

HUSITSKÝ TÁBOR

27

ČASOPIS HUSITSKÉHO MUZEA V TÁBOŘE
JOURNAL OF THE HUSSITE MUSEUM IN TÁBOR

TÁBOR 2022

**HUSITSKÉ
MUZEUM
V TÁBOŘE**

PUBLIKACE VZNIKLA ZA FINANČNÍ PODPORY MINISTERSTVA
KULTURY V RÁMCI INSTITUCIÁLNÍHO FINANCOVÁNÍ
PROGRAMU DLOUHODOBÝ KONCEPČNÍ ROZVOJ VÝZKUMNÉ
ORGANIZACE HUSITSKÉ MUZEUM V TÁBOŘE.
(DKRVO, MK000072486)

© HUSITSKÉ MUZEUM V TÁBOŘE, 2022
ISBN 978-80-87516-81-2
ISSN 0231-6080

Husitský Tábor 27/2022
Contents of the Volume 27/2022
Obsah

I. Studie historické (Historical studies)

Utrakvistické glosy, výtahy a přepisy (ne)známých dokumentů v rukopisech z Prahy, Vídně a Budyšína

ADAM PÁLKA /9

Pamětihodnosti spojené s osobností Jeronýma Pražského na území Prahy

DANIEL ABAZID /51

Proměny konfesijní identity Tábora na přelomu středověku a novověku – obtíže výzkumu

ZDENĚK VYBÍRAL – ZDENĚK ŽALUD /83

Reálné mzdy obyvatel královských měst na Moravě: Olomouc, Brno a Znojmo v letech 1540–1620

ROMAN ZAORAL /128

II. Diskuse a recenze (Discussions and Reviews)

Ondřej Schmidt, *Briefe vom Kaserhof. Die letzten Luxemburger in der diplomatischen Korrespondenz aus dem Archiv der Gonzaga von Mantua (1380-1436)*

ZDENĚK ŽALUD /168

Gotteskrieger – Der Kampf um den rechten Glauben rund um Wien im 15. Jahrhundert.

ZDENĚK ŽALUD /172

I. STUDIE HISTORICKÉ
(HISTORICAL STUDIES)

Utrakvistické glosy, výtahy a přepisy (ne)známých dokumentů v rukopisech z Prahy, Vídně a Budyšína¹

ADAM PÁLKA

Abstract:

The study analyses a number of overlooked sources related to the thinking of the Bohemian Utraquists after 1436. The glosses to the text of the Compactata in Bautzen manuscript 2° 56 give a valuable testimony regarding the interpretation of the Compactata and complaints about the Catholics' behaviour. Medieval manuscripts also contain a number of writings which summarize the contents of the Compactata and prove that the treaties between the council and Hussites were inherently connected with the emperor Sigismund's privileges (1435–1436). Also noteworthy are the Vienesse notes about the history of the 15th century councils which are greatly similar to the polemical works by the

1 Studie vznikla ve Filosofickém ústavu AV ČR, v. v. i., za finanční podpory Grantové agentury České republiky v rámci projektu EXPRO č. 19-28415X „Od performativity k institucionalizaci. Řešení konfliktů v pozdním středověku (strategie, aktéři, komunikace).“ Studie využila databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101).

important Utraquist thinker Martin Lupáč. Research into late medieval manuscripts has also revealed the existence of the Basel bull from August 1437 which cites and confirms two provisions of the Compactata's cedula B.

Key words:

Compactata of Basel, Emperor's Compactata, late medieval manuscripta, Council of Basel, Eugenius IV, Giuliano Cesarini

Studium pozdně středověkých rukopisů, které obsahují materiál bezprostředně související s husitskou kauzou ve 30. letech 15. století, neřídka vede k objevu stručných spisů či přípisků umožňujících lepší poznání právně-politického, teologického či historického myšlení českých utrakvistů po roce 1436. Výjimečně může takto zaměřený výzkum odhalit i doposud opomíjený pramen úřední povahy. Předkládaná studie přináší popis a rozbor několika takových pramenů, v některých případech i včetně edice. V následujícím výkladu se budeme věnovat především jejich obsahové stránce, což by už samo o sobě mělo přinést mnoho nových poznatků. Pro co nejplnější pochopení studovaných dokumentů je každopádně žádoucí, aby byly v budoucnu podrobeny i detailní paleografické či kodikologické analýze, která by mohla vnést více světla do jejich prozatím nejasné datace či autorství.

Utrakvistické glosy k českému textu kompaktát v rukopise 2° 56 (Budyšín)

Text kompaktát v rukopise 2° 56 Městské knihovny v Budyšině se v historickém bádání doposud těšil jen minimální pozornosti.² Jde přitom o pramen mimořádného významu. Zmínku zasluhuje již pouhá skutečnost, že se jedná o jeden z mála známých českých překladů

2 Stadtbibliothek in Bautzen, sign. 2° 56, fol. 219r–229r. Na jeho existenci velmi stručně („Kompaktaten von 1436“) upozornil Thomas KRZENCK, *Die Bautzener Hussitica der ehemaligen Gersdorfschen Bibliothek*, Studie o rukopisech 31, 1996, s. 156. V pojednání o českých překladech kompaktát jej naopak nezohlednil František ŠMAHEL, *Basilejská kompaktáta. Příběh deseti listin*, Praha 2011, s. 114–115.

kompaktátních úmluv.³ Podstatně důležitější je ovšem přítomnost celé řady červeně psaných glos umístěných jednak na foliích s textem kompaktát, jednak na vložených lístcích, kam anonymní glosátor znovu napsal především špatně čitelné glosy ze samotných folií. Dle očekávání se tyto glosy vztahují k vybraným pasážím husitsko-koncilních úmluv. Studium poznámek v budyšínském manuskriptu můžeme zjistit nejen to, jakým ustanovením kompaktát neznámý glosátor přikládal váhu – z jeho slov je rovněž možno vyčíst, jak dané kompaktátní pasáže interpretoval či jakým způsobem je zasazoval do aktuálního kontextu (byť zatím nevíme, kdy přesně byly budyšínské glosy sepsány).

Pro lepší přehlednost bude vhodné tyto poznámky roztrždit do tří kategorií, které následně podrobněji rozebereme. V rukopise 2° 56 nacházíme poznámky (1) stěžující si na jednání katolíků, které je v rozporu s kompaktáty; (2) vysvětlující smysl či význam určité kompaktátní formulace; (3) objasňující historické okolnosti / události, jež se znění kompaktát nějakým způsobem týkají.

I. Stížnosti na katolíky a světský stav.

V rámci deseti glos vinících (nejen) stranu podjednou za nedodržování kompaktát lze identifikovat čtyři sebevědomá prohlášení, že katolíci doposud nevykonali akt, k němuž je smlouvy s basilejským koncilem zavazovaly. Hned v úvodu kompaktát je například ustanovení, aby legáti koncilu přijali a ohlásili mír a z Čechů / Moravanů sejmuli veškeré klatby či církevní tresty. Pod něj utrakvistický anonym lakonicky poznamenal „*Toho jsú nepřikázali*.“⁴ Tím se ovšem dopustil zavádějícího tvrzení, neboť tyto závazky basilejští legáti splnili publikací vykonavatelských listin kompaktát.⁵ Prakticky shodný postup zvolil u pasáže, že bude vyhotoveno „*přikázanie téhož svatého zboru ke všem kniežatóm a obcém okolním*

3 Další české texty kompaktát jsou v rukopisech: Knihovna Národního muzea v Praze, sign. IV E 29, fol. 232r–239r; Biblioteca Apostolica Vaticana v Římě, Vat. Lat. 4150, fol. 12r–14r; Österreichische Nationalbibliothek ve Vídni, Cod. 4488, fol. 342r–346r; Württembergische Landesbibliothek in Stuttgart, Cod. theol. et phil. 4° 37, fol. 93v–95v.

4 Stadtbibliothek in Bautzen, sign. 2° 56, fol. 219r.

5 Relevantní pasáž in in František Šmahel, *Die Basler Kompaktaten mit den Hussiten (1436). Untersuchung und Edition* (= Monumenta Germaniae Historica – Studien und Texte 65), Wiesbaden 2019, s. 197.

i jiné věci, kteréž budou potřebné a hodné.“ K ní napsal jen „*Toho sú ne učinili*“, čímž tentokrát reflektoval skutečný stav věci.⁶

O trochu více glosátor napsal ke slovům, že koncil se hodlá zasadit o napravení mravů a stejně tak chtějí k „dobrému napravenie cirkve“ přispět jeho legáti. Příslušná kritická glosa zní: „*Ani concilium, co napravilo v mraviech, aniž jich poslové slíbivše, k tomu sú se pričínili.*“⁷ Nakonec uvedme delší poznámku, v níž se objevuje historizující výklad o husitsko-koncilních jednáních roku 1437. Glosátor ji připsal ke kompaktátním slovům, že basilejský koncil v budoucnu posoudí otázku božího přikázání kalicha a pokud Češi a Moravané setrvají v touze nadále přijímat podobojí a „*to jich poslové když okáží*“, koncil vydá jejich kněžím licenci dovolující podávat podobojí nábožně žádajícím osobám. Dle glosátora „*tu žádost od země české a moravské okázali poslové i od císaře Zigmunda vyslaní, jakožto pan Petr Zvieretický, Přibík z Klenového, mistři Prokop a Příbram, avšak jsou ne učinili.*“⁸ Tito poslové v Basileji v říjnu 1437 žádost o povolení kalicha všem Čechům a Moravanům skutečně předložili.⁹ Navíc je třeba souhlasit i se slovy „*avšak jsou ne učinili*“ – ta se samozřejmě nevztahují na české posly, nýbrž na představitele koncilu, kteří očekávanou liturgickou licenci opravdu nikdy nevydali.¹⁰

Ostatní glosátorovy stížnosti mají za cíl ukázat, jak jsou kompaktáta porušována právě probíhajícími skutky katolické strany a zjevně i některých kališníků. S očividnou nelibostí nesl autor údajné hanění kališníků katolíky za praktikování utrakvismu. Vedle kompaktátních slov, že legáti přikáží, aby nikdo nehaněl Čechy a Moravany přijímající z kalicha, čteme glosu „*To se všeho neděje milovníkóm krve božie.*“¹¹ Jestliže pak vykonavatelské listiny legátů uvádí, že na Čechy a Moravany nesmí za kalich nikdo útočit, nýbrž je mít za „*bratřie dobré a křesťany cirkve pravé*

6 Tamtéž, fol. 221r. K nevydání očištěných listů basilejským koncilem srov. Jaroslav PROKEŠ, *M. Prokop z Plzně: příspěvek k vývoji konservativní strany husitské*, Praha 1927, s. 112–116; F. ŠMAHEL, *Basilejská kompaktáta*, s. 79.

7 Stadtbibliothek in Bautzen, sign. 2° 56, fol. 221^av.

8 Tamtéž, fol. 219^ar.

9 J. PROKEŠ, *M. Prokop z Plzně*, s. 96–97, a rovněž výklad níže, s. 24–25.

10 J. PROKEŠ, *M. Prokop z Plzně*, s. 112–116. Dále srov. Adam Pálka, *Nové poznatky k pozdně středověké reflexi basilejského koncilu nejen v českých zemích*, ČMM 141, 2022, s. 59–64.

11 Stadtbibliothek in Bautzen, sign. 2° 56, fol. 219^ar.

viery syny poctivé a poslušné“, náš glosátor k tomu stručně uvádí „*Toho Čechóm nedržie*.“¹² O poznání zajímavější je poznámka k obdobnému ustanovení v samotném úvodu kompaktátních dohod. V ní se uvádějí dva doklady nepřátelského jednání vůči kališníkům: „*Toho nedržie neb pohřebu druhde nedadie a kosteluov našich se varují*.“¹³

Zbylé glosátorovy postřehy ohledně přestupků kompaktát jsou ceně tím, že se týkají jiných pražských artikulů nežli přijímání pod obojí způsobou. Navíc se ve dvou případech vymezují obecně proti světskému stavu bez specifikace víry, z čehož lze vyvodit, že autor se řadil k duchovenstvu a svou kritikou mířil jak na katolickou, tak utrakvistickou šlechtu či měšťanstvo. Dvě poznámky nacházíme u dohody o trestání veřejných hříchů. Husité a koncil zde dojednali, že mají být potírány veškeré smrtelné, zvláště zjevné hříchy. K realizaci takové praxe ovšem dle neznámého utrakvisty na řadě míst (či snad na vůbec žádném?) nedošlo, jak lze vyvodit ze slov „*Tohoto nedržie po městech, po hradiech i po vseh*.“¹⁴ Dále kompaktáta stanovila, že tresty mají vykonávat „*duchovní nad duchovními, světští nad světskými práva a spravedlnosti řádu s zachovániím*“, k čemuž glosátor připsal „*Světští proti tomu často činie*.“¹⁵ To nelze chápat jinak, než že se světské osoby proviňují tím, že vykonávají nad duchovními tresty za páchání hříchů.

Jedna nesporná stížnost na soudobé poměry se nachází i vedle artikulu o světském panování kléru. Dle autora si příslušníci světského stavu nezákonně přisvojili / přisvojují církevní majetky, jak vyplývá ze slov „*Světští nedrží v tomto úmluv*“ napsaných vedle ustanovení, že „sbožie kostelní“ nemají být nespravedlivě držena jinými osobami.¹⁶ U další glosy není zcela jisté, zda jen popisuje možný způsob porušení dané formulace, nebo spíše kritizuje skutečné chování některých kněží. Jde o větu „*Kněz na pýchu a na rozkoš obracujice nadanie kostelnie, proti tomuto učinie*.“¹⁷ Připsána byla ke kompaktátní formulaci, že nad církevním majetkem má klérus vládnout „*vedle svatých otcov spasitedlných ustavení*.“

12 Tamtéž, fol. 224v.

13 Tamtéž, fol. 219r.

14 Tamtéž, fol. 220r.

15 Tamtéž.

16 Tamtéž, fol. 220^av.

17 Tamtéž.

V souvislosti s množstvím glos poukazujících na nenaplnění / porušování kompaktát se nabízí úvaha, do jaké míry se myšlenkově překrývají se spiskem *Tyto věci se nedržíe smluvené v compactátiech*, jenž se nachází v tomtéž rukopise hned za přepisy basilejských a císařských kompaktát (viz příloha 1). Již při letném srovnání se ukazuje, že autor glos ze zmíněného textu téměř jistě nevycházel. Hlavní rozdíl spočívá v tom, že *Tyto věci* obsahují z velké části stížnosti na nedodržování kompaktát císařských, k nimž se naopak náš glosátor téměř nevyjadřuje.¹⁸ Najdeme tak zde například požadavky, aby přijímající podjednou nebyli přítomni v utrakvistických lokalitách, mniši a jeptišky byli přijímáni do jednotlivých obcí jen s arcibiskupovým svolením a žadní „cizozemci“ nedrželi duchovní úřady. Co se týče kompaktát s koncilem, o ideovém průniku s glosami lze hovořit v případě požadavků na trestání hříchů a zákaz *nespravedlivé* držby církevních majetků světskými osobami. Kromě toho ovšem *Tyto věci* obsahují stížnost na olomouckého biskupa (bohužel nejmenovaného), který prý v rozporu s kompaktáty basilejskými i císařskými nepodává lidu podobojí a kandidáty z řad kališníků nesvětí na kněze. Výzva směrem k biskupovi „*žádáme, aby ten k tomu najprve připraven byl, aby naši žáci pro kněžstvo do Říma nechodili*“ je nepochybně zajímavou reflexí „ordinační turistiky“.¹⁹ Autor spisku rovněž žádá, aby v souladu s vykonavatelskými listinami legátů olomoucký i litomyšlský biskup a všichni kněží podávali lidu podobojí. Pražského arcibiskupa zde zřejmě neuvedl z toho důvodu, že za něj pokládal Rokycanu, jenž laickému kalichu žádné překážky nečinil.²⁰

2. Interpretace kompaktátních ustanovení.

V případě glos vysvětlujících význam různých formulací v husitsko-koncilních úmluvách zaujme v první řadě zjevná snaha vykreslit Čechy a Moravany přijímající podobojí jako pravé křesťany, nemající cokoliv společného se schizmatiky. K ustanovení, že Češi / Moravané budou

18 Jedinou výjimku viz níže, s. 8.

19 K tomuto fenoménu podrobněji Blanka ZILYNSKÁ, *Kališnická církev*, in: Pavlína Cermanová et al. (edd.), *Husitské století*, Praha 2014, s. 590.

20 Lze též uvažovat, že *Tyto věci* byly sepsány až po Rokycanově úmrtí r. 1471, a proto zde arcibiskupa pražského nejmenují. Proti tomu je však možno namítnout, že v souvislosti s přijímáním mnichů / jeptišek onen text o arcibiskupovi (tedy nejspíše Rokycanovi) jasně hovoří.

přijímat z kalicha mocí Ježíše a církve, jeho pravé choti, se váží glosy „*Žádný nenie odřezanec od cirkve tiem, ktož co činí mocí pána Ježíše a mocí cirkve, pravé choti jeho*“²¹ a „*Tehdá nejsú odřezanci od cirkve.*“²² Stejným způsobem vykládá glosátor slova, že úmyslem koncilu není kalich trpět (jako v případě tolerování židů), ale povolit tak, „*že mocí pána našeho Ježíše Krista a cirkve, choti pravé jeho, jest slušné a hodně přijímajícím užitečné a spasitedlné.*“ Uvádí k nim: „*Z toho máme, že přijímajíc pod obojí způsobú nejsú odřezáni od cirkve svaté.*“²³

Zůstaneme-li u přijímání podobojí, nesmíme opomenout dvojici poznámek k vykonavatelským listinám basilejských legátů. V nich vyslanci koncilu přikazují podávat podobojí nejen (arci)biskupům v Praze, Olomouci a Litomyšli, ale též „*všem i každému kostelov prelátom pěči majícím duší*“, a právě citovaná formulace nepochybně přivedla glosátora k sebevědomým slovům, že „*V jiných zemiech měli by dávatí pítí krev boží Čechóm a Moravóm.*“²⁴ Takové tvrzení je ovšem velice sporné, neboť z výslovného jmenování pražského arcibiskupa a jeho dvou sufragánů lze soudit, že preláty jmenovanými v kompaktátech se mysleli jen ti, kteří spadali pod jurisdikci této trojice. Naopak žádné kontroverze nevzbuzuje glosa „*Znamenaj, že z úřadu kněžského podávají pod dvojí způsobú*“²⁵, připojená k požadavku, ať jsou utrakvističtí kandidáti svěceni na kněze a následně podávají lidu podobojí. Tímto chtěl autor zajisté zdůraznit právoplatnost utrakvismu, jenž je dle kompaktát zajišťován řádně vysvěcenými kněžími.

Nemalé pozornosti utrakvistického anonyma se těšila upřesňující ustanovení v kompaktátní ceduli B. To je naprosto pochopitelné, neboť hlavním důvodem sepsání a posléze zahrnutí tohoto dokumentu do kompaktát byla snaha husitských diplomatů zmírnit prokatolické vyznění některých slov z předchozí části úmluv, tj. cedula A. Jako problematická se husitům jevila především pasáž, že právo přijímat podobojí mají Češi a Moravané sjednocení ve víře a ritu s obecnou (v tomto kontextu římskokatolickou) církví. Bez dalšího upřesnění z ní totiž vyplývá, že kromě

21 Stadtbibliothek in Bautzen, sign. 2° 56, fol. 219^ar.

22 Tamtéž, fol. 224^ar.

23 Tamtéž, fol. 222r.

24 Tamtéž, fol. 224^av.

25 Tamtéž.

kalicha se tyto osoby nesmějí v ničem odlišovat od katolíků. Cedule B ovšem takto přímočarý výklad znemožnila pomocí definic slov „víra“ a „ritus“. Za víru označuje první pravdu (myšlen nejspíše Bůh) a všechny další pravdy obsažené ve svatých písmech a správně pochopeném učení církve. Ritus je charakterizován jako zvyky praktikované všude, a nikoliv takové, „v nichžto v rozličných krajinách rozličné věci se zachovávají.“²⁶

Náš glosátor obě zmíněná ustanovení komentuje slovy, z nichž lze dovodit, že díky ceduli B Češi a Moravané nejsou povinni přijmout veškerou víru a ritus katolické církve. Ohledně víry píše, že „*Čechové nejsou zavázáni než k těm pravdám věření, kteréž se zakládají v zákoně božiem a naučení zdravém cirkve*“, a k ritu poznamenává „*Obyčejové kostelní někteří, ale ne všieckni, Čechy zavazují.*“²⁷ Kromě toho jeho pozornosti neuniklo ještě jedno zásadní ustanovení v husitsko-koncilní dohodě o církevním ritu, a sice, že pokud někteří lidé „*ne ihned přijmú obyčejów kostelních, kteříž se obecně zachovávají, protož nebud' přiekaza pokoji a jednotě...*“ Příslušná glosa zní „*Neruší compactát, ač někteří nedrží obyčejów kostelních.*“²⁸ Takovou interpretaci ale považuji za mírně zavádějící – slovo „nedrží“ jako by naznačovalo, že je v pořádku, jestliže se některé osoby v Čechách a na Moravě budou dlouhodobě odchylovat od všeobecně zachovávaného ritu. Z textu kompaktát přitom vyplývá, že takové odchylky neměly mít dlouhého trvání.²⁹

V neposlední řadě se v budyšínském rukopise nacházejí dvě interpretační glosy vztahující se k soudci chebskému.³⁰ V závěru cedule C stojí, že

26 Znění cedule B dostupné in F. ŠMAHEL, *Die Basler Kompaktaten*, s. 175–176, 186–187; František PALACKÝ (ed.), *Archiv český III*, Praha 1844, s. 404–406 (zde paralelní latinské a české znění).

27 Stadtbibliothek in Bautzen, sign. 2° 56, fol. 221^r.

28 Tamtéž.

29 Bylo by tudíž vhodnější, kdyby příslušná glosa zněla, „*ač někteří ihned nepřijmú obyčejów kostelních.*“

30 Jde o zákon boží, Bibli a v ní pravdivě založené autority (koncily a doktoři). K tomuto rozhodčímu principu, dojednanému mezi husity a legáty koncilu r. 1432, podrobněji Adam PÁLKA, *Husitské poselstvo, projev Pax vobis, šestice stručných vzpomínek: (staro)nové poznatky k chebskému jednání z května 1432*, ČČH 115, 2020, s. 7–45; TÝŽ, *Soudce chebský a jeho význam v dějinách 15. a 16. století*, in: Václav Liška (ed.), *Kompaktáta*, Litomyšl 2021, s. 119–141; Dušan COUFAL, *Turnaj víry: polemika o kalich na basilejském koncilu 1431–1433*, Praha 2020, s. 108–117. K využití soudce v budyšínských glosách viz také A. PÁLKA, *Soudce chebský*, s. 132–133.

Čechové „ve všech vzniklostech státi chtějí rčení sůdce z jednostajného svolenie ve Chbě společně smluveného“ a utrakvistický glosátor k tomu přidává dva příklady takových „vzniklostí“, tedy sporných záležitostí, jež mají být dle chebského soudce posouzeny: „*O dietkách i českém zpívání má býti ohledáno a zuostáno.*“³¹ Tím potvrzuje předpoklad, že v době po uzavření kompaktát nesli katolíci s velkou nelibostí lpění utrakvistů na svatém přijímání dětí a českém mešním zpěvu. Druhá relevantní glosa se nachází u pasáže, že basilejský koncil provede posouzení (*nahlédnutie*), zda je utrakvismus přikázaný: „*To nahlédnutie má býti vedle sůdce uloženého ve Chbě, jakož o jiné všecky věci.*“³² Požadavek na posouzení závaznosti kalicha v souladu se soudcem chebským se může jevit jako neoprávněné, neboť příslušná část kompaktát o soudci vůbec nehovoří. Glosátor však bezpochyby vycházel ze závěrečného ustanovení cedule B, v níž se koncil zavázal „ve všech věcech kteréž mají býti věřeny i činěny v cierkvi svaté boží“ postupovat „vedle toho sůdce.“

3. Objasnění historického kontextu.

Kromě výše zohledněné charakteristiky legace do Basileje z roku 1437 nalezneme v budyšínském rukopise další glosy vysvětlující některé okolnosti husitsko-koncilních jednání ve 30. letech. Již v předchozí části jsme doložili, že glosátor přikládal nemalý význam upřesněním o víře a ritu v ceduli B, a tuto skutečnost potvrzují i dvě poznámky objasňující důvody sepsání těchto upřesňujících formulací. Ujednání o sjednocení utrakvistů s církví ve víře a ritu okomentoval autor slovy: „*Toto nenie přijato od Čechův, ale potom v vieře a obyčejích jest uskrovněno a ohrazeno, jakožto dále najdeš u takého znamenie...*“³³ Za slovem *znamenie* následuje symbol připomínající velké písmeno „S“ s tečkou po levé a pravé straně, který se dle očekávání znovu objevuje u začátku cedule B. Kromě toho můžeme na tomto místě najít další glosu, tentokrát ještě více zdůrazňující nechuť husitských vyjednavců vůči ustanovení z předešlé cedule: „*Ta nesnáze byla, že Čechové nechtěli sú naprosto přijieti, co od legátův bylo podáno o vieře a obyčejích kostelních.*“³⁴ První poznámka, konkrétně

31 Stadtbibliothek in Bautzen, sign. 2° 56, fol. 224r.

32 Tamtéž, fol. 224^ar.

33 Tamtéž, fol. 219^ar.

34 Tamtéž, fol. 221^ar.

spojení „*nenie prijato*“, je poněkud zavádějící, neboť formulace o sjednocení ve víře a ritu samozřejmě do kompaktát přijata byla; přesnější jsou proto dřívější slova *uskrovněno a ohrazeno*, kterými autor vystihl skutečnost, že první dva body cedule B vymezily význam slov *fidei et ritui*.

Sluší se doplnit, že znalcům českého textu kompaktát v rukopise 2° 56 nepřinášely právě uvedené glosy v zásadě nic nového. Do samotného znění husitsko-koncilních úmluv je totiž vložen krátký vysvětlující text k ceduli B, jenž je s glosami myšlenkově shodný. Uvádí se v něm, že v následující části kompaktát se nachází „*uskrovněnie*“ slov o sjednocení „*v viere a obycejich kostelnich*“, která nebyla „*tak prostě od Čechov přijata*.“³⁵ Stejnou vysvětlující vsuvku najdeme též v prepisu kompaktát v pražském rukopise IV E 29.³⁶

Někdejší odpor českých vyjednavců vůči představám basilejských legátů zohledňuje i vůbec nejdelší glosa, připojená k ustanovení o soudci chebském v ceduli B: „*Čechové nechtěli do Bazyle jieti, leč bude uhozeno o súdci, neb concilium stranú bylo proti Čechóm. I uhozeno obapolně takto o súdci: súdce najprvnější a obapolný tento bude zákon boží, skutkové Kristovi, apoštolští a církev prvotnie s těmi sněmy a s doctory, kteří se v pravdě v témž zákoně zakládají*.“³⁷ Kromě věrné parafráze chebského soudce zde glosátor reflektoval jeho prvořadý význam pro českou diplomacii 30. let, oboustranný souhlas na jeho vymezení (*uhozeno obapolně*) a husitskou představu o koncilu jakožto pouhé straně učeného sporu. Jak zde, tak i v případě glos ke slovům *fidei et ritui* (především výrazem „*uskrovněno a ohrazeno*“) se neznámý utrakvista viditelně přiblížil promýšlení dějin a kompaktát v podání Martina Lupáče, s jehož spisy byl tudíž téměř jistě obeznámen.³⁸ Dále je třeba zmínit, že anonymovo opakované upozorňování na husitský nesouhlas vůči protistraně (*nenie prijato; nechtěli sú naprosto přijieti; nechtěli do Bazyle jieti*) souzní s textem umístěným na fol. 229r. Konkrétně jde o vysvětlující pasáž ke slibu poslušnosti (*Littera unitatis et oboedientiae*) z roku 1436: „*Nechtěli*

35 Tamtéž, fol. 222r.

36 KNM v Praze, sign. IV E 29, fol. 234r.

37 Tamtéž, fol. 221r. Zohledněno též in Adam Pálka, *Martin Lupáč z Újezda: osobitý myslitel doby interregna a Jiřího z Poděbrad*. Disertační práce, Brno FF MU, 2020, s. 95–96; Týž, *Soudce chebský*, s. 131.

38 Stadtbibliothek in Bautzen, sign. 2° 56, fol. 221^ar.

*Čechové naprosto sľibiti posľušenstvie, než takto sľibili v této způsobě, budú-li jim compactáta držána.*³⁹

Nakonec nesmíme opomenout poznámku výjimečně připojenou ke znění kompaktát císařských. Glosátora zaujal Zikmundův příkaz, „*aby v Čechách žádný cizozemec na úradiech nebyl nežli Čech a v okolních zemích Českému království příslušejících aby bylo držáno...*“ Jestliže k tomu připsal „*na špitále vládli Němci velikým zbožím*“⁴⁰, bezpochyby tak chtěl uvést příklad dřívější (a z jeho pohledu nevhodné) praxe, kdy významné instituce byly v rukou německy mluvících obyvatel království. Oním špitálem mohl mít na mysli tzv. Jakubův špitál z doby kolem roku 1350. Jeho fundátorem byl totiž Johlín Jakubův z patricijského a německy hovořícího rodu Velfloviců.⁴¹

Bohatý soubor glos v budyšínském rukopise je nezpochybnitelným dokladem o mimořádné roli kompaktát v utrakvistických Čechách a pro historické bádání představuje z řady důvodů cenný zdroj informací. Budyšínské poznámky například podávají bohaté svědectví o tom, z jakých porušení či nenaplnění kompaktát mohli kališníci obviňovat své protivníky, zatímco sami sebe na základě týchž úmluv prezentovali jako pravověrné křesťany. Námi analyzované glosy rovněž vypovídají o přetrvávajícím významu přinejmenším dvou neeucharistických pražských artikulů po roce 1436 (panování kněžstva a trestání hříchů). Za ještě důležitější nicméně pokládám fakt, že některé budyšínské glosy poměrně obsáhle komentují a v konečném důsledku vyzdvihují zásadní pasáže kompaktátní cedule B, tedy upřesnění slov „víra“ a „ritus“, umožnění dočasného setrvání v odlišném ritu a přisouzení závazné role soudci chebskému. Tímto zmíněné glosy potvrzují, že cedule B představovala jednu z nejcennějších částí basilejských kompaktát (samozřejmě z pohledu kališníků), což v historiografii nebylo dostatečně reflektováno.⁴²

39 Tamtéž, fol. 229v.

40 Tamtéž, fol. 227v.

41 K této fundaci podrobněji Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály a nemocnice*, Praha 1999, s. 17.

42 Srov. postřehy k obsahu husitsko-koncilních úmluv in Rudolf URBÁNEK, *České*

Hlubší analýza budyšínských glos by jistě mohla přinést odpověď na otázku, který utrakvistický duchovní byl jejich autorem. Rád bych v této souvislosti krátce objasnil, z jakých dvou důvodů bychom za něj neměli pokládat Martina Lupáče, o jehož myšlenkové příbuznosti s glosami již padla zmínka. Zaprvé, Lupáč se účastnil téměř všech jednání husitů s basilejským koncilem, a pro jeho zmínky o diplomacii 30. let tudíž bylo typické užívání první osoby plurálu. Nic takového však v budyšínském manuskriptu nenalezneme. A zadruhé, budyšínské glosy neobsahují hned tři „pilíře“ Lupáčova promyšlení kompaktát, jejichž zohlednění přitom nic nebránilo: rozhodný nesouhlas s katolickým tvrzením, že kalich Čechům propůjčila / udělila institucionální církev, důsledné zastávání názoru, že přijímání dětí podoba je zcela v souladu s kompaktáty, a teze o věčné platnosti kompaktát.⁴³

Výtahy⁴⁴ z basilejských a císařských kompaktát

1. Komentáře k vybraným úryvkům.

Pozdně středověké rukopisy dokládají, že zevrubné glosování textu kompaktát nebylo zdaleka jediným způsobem, jak shrnout jejich obsah či poukázat na (z pohledu autora) to nejpodstatnější z nich. Další účinnou strategií byly citace vybraných pasáží z basilejských / císařských kompaktát obohacené o stručné autorské komentáře. Nepřehlédnutelným zástupcem této kategorie je spis *Kusové vyňatí z kompaktát* v pražském kapitulním manuskriptu O 74. Neznámý autor zde přináší čtrnáct „kusů“, tj. výňatků z relevantních dokumentů, jež jsou na začátku uvozeny stručným vysvětlujícím komentářem.⁴⁵ Již při zběžném čtení *Kusů* může

dějiny. Díl III, Věk poděbradský I, Praha 1915, s. 103–104 (zde význam cedule B částečně doceněn, když autor uvádí, že zakotvením soudce chebského si husité „v kompaktátech (...) vyhradili znovu podmínku nejcenější“), 107–108; F. ŠMAHEL, *Basilejská kompaktáta*, s. 44–48; Thomas PRÜGL, *Die Verhandlungen des Basler Konzils mit den Böhmen und die Prager Kompaktaten als Friedensvertrag*, *Annuaire historiae conciliorum* 48, 2016/2017, s. 255–256.

43 Srov. A. PÁLKA, *Martin Lupáč z Újezda*, s. 291.

44 Podotýkám, že slovo „výťah“ nemusí plně vystihovat realitu, neboť sledované spisy neshrnují veškerý obsah basilejských či císařských kompaktát (např. žádný z nich nezohledňuje upřesňující body o neucharistických artikulech v ceduli C).

45 Archiv Pražského hradu v Praze, Archiv metropolitní kapituly, sign. O 74, fol.

překvapit skutečnost, že ze samotných basilejských kompaktát bylo převzato pouhých pět bodů, zatímco hned v osmi se citují pasáže z kompaktát císařských.

Možná ještě překvapivější je však skutečnost, že při vybírání výňatků z úmluv s koncilem autor *Kusů* v podstatě nezohlednil ceduli A, tedy tu část kompaktát, která obsahuje zcela zásadní dohody o kalichu a zbylých pražských artikulech, stejně jako ustanovení o míru a závazky ohledně publikace budoucích dokumentů. Přijímání podobojí samozřejmě opomenuto nebylo, neznámý kališník ovšem přihlédl k ceduli C, v níž basilejští legáti husitské diplomaty ujistili, že utrakvismus nemá být trpěn, ale jakožto spasitelný a užitečný má být praktikován mocí Krista a církve, pravé choti jeho.⁴⁶ Velmi cenná je přitom autorova interpretace této pasáže: „*Item že ne Bazilejského concilium mocí, ani jich pójčením přijímáti mají krev boží Čechové věrní a Moravčici, ale Kristovú mocí a mocí pravé církve svaté.*“⁴⁷ Jde o jasné odmítnutí teze, že kompaktáta představovala liturgickou koncesi kalicha ze strany římskokatolické církve. Byť tímto způsobem určitě uvažovala naprostá většina utrakvistických intelektuálů, jen málokterý takovou myšlenku opravdu vyjádřil.⁴⁸

Pokud jde o „proutrakvistickou“ ceduli B, z ní autor *Kusů* z nějakého důvodu vůbec neuvedl upřesnění slov „víra“ a „ritus“. Dal jí nicméně prostor v případě chebského soudce: ve čtvrtém „kusu“ cituje závazek basilejského koncilu ve všem postupovat „*podle toho súdece*“, a vzápětí cituje i ceduli C, konkrétně prohlášení české strany o podřízení se výroku soudce chebského ve všech sporných záležitostech. Byť každá citace pochází z jiné části kompaktát, jejich uvedení vedle sebe dává naprostý smysl,⁴⁹ stejně jako autorův úvodní komentář: „*Item potom jestli že by co mezi námi a mezi nimi zniklo, aby mezi námi o to byl súdece zákon Boží etc.*“⁵⁰

49r–53r. Spis evidován in Antonín PODLAHA, *Soupis rukopisů Knihovny Metropolitní kapitoly pražské. Druhá část: F–P*, Praha 1922, s. 553.

46 Toto ustanovení zohledněno již výše, s. 5.

47 APH v Praze, AMK, sign. O 74, fol. 50r.

48 Srov. A. PÁLKA, *Martin Lupáč z Újezda*, s. 210–224.

49 Stejný postup, tedy souběžná citace obou kompaktátních ustanovení o soudci, je zjevná též v Lupáčově spise *O přijímání dítek* (APH v Praze, AMK, rkp. D 118, fol. 98v–99r).

50 APH v Praze, AMK, sign. O 74, fol. 49v.

Nadosobní rozhodčí autority se týká i pátý bod, v němž nacházíme její přesnou definici.⁵¹ V tomto případě ovšem nejde o opravdový „kus vyňatý z kompaktát“, neboť úmluvy mezi koncilem a husity definici chebského soudce nikde neuvádějí, a autor tedy s největší pravděpodobností vycházel ze znění chebských dohod z května 1432.⁵²

První tři „kusy“ dokládají, že v rámci kompaktát basilejských se mimořádné pozornosti autora těšily vykonavatelské listiny legátů, tedy *Executoria compactatorum*. Z nich uvedl tři výňatky týkající se přijímání z kalicha. V nejdělnějším výňatku se uvádí ohlášení míru ze strany legátů a zároveň jejich příkaz, aby za minulé, současné i budoucí praktikování utrakvismu Čechy a Moravany nikdo nehaněl, ale naopak je pokládal za pravé křesťany. Onen příkaz zaujal autora *Kusů* očividně více nežli ohlášení míru, neboť v úvodním komentáři napsal: „*Aby byli Čechové a Moravčici za dobré křesťany jmieni, ktož přijímají tělo a krev Boží, a aby jich pro to žádný nehaněl.*“⁵³ V dalších dvou „kusech“ jsou uvedena mezi utrakvisty neméně populární ustanovení ohledně svěcení kališníků na kněze a podávání podobojí ze strany tří (arci)biskupů a všech farářů / střídníků. Zatímco komentář ke kněžské ordinaci patrně nic zajímavého nepřináší („*Item že ti biskupové mají světiti žáky na kněžstvo, kteříž by chtěli rozdávat krev boží*“⁵⁴), jistou pozornost zasluhují slova komentující příkaz pro biskupy a další kleriky: „*Biskupové pražský, holomúcký a lithomyšský i nynější i potomní mají rozdávat krev Boží lidu obecnému i všickni faráři i třídníci.*“⁵⁵ Není totiž vyloučeno, že uvedením spojení „*nynější i potomní*“, formulovaného na základě kompaktátních slov „*kteříž sú nyní aneb potom budú*“, autor nepřímou polemizoval s katolickým názorem, že kompaktáta povolila kalich jen lidem hlásícím se k této praxi v okamžiku jejich uzavření.

„Kusy“ sedm až čtrnáct představují cenný doklad toho, jak velkou roli pro mnohé utrakvisty hrály smlouvy husitů s císařem Zikmundem, tedy

51 „*Item súdce z obú stranú pro potomní věci umluven jest tento, ješto má nás o všecko súditi: Zákon Boží, skutkové Kristovy a apoštolští a prvotní církve svatě, concilia a doktorové světi, ješto se pravě zakládají na zákonu Božím.*“ Tamtéž, fol. 50r.

52 Srov. A. PÁLKA, *Soudce chebský*, s. 133.

53 APH v Praze, AMK, sign. O 74, fol. 49r.

54 Tamtéž, fol. 49v.

55 Tamtéž, fol. 49r.

„compactata ciesařova“. V této souvislosti je důležité zmínit, že původce *Kusů* řadil do souboru císařských kompaktát nepochybně všech pět listin vydaných Zikmundem ve prospěch husitů mezi červencem 1435 a červencem 1436. Lze tak soudit z prosté skutečnosti, že úryvky uvedené mezi sedmým a čtrnáctým bodem byly převzaty hned ze čtyř různých císařových privilegií – opomenuto zůstalo jen privilegium pražským městům z 6. července 1435.⁵⁶ Na tento fakt upozorňuji z toho důvodu, že někteří utrakvisté pojem „císařská kompaktata“ možná chápali v užším smyslu.⁵⁷

V rámci císařských kompaktát pochází největší množství výňatků ze *Zápisu českým stavům* (sepsán roku 1435 v Brně a zpečetěn 6. ledna 1436 ve Stoličném Bělehradu). Autora *Kusů* opět zaujalo několik pasáží týkajících se kalicha. V sedmém bodě cituje kontroverzní ustanovení, že přijímající podjednou mají být trpěni jen tam, kde se nikdy nepřijímalo z kalicha, a pro tyto účely má být vytvořen seznam míst, „kdež jest rozdávání a přijímání pod obojím způsobem vskutku zachováno...“ V úvodním komentáři – „Item aby ti, kto nepřijímají a nerozdávají pod obojím způsobem, nikděž nebyli trpěni, kdež jest krev boží dávana“⁵⁸ nelze najít žádné pochybení, avšak autor *Kusů* se dopustil poměrně zásadní chyby v samotném přepisu císařského privilegia. Stojí tu, že v Čechách a na Moravě nebudou trpěni, „ktož přijímají pod obojím způsobem.“⁵⁹ V originále pochopitelně čteme „pod jednú“.

V devátém kusu je pak citováno relativně rozsáhlé nařízení, do určité míry podobné některým pasážím v *Executoria legatorum*, dle něhož mají olomoucký a litomyšlský biskup podávat z kalicha žádajícím osobám a světit utrakvisty na kněze, přičemž kněží odmítající podávat lidu podobojí mají být nahrazeni někým vhodnějším. Je nicméně zajímavé,

56 Bylo by složité vysvětlit, proč by autor do císařských kompaktát nezařazoval zrovna privilegium pražským městům. Proto je rozumnější předpokládat, že jej do tohoto souboru řadil a jenom z něj nic neuvedl. Znění jednotlivých Zikmundových privilegií in F. PALACKÝ (ed.), AČ III, s. 427–434, 445–450. K jejich obsahu i významu podrobněji F. Šmahel, *Basilejská kompaktata*, s. 122–124.

57 Srov. Stadtbibliothek in Bautzen, sign. 2o 56, kde je na fol. 226r označen za „compactata s ciesařem“ *Zápis českým stavům*, ale pozdější Zikmundův *Majestát* je na fol. 227r nazýván jako „smlúva s ciesařem.“ Dále srov. níže, s. 16–17, 20.

58 APH v Praze, AMK, sign. O 74, fol. 50v.

59 Tamtéž.

že toto Zikmundovo nařízení mělo být závazné až po vydání koncilního povolení kalicha pro všechny Čechy a Moravany (nakonec nikdy nevydaného), jak vyplývá z krátké pasáže v samotném privilegii, která v *Kusech* není zohledněna.⁶⁰ Jestliže tedy autor prohlašuje „*aby biskupové sami krev Boží rozdávající žáky na to světili a faráře k kostelom zjednali, ješto by tak rozdávali a jinak faráři aby nebyli trpěni*“,⁶¹ jde o poněkud zavádějící tvrzení, neboť přísně vzato jím citované ustanovení nikdy nebylo účinnosti.

Již bez přímého vztahu ke kalichu je bod osmý, v němž se uvádějí císařova slova povolující stavovskou volbu pražského arcibiskupa a jeho sufragánů. Úvodní komentář je v tomto případě vyložene nezajímavý.⁶² Proto raději přejdeme k záhadně koncipovanému jedenáctému „kusu“. Ten je nadepsán slovy „*Item o stavování zjevných hříchův v Čechách*“⁶³ a na dalším řádku se skutečně objevuje relevantní ustanovení z *Majestátu na svobody a práva království českého* (zpečetěno v Jihlavě 20. 7. 1436), kde Zikmund deklaroval úsilí o vykořenění smrtelných hříchů. Jenomže tentýž bod posléze obsahuje spojení „*Item císař*“, za nímž následuje pasáž ze *Zápisu českým stavům*, jejíž vztah k trestání hříchů není úplně jasný. Císař v ní zavázal sebe i své potomky k aktivnímu odporu vůči utiskovatelům utrakvistů, zároveň odepřel „cizozemcům“ patronátní právo ke kostelům a nařídil, že „*osoby světské i duchovní z království a markrabství nebudú pohaněny ani súzeny, ale každá osoba vladari svého království i markrabství podána bude*.“ Nedopustil se zde tvůrce *Kusů vyňatých z kompaktát* omylu? Je možné, že původně zamýšlel tuto pasáž umístit do samostatného „kusu“, ale nedopatřením ji nakonec přiřadil k jen volně souvisejícímu tématu. Na druhou stranu nelze přehlédnout, že závěrečná část Zikmundova nařízení sice o „zjevných hříchích“ nic neříká, ale s trestním právem jako takovým bezpochyby úzce souvisí.

Již zmíněný *Majestát na svobody a práva* je zohledněn i jinde nežli v jedenáctém bodě, neboť autor též přiřkládá význam zákazu přijímání jeptišek / mnichů do obcí bez arcibiskupova souhlasu („*Item mniší*

60 F. PALACKÝ (ed.), AČ III, s. 430.

61 APH v Praze, AMK, sign. O 74, fol. 51r.

62 „*Item o arcibiskupu voleném takto císař volil*.“ Tamtéž, fol. 50v.

63 Tamtéž, fol. 51v.

a jeptišky bez vôle arcibiskupa nemají přijati býti“⁶⁴, desátý „kus“) a Zikmundovu ujištění, že nikdo nebude nucen k opravě budov zdevastovaných za válek („*Item o klášteřích, kostelech, hradích a jiných zámcích zbořených v Čechách i v Moravě*“⁶⁵, čtrnáctý „kus“). Z dalších Zikmundových listin se již uvádí pokaždé jen jeden výňatek, což ale vzhledem k úzkému záběru těchto dokumentů nepřekvapuje. Zikmundovo potvrzení o volbě Rokycany, Lupáče a Vaňka z Mýta (arci)biskupy z 13. července 1436 je uvedeno téměř v úplnosti ve dvanáctém bodě. Osobnosti dvou volených biskupů autora zjevně příliš nezajímaly – v prepisu císařovy listiny jejich jména vynechává a v úvodním komentáři konstatuje jen: „*Item že císař slíbil nemíti jiného arcibiskupa mimo mistra Jana z Rokycan.*“⁶⁶ Tato redukce stavovského volebního aktu na Rokycanu každopádně nebyla ničím neobvyklým.⁶⁷ Nakonec uveďme třináctý bod, v němž se cituje část privilegia (22. červenec 1436) ujišťujícího česká města, že nemusejí přijímat někdejší obyvatele, kteří v revolučních letech uprchli. Zatímco samo privilegium nevyslovuje vůči těmto osobám jakékoliv hodnotící soudy, nadpis třináctého „kusu“ zní: „*Item o těch, kdož sú z měst utekli před pravdú boží a čtením svatým.*“⁶⁸

Pokud bychom měli jmenovat spis nějakým způsobem analogický ke *Kusům vyňatým z kompaktát*, nejspíše bychom se přiklonili ke krátkému spisku s incipitem *A poniavadž o prijímanie krve božie* ve vídeňském rukopise 4448. I zde autor odcitoval vícero pasáží z kompaktát a doplnil je stručnými komentáři. Tentokrát však chybí důkaz, že by jakkoliv využíval dikci kompaktát císařských, a jím citované výňatky tak pocházejí čistě z husitsko-koncilních úmluv.⁶⁹ Tyto výňatky se navíc jen minimálně shodují s „kusy“ 1–4 a 6 z pražského rukopisu, takže spisky *A poniavadž o prijímanie krve božie* a *Kusové vyňatí z kompaktát* mohl jen stěží napsat stejný utrakvista.

64 Tamtéž, fol. 51v.

65 Tamtéž, fol. 52v.

66 Tamtéž, fol. 52r.

67 Například v žádostech o kanonické potvrzení Rokycany se jeho dva volení sufragáni prakticky neobjevují. Srov. F. PALACKÝ (ed.), AČ III, s. 459; TÝŽ (ed.), AČ IV, Praha 1846, s. 413.

68 APH v Praze, AMK, sign. O 74, fol. 52v.

69 ÖNB in Wien, Cod. 4488, fol. 335r, 336r–336v, 336^ar.

Teze o odlišných autorech ostatně vyplývá již z prosté skutečnosti, že vídeňský spis uvádí hned třikrát formulace z cedule A, zcela opomíjené v rámci čtrnácti pražských „kusů“. Vůbec prvně uvedeným výňatkem je úmluva o přijímání z kalicha mocí Krista a církve, pravé choti jeho, pro Čechy a Moravany sjednocené s církví ve víře a ritu. Před ní se nachází úvodní komentář, či spíše požadavek neznámého kališníka: „*A poníavadž o přijímanie krve božie z kalicha lidem obecným compactáty porovnanie jest učiněno, chceme, aby byla v své mierě a váze zachována. A najprve tuto, jakož stojí slovo od slova v compactátiech...*“⁷⁰ Po citování úmluvy o kalichu přechází autor k ceduli B, konkrétně k prvním dvěma bodům upřesňujícím význam slov „víra“ a „ritus“. Jak víme, *Kusové vyňatí z kompaktát* tyto klíčové formulace nezohlednili. Naopak pro autora vídeňského spisu bylo téměř povinností jejich znění uvést, neboť když krátce předtím přepsal kompaktátní úmluvu o kalichu, neopomněl v ní uvést slova „*v víře a obyčejí obecné cirkve sjednaným*“, jejichž plné pochopení umožňuje až znalost cedule B. Autorův záměr je dobře čitelný i v jeho komentáři: „... *aby žádný se nemýlil a k své vůli nevykládal, ale tak zachoval, jakož compactáta okazují, skrze slova ‚viery‘ a ‚obyčejjov kostelních‘ takto compactáta říká...*“⁷¹ Zmíenkou o svévolném výkladu pravděpodobně narážel na katolíky, kteří po utrakvistech nezřídka vyžadovali plné sjednocení s církví (kromě kalicha), aniž by však vzali v potaz ustanovení z druhé kompaktátní cedule.⁷²

Pokud jde o ceduli A, spis *A poníavadž o přijímanie krve* z ní dále uvádí požadavek, aby kněží při podávání podobojí přijímajícím říkali o plné přítomnosti Krista po každou způsobou, přičemž k citované pasáži autor dodává: „*Protož chcem, aby knežie ve víře pravě zpravovali lid.*“⁷³ Ponechme nyní stranou, že *stricto sensu* toto ustanovení nikdy nebylo účinnosti,⁷⁴ a zaměřme se raději na pozoruhodnou nedůslednost.

70 Tamtéž, fol. 335r.

71 Tamtéž.

72 K tomuto fenoménu se podrobněji vyjádřím v chystané studii ADAM PÁLKA, *Questionable Legality of Utraquism in Bohemia and Moravia after 1436*

73 ÖNB in Wien, Cod. 4488, fol. 336r

74 Z kompaktát totiž vyplývá, že požadavek, aby kněží takto laiky zpravovali, měl být obsažen až v budoucím dokumentu povolujícím utrakvismus všem dospělým v Čechách a na Moravě.

Zatímco dochované staročeské překlady kompaktát věrně následují latinský originál a větu „*sub qualibet specie est integer totus Christus*“ překládají „*pod způsobů každú jest celý, plný Kristus*“,⁷⁵ v námi sledovaném spisu čteme „*pod obojí způsobů jest celý, plný Kristus*.“⁷⁶ Nedomnívám se však, že by původce tohoto překladu chtěl říci, že celého Krista lze přijímat jen skrze utrakvistický ritus. Učení o konkomitanci, tedy plné přítomnosti Ježíše i pod jednou způsobou, totiž uznávali i kališníci.⁷⁷ Je tak pravděpodobnější, že „*pod obojí způsobů*“ zde znamenalo „pod každou ze dvou“, a nikoliv „pouze pod oběma zároveň“. Jinak řečeno, nejspíše nešlo o překlad záměrně měnící význam originální formulace, nýbrž o překladatelskou nedůslednost.

I další (a poslední) výňatek z cedula A doprovází autor vídeňského spisku požadavkem na jeho zachování. Jedná se o příkaz, aby Čechy a Moravany přijímající z kalicha nikdo nehaněl, přičemž autorova slova zní: „*Item chceme, aby s sebou a vespolek laskavě a dobrotivě nakládali*.“⁷⁸ Poté následují obdobně zaměřené formulace z *Executoria legatorum* (zde je navíc příkaz pokládat Čechy / Moravany za pravé křesťany), které představují jeden ze dvou pruníků s *Kusy vyňatými z kompaktát* (první „kus“). Zatímco ale autor *Kusů* jen bez hlubších emocí poznamenal „*aby jich pro to žádný nehaněl*“, autor vídeňského spisu opět prokázal větší míru „aktivismu“: „*Tak že slovo od slova v compactátiech stojí, chceme pro dobro naše země České, aby hanění a kacěřování (...) přestala*.“⁷⁹

Tím ale nepokryté stěžování si na skutky strany podjednou nekončí. *A poníavdž o přijímání krve* ještě přináší výňatek z cedula C (v pražském rukopise šestý „kus“), že úmyslem koncilu není utrakvismus trpět, jak se tomu děje v případě tolerování židů. Důvod citování této pasáže se v zásadě nijak neliší od dvou předchozích – neznámý utrakvista prohlašuje: „*Item chceme, aby, protože Čechové a Moraváci pod obojí*

75 Stadtbibliothek in Bautzen, sign. 2° 56, fol. 219v.

76 ÖNB in Wien, Cod. 4488, fol. 336r.

77 Lze to doložit již u původce utrakvismu Jakoubka ze Stříbra. Viz Dušan COUFAL, *Polemika o kalich mezi teologií a politikou 1414-1431: předpoklady basilejské disputace o prvním z pražských artikulů*, Praha 2012, s. 29.

78 ÖNB in Wien, Cod. 4488, fol. 336r.

79 Tamtéž, fol. 336v.

*způsobů přijímají, ovšem a celé přestalo odsuzování do pekla lidí pro také přijímání, neb takto compactata pravie...*⁸⁰ Vídeňský spis tak nározně ukazuje, že na obranu proti často vyhrocenému odsuzování kalicha katolíky mohli utrakvisté volit větší množství kompaktních pasáží dokládajících jejich pravověrnost a příslušnost k církvi.

2. Parafráze vybraných ustanovení.

Poněkud odlišným způsobem přistupovali ke shrnutí obsahu kompaktních autorů stručných děl *Summa compactatorum* (pražský rukopis IV G 14) a *Toto máme z compactát* (opět vídeňský rukopis 4488). Místo citací relevantních pasáží zvolili parafráze či formulace obvykle zhušťující jejich obsah, což jim nicméně dovolilo na malém prostoru docenit značné množství různorodých ustanovení. Na tomto místě nebudeme dopodrobna zkoumat, jakým všem částem kompaktních věnovala zmíněná dvojice spisů pozornost, neboť tuto skutečnost lze poměrně snadno vyčíst z příloh 2 a 3. Místo toho se zaměříme na obecné tendence, které lze v obou pojednáních identifikovat.

Autor spisku *Summa compactatorum*⁸¹ nejprve volí poměrně jednoduchý způsob, kdy uvádí vybraná ustanovení z vykonavatelských listin kompaktních. Více pozornosti logicky věnuje obsáhlejšími *Executoria legatorum* – parafrázuje z nich šest ustanovení a význam těchto dokumentů podtrhuje tvrzením, že k nim byly přivěšeny pečeti legátů, císaře Zikmunda a vévody Albrechta. Z *Mandatum Bohemorum* a *Executoria Bohemorum* uvádí autor pouhé dva body, přičemž naši pozornost zasluhuje ten druhý: „*Item od celého českého kléru se slibuje poslušnost volenému arcibiskupovi.*“ Český mandát obsahující slib poslušnosti voleného arcibiskupa Rokycanu výslovně neuvádí, což je pochopitelné, zejména vezmeme-li v úvahu averzi legátů vůči jeho nekanonickému zvolení. Původce citovaných slov tak nejspíše vycházel z formulace „*nostrisque*

80 Tamtéž.

81 Národní knihovna ČR v Praze, sign IV G 14, fol. 181r. Spis evidován in Josef TRUHLÁŘ (ed.), *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum qui in C.R. Bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur. Pars prior, Codices 1-1665, forulorum I-VII*, Pragae, 1905, s. 298.

pontificibus“,⁸² do kteréžto kategorie řadil i Rokycanu, kontroverzním okolnostem jeho volby navzdory.

Zajímavější přístup ke shrnutí obsahu kompaktát se objevuje po mezinadpisech „*Ex compactatis ista habentur*“ a „*Episcopi obligantur*“.⁸³ U řady ustanovení totiž autor uvádí, kde ještě se kromě „hlavního dokumentu“ nacházejí, čímž prokazuje výbornou znalost kompaktát. Nejlépe můžeme tuto strategii demonstrovat na prvním bodě cedula C, tj. praktikování kalicha mocí Krista a jeho užitečnost / spasitelnost. Po parafrázi tohoto bodu autor poznamenává: „*Totéž v úvodu ohledně prvního článku (= cedula A, pozn. A. P.). Totéž ve vykonavatelských listinách legátů.*“ Nutno podotknout, že slovo „totéž“ nemusí nutně odkazovat na zcela totožný obsah. Dohoda o kalichu v ceduli A je totiž v mnohém odlišná od úvodního bodu cedula C, obě se však shodně zmiňují o přijímání podobojí mocí Ježíše a církve, jeho pravé choti. *Summa compactatorum* si navíc všímá i podobností mezi kompaktáty basilejskými a císařskými. Ustanovení o podávání z kalicha třemi (arci)biskupy a svěcení kališníků na kněze jsou tak sice parafrázována z husitsko-koncilních úmluv, hned za příslušnou parafrázi ale čteme „*Totéž v kompaktátech s císařem*“, respektive „*Totéž v císařských kompaktátech.*“

Císařská kompaktáta zohlednil autor i bez přímého vztahu k těm basilejským, například když parafrázoval slova o netrpění katolíků v utrakvistických oblastech. Je nicméně zjevné, že ačkoliv na kompaktáta se Zikmundem poukázal poměrně často, vždy operoval jen se *Zápisem českým stavům*. To je významný rozdíl oproti *Kusům vyňatým z kompaktát*, jejichž původce nechal promluvit hned čtyři z husitsko-císařských smluv. Zajímavý je rovněž způsob, jakým *Summa compactatorum* v závěru nakládá se zásadními pasážemi cedula B / C o soudci chebském, víře a ritu. V porovnání s předešlým textem působí totiž parafráze těchto bodů nezvykle stručným dojmem.

Videňský spisek *Toto máme z kompaktát*⁸⁴ je o poznání kratší než *Summa*, přesto stále nabízí přehled celé řady ustanovení napříč souborem basilejských / císařských kompaktát. Ze Zikmundových privilegií zmiňuje

82 F. ŠMAHEL, *Die Basler Kompaktaten*, s. 195.

83 Tato část se objevují i v rukopise Národní knihovna ČR v Praze, sign. III G 16, fol. 63r.

84 ÖNB in Wien, Cod. 4488, fol. 137r.

nejen *Zápis českým stavům*, nýbrž i *Majestát na svobody a práva království*, z něhož parafrázuje zákaz uvádění jeptišek a mnichů do obcí bez souhlasu arcibiskupa. V rámci této studie jde již o třetí případ užitkovánosti tohoto zákazu,⁸⁵ což svědčí o přetrvávající nevraživosti vůči řeholním řádům ze strany utrakvistů. Jako sporná se může jevit věta, že volenému arcibiskupovi mají být poddáni všichni kněží v Čechách a na Moravě. *Zápis českým stavům* totiž na příslušném místě hovoří jen o „kněžstvu arcibiskupství Pražského.“ Kdyby se Zikmundovo privilegium týkalo i moravského kléru, jak *Toto máme z compactát* naznačuje, nejspíše by v něm byla uvedena i biskupství v Litomyšli a v Olomouci.

Celkově lze konstatovat, že ve vídeňském spisku dostávají císařská kompaktáta o trochu více prostoru než ta basilejská, z nichž zůstala zcela bez povšimnutí cedula B. Zdá se tedy, že ne všichni kališníci vzdělanci dokázali její význam docenit. Bez povšimnutí naopak nemohla zůstat dohoda o přijímání z kalicha, kterou autor vykládá zcela ve prospěch utrakvistů: „*Item že žádného člověka mocí ani kterého concilium mocí přijímáme krev boží, ale mocí pána našeho Jezu Krista a mocí pravé církve svaté, choti Kristovy.*“ Netřeba zdůrazňovat, že jde o jeden z nemnoha příkladů, kdy utrakvista explicitně popřel tvrzení o kompaktátech jakožto církevním udělení kalicha.⁸⁶

Výše zohledněná čtveřice výtahů z kompaktát dosvědčuje, že ve výběru relevantních pasáží se od sebe tato díla do značné míry odlišovala a v utrakvistickém prostředí tak zjevně neexistoval žádný zavedený postup, jaké části kompaktát při jejich „popularizaci“ vybírat. Mohli bychom například očekávat, že dohoda o přijímání podobojí z cedule A či nejméně jeden bod z cedule B budou v dílech tohoto typu vždy zmíněny, jenže *Kusové vyňatí z kompaktát*, respektive *Toto máme z compactát* dokazují pravý opak. V každém případě ale studovaná díla dokazují, že v kališnickém prostředí bylo naprosto běžné pojímat kompaktáta jako soubor úmluv uzavřených jak s basilejským koncilem, tak Zikmundem Lucemburským. Ve třech případech ze čtyř jsme se totiž mohli přesvědčit

85 Srov. výše, s. 4, 13.

86 Srov. výše, s. 10.

o tom, že autoři uváděli četné citace / parafráze ze Zikmundových privilegií. Spisy *Kusové a Toto máme z compactát* jim dokonce věnovaly více pozornosti než kompaktátům s koncilem.

Stručné dějiny (nejen) basilejského koncilu v rukopisu 4488

Již mnohokrát uvedený manuskript 4488 Rakouské národní knihovny zasluhuje pozornost medievistů i z toho důvodu, že na čtyřech foliích (348r, 353r, 353v a II) přináší souhrn údajů k církevně-politickým dějinám 15. století s důrazem na kostnický a především basilejský koncil. Na posledním, částečně poškozeném fol. II se přitom nachází řada pasáží shodných s některými větami z předchozích folií (jsou však patrně psané jinou rukou). Dohromady tvoří tato čtveřice stručné kvazianalistické dílo, které sice nepřináší žádné nové informace k „velkým dějinám“, ale umožňuje nahlédnout do historického myšlení anonymního utrakvistického autora (či autorů), projevujícího netypicky velký zájem o koncilní problematiku. Není vůbec vyloučeno, že původcem díla byl Martin Lupáč, jenž mohl zde obsažené informace k historii (nejenom) 30. let využívat při sepisování svých polemických traktátů. Jak záhy uvidíme, některé postřehy vídeňských „kvazianálů“ nacházíme i v Martinově literární produkci. Další indicií budiž fakt, že rukopis 4488 obsahuje přinejmenším tři Lupáčovy spisy.⁸⁷

Tyto dějepisné zápisky by jistě zasluhovaly detailní obsahovou či paleografickou analýzu, něco takového ale přesahuje rámec předkládané studie. Na tomto místě tak alespoň poukážeme na několik zajímavých skutečností, které by budoucí výzkum neměl opomenout. V prvé řadě je třeba zmínit, že patrně žádný jiný pramen utrakvistické, potažmo české provenience neobsahuje tak značné množství informací k problematice papežských schizmat a konciliaristicko-papalistických sporů 15. století. Řádky věnované koncilu v Kostnici se neomezují jen na upálení Jana Husa a Jeronýma Pražského, nýbrž i na sesazení (vzdoro)papežů

87 Jde o *Contra pactionem cum catholicis* (fol. 180ar) a části spisů *De communi-one parvulorum* (fol. 315v–316v) a *O kropení* (fol. 320v). Ke značnému Lupáčově zájmu o spor mezi papežstvím a koncilem podrobněji A. PÁLKA, *Martin Lupáč z Újezda*, s. 138–143. Samotný konflikt mezi Evženem IV. a basilejskými podrobněji rozebral Michael DECALUWE, *A Successful Defeat: Eugene IV's Struggle with the Council of Basel for Ultimate Authority in the Church, 1431–1449*, Turnhout 2009.

Jana XXIII. a Benedikta XIII. a schválení nové hlavy církve v osobě Martina V.⁸⁸ Stranou pozornosti zůstal poslední z protagonistů velké schizmatu, římský Řehoř XII., což patrně souvisí s relativně nekomplikovaným koncem jeho pontifikátu. U Jana a Benedikta totiž tvůrce textu rád využíval ráznější výrazivo („zajat“, „sesazený“, „odvržený“, „odpadlík od víry“, „heretik“ apod.), které se v Řehořově případě tolik nenabízelo.

Ještě více prostoru dostal na foliích vídeňského rukopisu konflikt mezi basilejskými a Evženem IV., vedoucí k vypuknutí nového schizmatu. Pokud jde o Evženovy činy, je zde zmíněno nařízení přeložit koncil do Ferrary a údajné zavržení téměř všech basilejských dokumentů.⁸⁹ Do větších podrobností utrakvistický anonym zašel při popisu koncilních kroků. Protipapežskou politiku ukazuje na příkladech sesazení Evžena z úřadu na počátku roku 1438 a prohlášení téhož člověka za schizmatika a odpadlíka v červnu 1439.⁹⁰ V případě ustanovení vzdoropapeže Felixe V. uvádí dokonce tři zásadní momenty: zvolení Felixe do „římského apoštolátu“ v listopadu 1439, jeho souhlas s touto volbou koncem téhož roku a nakonec i papežskou korunovaci z července 1440.⁹¹ Velmi zajímavý je bezprostředně následující výrok: „*A tady, domnívám se, byl*

88 „*Et post anno Domini 1415 Johannes papa 23. detentus fuit in Constancia die 21 mensis Mai et post depositus, terminatus et abiectus. (...) Item anno Domini 1417 eadem synodus Constanciensis papam Petrum de Luna, et a nonnullis Benedictum nuncupatum, tamquam turbatorem, scismaticum, hereticum et sic fide devium sentencialiter deposuit et degradavit. Cuius sententia lecta est ibidem die Lune post festum s. Jacobi. Et Martinum papam quintum approbavit.*“ ÖNB in Wien, Cod. 4488, fol. 353v. Na fol. II je k témuž textu o Janovi XXIII. přidán údaj, že byl před konáním koncilu zodpovědný za křížovou výpravu proti neapolskému králi: „... *qui cruciatam in regem Napalie errexerat...*“

89 Podrobněji k tomu níže, s. 21–22.

90 „*Item prefatum concilium Eugenium papam 4. de papatu deposuit et tamquam ecclesie perturbatorem, scandalisatorem, scismaticum, a fide devium et de impertinacione heresium condempnavit. Et hoc anno Domini 1439, in sessione publica die 34., VII. kalendis Julii. Sed prius fuit suspensus ab administracione anno Domini 1438, kalendis 9. februarii. Sed ipse propterea semper tenuit papatum.*“ ÖNB in Wien, Cod. 4488, fol. 353r. „*Item degradatur Eugenius per concilium Basiliense anno 1439.*“ Tamtéž, fol. II.

91 „*Item dominus Felix, dux Sabaudie, fuit per ispum concilium in apostolicum Romanum ellectus quinta die novembiss anno Domini 1439. Item eodem anno XVII. die decembris ipse dominus Felix suscepit et consensit in elleccione sui, sed coronatus fuit die 24. Julii anno Domini 1440.*“ Tamtéž, fol. 353r.

basilejský koncil ukončen. “⁹² Autor takových slov nepochybně zastával názor, že slavnostní přijetí Felixe ze strany basilejských bylo zcela nepřipustné, a koncil tímto přišel o jakoukoliv legitimitu, jakkoliv reálně existoval ještě dalších devět let. Tento postoj ostatně vyplývá i z tvrzení na fol. II, že koncil trval do roku 1439.⁹³

Dějepisné záznamy v manuskriptu 4488 dále zaujmou častým datováním významných událostí. Kromě výše zohledněných epizod z církevních dějin⁹⁴ zde nacházíme dataci mnohých věcí bezprostředně souvisejících s husitsko-koncilními jednáními: rokování v Chebu (mylně datována k roku 1433 namísto 1432), publikování různých dokumentů patřících k basilejským / císařským kompaktátům (včetně ratifikace kompaktát koncilem v lednu 1437), zaslání listu papeže Evžena do Prahy, příchod Jana Příbrama a Prokopa z Plzně do Basileje a následné vydání dekretu o dostatečnosti přijímání podjednou (1437);⁹⁵ z čistě domácích dějin se v textu objevuje stavovská volba Rokycany „s dalšími na biskupství“ z roku 1435 (autor vzal tedy v potaz i dvojici zvolených sufragánů!⁹⁶) a uzavření listu mírného roku 1440, příznačně nazvaného jako *litera reconciliaconis*.⁹⁷ Jak jsme již naznačili, řadu z těchto událostí s oblibou

92 „*Et ibi fuisse puto terminatum concilium Basiliense.*“ Tamtéž.

93 „*Item concilium Basiliense inceptum est anno 1431 et duravit usque 39 inclusive.*“ Tamtéž, fol. II

94 Doplňme, že se tu rovněž připomíná počátek basilejského koncilu i doba Evžena vonitifikátu: *Item concilium Basiliense celebratum fuit anno Domini 1431, inchoatum mense martio, die eius ultima* (fol. 353r); *Item anno 1430 ellectus est Eugenius in papatum et duravit usque 1447* (fol. II, prvně uvedený rok je chybný, neboť Evžen IV. se stal papežem r. 1431).

95 „*Nota, quod compactata legatorum terminata et sigillata sunt Iglavie anno 1436, die quinta mensis Julii*

Item compactata imperatoris terminata et sigillata anno 1436 Iglavie, die XIII mensis Julii. Item compactata per plumbeam bullam concilii terminata anno 1437 18 kalendas februarii, quod fuit secunda dies post octavam Epiphanie.“ Tamtéž, fol. 348r. „*Item litera vel compactata cesaris sunt anno 1436. Item executoria, quam fecerunt Bohemi legatis anno 1433, sed conservata 36. Item executoria, quam fecerunt legati Bohemis anno 1436 (...)* *Item anno 1437 magistri Przibram, Procopius exiverunt ad concilium Basiliense. Et eodem anno factum est decretum contra preceptum communionis. Item 1436 Eugenius scripsit communitati Pragense gaudens de concordia seu compactatis factis inter imperatorem Sigismundi et Bohemos.*“ Tamtéž, fol. II.

96 Srov. výše, s. 15.

97 „*Item litera reconciliaconis est facta anno 1440. (...) Elleccio magistri cum*

zmiňoval Martin Lupáč (Cheb, vyhlášení basilejských kompaktát, legace r. 1437, basilejský dekret o přijímání).

Časté uvádění přesných let, ba dokonce dnů vypovídá o značné obeznamenosti autora s mnoha dokumenty i událostmi husitské éry. Ve třech případech nicméně přináší datování ve vídeňském rukopise jisté interpretační potíže. O smlouvách s císařem Zikmundem čteme: „*Item kompaktáta císařova byla uzavřena a zpečetěna roku 1436 v Jihlavě dne 13. července.*“⁹⁸ V tento den ale Zikmund vydal ve prospěch Čechů jediné a poměrně stručné privilegium, konkrétně potvrzení volby Rokycany, Lupáče a Vaňka za (arci)biskupy. Patrně je tedy nutno tuto větu číst tak, že pečetění a uzavírání císařských kompaktát bylo v uvedený den završeno. Tím pádem by do souboru *compactatorum imperatoris* autor nejasné formulace řadil i *Zápis českým stavům a Zápis pražským městům*, oba zpečetěné již dlouho před oním červencovým dnem. Na druhou stranu by nejspíše za součást císařských kompaktát nepokládal *Majestát na svobody a práva království českého z 20. 7. 1436* a privilegium o (ne)přijímání uprchlíků vydané o dva dny později.⁹⁹

Další matoucí údaj se objevuje ve formulaci „*Item vykonavatelská listina, kterou učinili Čechové legátům, (je) z roku 1433, ale zachována roku '36.*“¹⁰⁰ V daném kontextu nezvyklý výraz „zachována“ (*conservata*) nejspíše odkazoval k jihlavskému zpečetění a vyhlášení, kterýmžto aktem se zmíněná listina stala závazným právním dokumentem. Jak ovšem naložit s rokem 1433, z něhož měla česká *executoria* pocházet? Jestliže zde měl autor na mysli skutečně jen vykonavatelské listiny kompaktát vydané českou stranou, dopustil se zde chybného vrocení, neboť příslušný dokument byl vydán až 21. 9. 1435 sněmem Českého království a Moravského markrabství.¹⁰¹ Uvedení dřívějšího data mohlo jednoduše souviset s tím, že roku 1433 bylo v Praze oboustranně schváleno znění kompaktátních cedulí A, B a C.

ceteris in episcopatum fuit ano 1435.“ ÖNB in Wien, Cod. 4488, fol. II.

98 „*Item compactata imperatoris terminata et sigillata anno 1436 Iglavie, die XIII mensis Julii.*“ Tamtéž, fol. 348r.

99 Srov. výše, s. 25.

100 „*Item executoria, quam fecerunt Bohemi legatis anno 1433, sed conservata 36.*“ ÖNB in Wien, Cod. 4488, fol. II.

101 K tomu podrobněji F. ŠMAHEL, *Basilejská kompaktáta*, s. 61.

V neposlední řadě zasluhuje naši pozornost dvojice tvrzení týkajících se „protibasilejských“ bul Evžena IV. V zápiscích na fol. 348 stojí, že „*Evžen předvolal basilejský koncil do Ferrary a vše, co bylo tam (= v Basileji) rozhodnuto, odstranil a anuloval s výjimkou artikulu Čechů a přijímání pod obojí způsobou. Tato písemnost byla dána v Boloni roku 1437, čtrnáctých říjnových kalendách.*“¹⁰² Na fol. II se nachází podobný, avšak v klíčovém detailu odlišný údaj: „*Item roku 1439 učinil Evžen bulu, skrz kterou zrušil všechny dekrety basilejského koncilu kromě kompaktát s Čechy.*“¹⁰³ Může se zdát, že obě zmínky se týkají toho samého dokumentu, přičemž v jednom případě jednoduše došlo k chybné dataci. Po mém soudu je však takový závěr unáhlený a každá z formulací se ve skutečnosti týká jiné papežské písemnosti.

V prvním případě jde o nesprávně interpretovanou bulu *Doctoris gentium* z 18. září 1437. Jejím prostřednictvím Evžen přeložil církevní sněm do Ferrary, přičemž umožnil jeho dočasné setrvání v Basileji za předpokladu, že se bude věnovat „*kauze Čechů, pokud jde o artikul přijímání pod obojí způsobou...*“¹⁰⁴ Není však pravda, že by tento dokument jakkoliv zavrhoval dosavadní rozhodnutí vynesena basilejským koncillem. Obdobnou myšlku nacházíme v tomtéž rukopise na fol. 361v – je zde přepis právě té části *Doctoris gentium*, jež se týká české kauzy, a nad ní se objevuje nadpis „*Bula papeže Evžena o přeložení basilejského koncilu do Ferrary, kde jsou však zachována kompaktáta učiněná mezi Čechy a koncilem.*“¹⁰⁵ Co se druhé zmínky týče, s velkou pravděpodobností jde o Evženovu bulu *Moses vir* ze 4. září 1439, opět vyloženou zavádějícím

102 „*Item Eugenius papa evocavit concilium Basiliense ad Ferrariam et omnia ibi determinata cassat, annullat excepto articulo Bohemorum communionis sub utraque specie. Hec litera data Bolone anno 1437 XIII kalendas octobris.*“ ÖNB in Wien, Cod. 4488, fol. 348r.

103 „*Item anno 1439 Eugenius fecit bullam, per quam cessat omnia decreta concilii Basiliensis preter compactata cum Bohemis.*“ Tamtéž, fol. II.

104 „*... et ex tunc prout ex nunc transferimus, et translatum fuisse et esse declaramus, causa Bohemorum quoad articulum communionis sub utraque specie, quem solum articulum volumus in dicta civitate Basiliensi a data presencium infra triginta dies continuari posse...*“ *Johannis de Segovia Historia gestorum generalis synodi Basiliensis*, in: Ernst BIRK (ed.), *Monumenta conciliorum generalium seculi decimi quinti*, Wien 1873, s. 1039.

105 ÖNB in Wien, Cod. 4488, fol. 361v. Totéž i v rukopise NKČR v Praze, sign. III G 16, fol. 72v.

způsobem. V ní totiž papež nezrušil platnost všech dokumentů publikovaných basilejským sněmem, nýbrž jen zavrhl vše, co v Basileji vzniklo po 15. únoru 1438.¹⁰⁶ Odmítnutí všech basilejských dokumentů Evženem by nedávalo valný smysl, neboť on sám ferrarský koncil chápal jako pokračování legitimního koncilu basilejského.

Neadekvátnost interpretace obou bul spočívala zejména v tom, že neznámý autor / autoři zveličili papežské vymezení se vůči basilejskému sněmu. V této souvislosti je nutno zohlednit polemické traktáty *Sensus* a *Super responso Pii pape* z pera Martina Lupáče, které mají s právě probíranou tematikou nemálo společného. Z prvního jmenovaného uvedme pasáž: „... všechna rozhodnutí, všechny výroky a ustanovení basilejského koncilu apoštolská stolice skrze Evžena zavrhla kromě samotných kompaktát učiněných s Čechy, jak dosvědčuje bula onoho Evžena. Ne že by vše papež považoval za chybné a lživé, ale nic, jakkoliv pravdivé rozumem jejich (koncilního) rozhodnutí, není přijímáno jakožto pravdivé ...“¹⁰⁷ V druhé polemice se autor vyjádřil v podobném duchu, byť stručněji: „... proč se papež odvažuje odvolávat výrok obecného koncilu, jež má povinnost uznávat, ba i výrok Evžena, který basilejský koncil zavrhnul krom kompaktát učiněných s Čechy?“¹⁰⁸

Je téměř jisté, že „bula onoho papeže“ a „výrok Evžena“ představují jeden dokument. Ve světle zápisků v manuskriptu 4488, které mají k Lupáčovi přinejmenším velmi blízko, se nabízí dvojí řešení – Martin Lupáč měl na mysli buď *Doctoris gentium* ze září 1437, nebo až *Moyses vir* ze září 1439. Přiklonit se ke kterékoliv z těchto možností však není vůbec snadné. Zatímco starší bula schvaluje jednání s Čechy, aniž by hovořila o zrušení koncilních dokumentů, ta mladší ruší minimálně část

106 „... *declarantes quecumque per dictos impios homines Basilee existentes facta et attemptata de quibus in prefato nostro Ferrariensi decreto fit mentio similiter omnia et singula per predictos ex post facta gesta et attemptata specialiter in duabus preten-
sis sessionibus seu verius conspirationibus ultimo nominatis ac quidquid ex eis vel ab ea forsan secutum sit et in futurum sequi posset tanquam ab impiis hominibus et nullam potestatem habentibus sed a deo eiectis et reprobatis fuisse et esse nulla cassa et irrita ut de facto presumpta ac nullis penitus effectus roboris vel momenti...*“ Georg Hofman (ed.), *Concilium Florentinum documenta et scriptores 1/1. Epistolae pontificiae ad concilium Florentinum spectantes*, Roma 1940, s. 105. Doplňme, že zmíněného 15. února 1438 Evžen vydal bulu *Exposcit*, v níž byli basilejští podrobeni církevním trestům.

107 A. PÁLKA, *Martin Lupáč z Újezda*, s. 141.

108 Tamtéž, s. 143.

basilejských rozhodnutí, avšak bez přímé zmínky o české kauze. Ve svých polemikách bohužel Lupáč neuvádí ani datum vydání oné buly, ani jakýkoliv výňatek z ní. Stejně nejednoznačně působí i zřejmě Lupáčem ovlivněná zmínka o papežsko-koncilním sporu ve *Zprávě bratří kunvaldských*.¹⁰⁹

Opomíjená bula basilejského koncilu ze srpna 1437

Není určitě překvapením, že historické bádání dokázalo zohlednit úctyhodné množství písemností basilejského koncilu, které bezprostředně souvisí s husitsko-koncilními diplomatickými styky. Nelze však vyloučit, že detailní studium rukopisného materiálu časem odhalí dokumenty, které doposud pozornosti badatelů unikaly. Ve prospěch takového tvrzení hovoří nedávný nález stručné basilejské buly z 25. srpna 1437, respektive opisu jejího znění v manuskriptech III G 16 (Praha) a 4488 (Víděň). V obou pramenech se shodně uvádí pod názvem „*Bula z basilejského koncilu o zachování soudce smluveného v Chebu, daná roku 1437 a podepsaná rukou Juliánovou*“ (viz příloha 4). Žádný z historiků věnujících se poslednímu českému vystoupení v Basileji (srpen-listopad 1437) zmíněnou písemnost dle všeho nereflektoval,¹¹⁰ což může souviset s prostou skutečností, že *Historia gestorum* Jana ze Segovie, hlavní pramen k poslednímu kolu husitsko-koncilních jednání, o její existenci mlčí. Jde přitom o důležitý pramen, jenž jednak obohacuje naše povědomí o rozhovorech mezi koncilem a husity před započítím vlastní disputace, jednak přináší další cenné svědectví o významu přikládánému určitým částem basilejských kompaktát.

Pokud jde o samotný obsah dokumentu, již ze zběžného čtení vyplyne, že se nelze plně ztotožnit s označením „*de servando iudice in Egra compactato*“, jelikož podstatou buly není pouze ustanovení o chebském soudci. V úvodu basilejský sněm vyzývá, aby každému člověku čtoucím tento dokument bylo zjevné, že ve shromáždění (*congregacio*) koncilu byla 25. srpna 1437 přítomna šestičlenná česká delegace. Na posledním

109 Adam PÁLKA, *Papoušek versus Lupáč. Polemika o výklad basilejských kompaktát z poloviny patnáctého století*, SMB 8, 2016, s. 65–66.

110 J. PROKEŠ, *M. Prokop z Plzně*, s. 91–98; Gerald CHRISTIANSON, *Cesarini: The Conciliar Cardinal. The Basel Years, 1431–1438*, St. Ottilien 1979, s. 174–175; František Michálek BARTOŠ, *České dějiny. Díl II. Husitská revoluce II. Vláda bratrstev a její pád 1426–1437*, s. 216–221; F. ŠMAHEL, *Basilejská kompaktáta*, s. 61.

místě jsou přitom uvedeni dva její nejdůležitější členové „*Prokop z Plzně a Jan Příbram, mistři svobodných umění a kněží*.“ U Příbrama se připomíná, že jménem všech přednesl blíže nespecifikovanou „propozici“ a že „*byla přečtena kompaktáta, kdysi započatá mezi našimi legáty a obecným sněmem řečeného království*.“ Zmínka o kompaktátech rozhodně není náhodná, neboť basilejská písemnost vzápětí uvádí, že dvě pasáže z těchto úmluv se týkají právě probíhajícího dění. Ještě před odcitováním oněch dvou ustanovení bula deklaruje, že Čechové vyjádřili úmysl postupovat ve shodě s nimi a obdobně zástupci koncilu hodlají „*všechny věci obsažené v řečených kompaktátech pevně a efektivně dodržovat*.“ V samotném závěru se píše, že na příkaz koncilu došlo k předání této buly českým poslům, a pochopitelně nechybí údaj o místě a datu její publikace včetně informace, že se tak stalo v obecném shromáždění koncilu (tedy nikoliv v rámci slavnostního zasedání nebo *sessio*).

Vraťme se nyní k vlastnímu jádru buly. Co přesně jsou ony dvě části kompaktát, které se mají týkat současného dění – tedy především chystané disputace o nezbytnosti kalicha – a jsou závazné pro obě strany? Prvním citovaným ustanovením husitsko-koncilních smluv je nám známý závazek basilejských legátů z cedule B, že respektují soudce chebského jako minulou i budoucí rozhodčí autoritu ve všech věroučných otázkách a podle něj míní postupovat i sám koncil s pomocí milosti Ducha svatého. Z též části kompaktát pochází i druhý výňatek. Konkrétně jde o čtvrtý bod cedule B, který obvykle utrakvisty či katolíky připomínán nebyl, v atmosféře jednání roku 1437 ale měl svůj smysl. Nachází se v něm totiž záruka, že všichni vyslanci z Čech a Moravy či obecně všichni obyvatelé těchto zemí toužící přijít na koncil „*budú moci poctivým a řádným obyčejem vypraviti, cožbykoli nesnázi se nahodilo při věcech viery, svátostí neb obyčejov kostelních neb také o napravenie cirkve na hlavě i na údech*...“¹¹¹ Je tedy očividné, že publikací srpnové buly vyšel koncil husitům vstříc, neboť souhlasil s klíčovou rolí soudce chebského při chystané teologické disputaci a právem protistrany prezentovat v Basileji názory dotýkající se různých oblastí. Nesmíme však podlehnout iluzi, že by koncil akceptoval husitskou interpretaci rozhodčí úlohy chebského soudce. Jeho členové ani v nejmenším nehodlali ustoupit z přesvědčení o rozhodčí autoritě institucionální církve, takže jakýkoliv výrok koncilu

111 AČ III, s. 406. Latinské znění in F. ŠMAHEL, *Die Basler Kompaktaten*, s. 176, 187.

jednoduše pokládali za plně slučitelný se soudcem smluveným v Chebu. V tomto ohledu tedy srpnová bula představovala spíše jen symbolický úspěch husitů. Pro nás je tak podstatnější, že jde o další z řady pramenů, které dosvědčují nemalý význam cedule B pro stranu podobojí.

Doposud jsme opomíjeli podstatnou otázku, zda lze studovanou písemnost vůbec pokládat za autentickou. Jelikož její originál neznáme a žádné prameny ji přímo nezmiňují, bylo by teoreticky možno namítat, že basilejský koncil nic takového nikdy nevydal, a její text tak dílem „kreativního“ nakládání s dějinami v podání nějakého utrakvisty. To je ovšem krajně nepravděpodobné, poněvadž text koncilní buly bez větších potíží zapadá do popisu událostí nejen v *Historia gestorum*. Pomineme-li drobný omyl v rukopise III G 16 (viz níže), žádné pochybnosti nevzbuzuje výčet poslů odpovídající Zikmundovu mandátu z července 1437.¹¹² Kromě toho dne 24. srpna, tedy den před deklarovaným vydáním buly, Příbram skutečně přednesl řeč / propozici (*florenti oracione multa proposuit*) a došlo i na čtení textu kompaktát (*ibidem lecta fuerunt*). Julián Cesarini (*legatus*) týž den vyjádřil vůli naplnit znění kompaktát do posledního puntíku (*servatura quoque compactata usque ad iota unum*), což v zásadě souzní s formulací „*volumus omnia in dictis compactatis contenta firmiter et efficaciter observare*“, kterou nacházíme v bule z následujícího dne. Věrohodně zní koneckonců též údaj o podepsání buly Cesarinim, uvedený v obou rukopisech před vlastním textem. Cesarini byl přece prezidentem koncilu a jedním ze dvou hlavních basilejských vyjednávačů rokujících s českou delegací. V neposlední řadě je nutno zdůraznit, že 25. srpna se skutečně konalo *congregatio* koncilu (*Biduo autem sequenti (...) generali ibidem facta congregacione*).¹¹³ Nulová zmínka o publikaci dokumentu v koncilní *Historia gestorum* nepředstavuje vážný problém, neboť nejde o spis dopodrobna vysvětlující veškeré okolnosti jednání s husity.

Jakkoliv se v srpnové bule basilejský koncil zavázal respektovat třetí bod cedule B o soudci chebském, čeští delegáti to zjevně nebrali jako dostatečnou záruku. Dne 20. října totiž předložili koncilu seznam devíti požadavků a v pátém z nich stálo, aby na půdě koncilu při posuzování závaznosti kalicha „*nebylo postupováno jinak nežli podle soudce dojednaného*

112 *Johannis de Segovia Historia gestorum*, s. 1063.

113 Události z 24.–25. srpna 1437 popsány tamtéž, s. 1062.

v *Chebu*.¹¹⁴ 24. listopadu koncil zveřejnil odpověď na zmíněné žádosti a ohledně soudce zvolil nejjednodušší možnou taktiku – po parafrázi české žádosti jednoduše uvedl pasáž z cedule B, k níž se přihlásil již v bule z 25. srpna.¹¹⁵ Opakovaná potřeba získat od basilejského sněmu příslib respektování soudce chebského nepochybně svědčí o nedůvěře, jakou česká strana vůči vrcholným reprezentantům církve chovala. Čechy měla teoreticky uspokojit basilejská ratifikace kompaktát z 15. ledna 1437, kterou koncil všechna ustanovení (nejen) cedule B potvrdil. Z tohoto úhlu pohledu byla i zde probíraná srpnová bula zbytečná, jelikož koncil v ní slíbil dodržovat dvě ustanovení, k jejichž respektování se ale fakticky zavázal již více než půl roku předtím.

Na závěr se zamysleme nad záhadným slovem *Brzezka*, které se nachází jen v pražském rukopise, a to v rámci výčtu příšedších českých diplomatů: „*Petrus de Zwierzeticz, Przibico de Clenow, Wenceslaus Scabinus civitatis Pragensis, Brzezka, Mathias de Chlumczan, Procopius de Plzna ac Johannes Przibram*.“ Patrně jde o další jméno v rámci delegace a jeho nositele bychom mohli hypoteticky ztotožnit s „Prškem“ (*Przsko*), pražským měšťanem doprovázejícím roku 1434 do Basileje Martina Lupáče. Vycházím zde z úvahy (či znalosti?), snad z pera Františka Palackého, že skutečné jméno „Prška“ bylo Václav Březka.¹¹⁶ Jeho přítomnost v Basileji roku 1437 je každopádně krajně nepravděpodobná, neboť kromě pražského opisu buly jej žádný pramen nezmiňuje. Šlo tak téměř jistě o omyl, dost možná související s tím, že opisovač věděl o účasti Prška / Březky na jedné z předchozích husitských legací na půdu koncilu.

114 „*Item supplicamus, ut in discussione in materia communionis eucharistiae sub utraque specie, de eius praecepto a domino ad omnes fideles, non procedatur aliter nisi secundum iudicem in Egra compactatum, hoc est secundum legem divinam, praxim Christi et apostolorum eius, concilia generalia et secundum sententias sanctorum doctorum veraciter se in lege Dei fundantium*.“ Aeneas Silvio PICCOLOMINI, *Commentariorum Aenae Sylvii Piccolominei Senensis, de Concilio Basileae celebrato libri duo, olim quidem scripti, nunc vero primum impressi*, 1523, s. 330.

115 „*Et quia una de petitionibus vestris continet, quod decisio fiat iuxta iudicem compactatum in Egra, respondetur, quod iudex ille, qui nominatus et expressus fuit in concordatis in Egra, fuit et est et erit iudex in omnibus credendis et agendis in ecclesia sancta Dei, et secundum illum sacrum concilium procedere intendit in omnibus spiritibus sancti gracia assistente*.“ *Johannis de Segovia Historia gestorum*, s. 1076.

116 František PALACKÝ (ed.), *Monumenta conciliorum generalium seculi decimi quinti I*, s. 886.

Závěrem

Téměř veškeré poznatky obsažené v této studii lze chápat jako střípky do mozaiky prvořadého významu basilejských a císařských kompaktát v utrakvistickém prostředí. S jejich obsahem pracovalo hned několik anonymních autorů, ať už formou glos, parafrází či přepisů celých pasáží. Nezřídka zde přitom zaznívaly požadavky vůči protistraně, či přímo neskrývaná kritika údajně neadekvátního, „protikompektátního“ jednání katolíků, díky čemuž studované spisy prohlubují naše znalosti o konfesní polemice pozdně středověkých Čech. Zároveň měly potenciál posílit utrakvistické povědomí o významu úmluv z roku 1436, neboť ty nejsou ani v nejmenším redukovány na prostou otázku kalicha a kromě toho často dochází ke zjevnému propojení kompaktát basilejských a císařských do jednoho celku. Kompaktátům můžeme ostatně vděčit i za koncilní bulu z 25. srpna 1437 a vídeňské výpisky k dějinám basilejského koncilu, poněvadž ani jeden z těchto pramenů by bez existence kompaktát patrně nevznikl. Nezbyvá než doufat, že pozdně středověké rukopisy stále ukrývají další nevyužité příklady toho, jak významné dědictví události let 1431–1437 v českých zemích zanechaly.

Příloha 1

Tyto věci se nedržíe smluvené v compactátiech

(Stadtbibliothek in Bautzen, sign. 2° 56, fol. 229r–229v)

Jedno, aby tu kdežkoli tato léta krev božie rozdávána, aby tu na těch místech ti lidé nebydlili, kteříž krve božie nepřijímají aneb nerozdávají.¹¹⁷ Toho žádáme, aby to bylo vskutku držáno buď v Praze aneb jinde v Čechách neb v Moravě.

Item compactáta, to jest úmluvy s ciesařem učiněné, svědčie, že faráři u kostelów, kteříž by nechtěli rozdávati krve boží lidem, ješto žádají, nemají býti faráři ti u kostelów trpěni, ale jiní, ješto by krev boží rozdávali, mají býti na jich místa zjednání.¹¹⁸ Toho žádáme, aby se ty úmluvy najprve v skutku drželi, než nové které jiné úmluvy činiti budeme.

Item compactáta a úmluvy s ciesařem i s concilium bazylejským máme pečetmi utvrzené, aby biskup moravský i nynější i jiní všickni budoucí krev boží sami lidu obecnému rozdávali a žáky, ješto by rozdávati chtěli, aby na kněžstvo světil.¹¹⁹ Žádáme, aby ten k tomu najprve připraven byl, aby naši žáci pro kněžstvo do Říma nechodili.

Item compactáta svědčie, aby mnišie a jeptišky nebyli přijímání do žádné obce bez vuole arcibiskupa.¹²⁰

Item legátové mocí bazylejského concilium v compactátách přísně přikazují biskupu olomúckému i litomyšlskému i všem farářóm i všem třiedníkóm i nynějším i budoucím, aby krev boží z kalicha lidu obecnému žádajícímu rozdávali.¹²¹ Toho žádáme najprve, aby tak bylo zachováno.

Item máme úmluvy s ciesařem, aby v Čechách žádný cizozemec nedával žádných obroków, to jest ani kostelów, oltáruov ani jiných žádných duchovních úradów, než toliko král a Čechové, kteříž k tomu právo mají.¹²²

117 AČ III, s. 430.

118 Tamtéž.

119 Tamtéž; F. ŠMAHEL, *Die Basler Kompaktaten*, s. 198.

120 AČ III, s. 447.

121 F. ŠMAHEL, *Die Basler Kompaktaten*, s. 198.

122 AČ III, s. 428.

Item aby všickni hřiechové smrtedlní zjevni byli zkaženi a nebyli trpěni ani na kněžích ani na světských, neb tak compactáta svědčie.¹²³

Item zbožie kostelnie nemají býti od světských nespravedlivě držána neb osobena.¹²⁴

Příloha 2

Summa compactorum

(NK ČR v Praze, sign. IV G 14, fol. 181r)

In prima litera legati concilii tolunt omnes censuras et abolent plenarie.¹²⁵

Item prohibent infamaciones et iniurias faciendas propter communionem utriusque speciei semper in futurum.¹²⁶

Item scribunt Bohemos catholicos et filios ecclesie orthodoxe reverentes.¹²⁷

Item concordiam in ritibus universalis ecclesie, que circa divina observantur, ut ornatus et ordo circa sacramenta.¹²⁸

Item mandant archiepiscopo Pragensi, Olomucensi, Luthomysslensi episcopis providere, quod populus non negligatur in communione, ubi prius communio practicabatur sub utraque specie et hiis nullatenus contraire presumant.¹²⁹

Item quod ordinent sacerdotes, qui ex officio suo tenebuntur populum sub utraque specie communicare.¹³⁰

Sigilla legatorum, imperatoris et ducis Austrie super hiis super sunt appensa.¹³¹

123 F. ŠMAHEL, *Die Basler Kompaktaten*, s. 173, 184.

124 Tamtéž, s. 174, 185.

125 F. ŠMAHEL, *Die Basler Kompaktaten*, s. 197.

126 Tamtéž.

127 Tamtéž.

128 Tamtéž, s. 198.

129 Tamtéž.

130 Tamtéž.

131 Tamtéž, s. 199.

In secunda litera Boemorum promittitur obediencia secundum legem Dei et sanctorum patrum instituta et suscipiunt pacem et unitatem cum toto populo cristiano, hoc contra bella apponitur.¹³²

Item a toto clero Boemie promittitur obediencia archiepiscopo electo.¹³³

Item utraque pars debet stare dictamini iudicis in Egra compactati, qui est lex divina etc.¹³⁴

Ex compactatis ista habentur:

Communio duplicis speciei Boemis et Moravis non permittitur permissione tollerancie, sicut Judeis fuit permissus libellus repudii, sed quod auctoritate domini nostri Jesu Christi et ecclesie, vere sponse sue, est licita et digne summentibus utilis et salutaris.¹³⁵ Idem in principio circa primum articulum.¹³⁶ Idem in executoria legatorum.¹³⁷

Item archiepiscopus Pragensis, Olomucensis, Lythomyslensis et singuli ecclesiarum prelati debent habentibus usum communionis duplicis speciei, dum fuerint requisiti, ministrare.¹³⁸ Idem in compactatis cum cesare.¹³⁹

Item ipsi episcopi pro necessitate plebis, ut non negligatur in communionem supra tacta, faciant ministrari et hiis nullatenus resistere aut contraire presumant.¹⁴⁰ Et in cesaris dicitur, disponere tenebuntur sacerdotes ad loca, ubi communio utriusque speciei viguit.¹⁴¹

Item nullus communicantes sub utraque specie invadere, offendere, infamari, iniuriari presumat.¹⁴²

132 Tamtéž, s. 192, 195.

133 Tamtéž, s. 195.

134 Tamtéž, s. 176, 180, 186, 190.

135 Tamtéž, s. 177, 187.

136 Tamtéž, s. 172, 183.

137 Tamtéž, s. 197.

138 Tamtéž, s. 198.

139 AČ III, s. 430.

140 F. ŠMAHEL, *Die Basler Kompaktaten*, s. 198.

141 AČ III, s. 430.

142 F. ŠMAHEL, *Die Basler Kompaktaten*, s. 197.

Item Boemos et Moravos tamquam fratres bonos et catholicos habent et fraterna dilectione contractent, qui communicaverunt, communicant et semper communicabunt sub utraque specie.¹⁴³

Item nec eorum fame aut honori detrahere presumant.¹⁴⁴

Episcopi obligantur:

Ut scolares communicantes sub utraque specie et dum sacerdotes fuerint, communicareque vellent, ut premittitur, promoveantur, si non obstat alium canonicum impedimentum.¹⁴⁵ Idem in cesaris compactatis.¹⁴⁶

Item plebani non revertantur ad parochias, nisi velint communicare sub utraque specie populum usum habentem.¹⁴⁷

Item in cesaris communicantes sub una specie non sustinebuntur, sed ibi, ubi communio duplicis speciei non servabatur.¹⁴⁸

Item loca omnia et singula ecclesiarum et populi parochiarum signabuntur, in quibus et a quibus communio duplicis speciei in praxi servabatur.¹⁴⁹

Item subia electo archiepiscopo propter fatos dominos¹⁵⁰ tenebitur clerus et obedire.¹⁵¹

Item in concilio discucietur de precepto,¹⁵² vide modum discuciendo in omnibus credendis et agendis erit in sancta Dei ecclesia, qui in Egra.¹⁵³

Item in omnibus emergenciis stare volunt dictamini iudicis eiusdem.¹⁵⁴

Dicitur fidei et ritui conformibus. Per verbum ‚fidei‘ quod intelligi volunt.¹⁵⁵ Idem in executoria legatorum.¹⁵⁶

143 Tamtéz.

144 Tamtéz, s. 199.

145 Tamtéz, s. 198.

146 AČ III, s. 430.

147 Tamtéz.

148 Tamtéz, s. 429.

149 Tamtéz.

150 Slova *archiepiscopo a dominos* přidána dle varianty III G 16, fol. 63r.

151 F. ŠMAHEL, *Die Basler Kompaktaten*, s. 195.

152 Tamtéz, s. 172, 183.

153 Tamtéz, s. 176, 186

154 Tamtéz, s. 180, 190.

155 Tamtéz, s. 175–176, 186.

156 Tamtéz, s. 198.

Item de parvulis, quia dicitur ,in annis discrecionis¹⁵⁷: dicatur de iudice, qui sit: Item in omnibus emergenciis.¹⁵⁸

Příloha 3

Toto máme z compactát

(ÖNB in Wien, Cod. 4488, fol. 137r)

Aby všickni faráři i učedníci dávali krev boží.¹⁵⁹

Item biskup také aby krev boží dával z kalicha a k tomu aby žáky světil na kněžstvo, ješto by tak lidem krev boží rozdávali.¹⁶⁰

Item aby biskup dával kněžie k kostelóm, ješto by tak podávali z kalicha krve božie.¹⁶¹

Item aby všicni kněžie v Čechách i v Moravě poddáni byli arcibiskupu volenému, mistru Rokycanovi.¹⁶²

Item aby mniši ani jeptišky nikdež nebyli uvedeni bez vůle arcibiskupa voleného.¹⁶³

Item aby byli za dobré křesťany jměni, ktož krev boží přijímají.¹⁶⁴

Item že žádného člověka mocí ani kterého concilium mocí přijímáme krev boží, ale mocí pána našeho Jezu Krista a mocí pravé církve svaté, choti Kristovy.¹⁶⁵

Item faráři aby nebyli trpěni u kosteluoov, kteříž by nechtěli krve božie rozdávati lidu obecnému.¹⁶⁶

157 Tamtéž, s. 172, 183.

158 Tamtéž, s. 180, 190.

159 F. ŠMAHEL, *Die Basler Kompaktaten*, s. 198.

160 AČ III, s. 430.

161 Tamtéž.

162 Tamtéž, s. 429.

163 Tamtéž, s. 447.

164 F. ŠMAHEL, *Die Basler Kompaktaten*, s. 197.

165 Tamtéž, s. 172, 183.

166 AČ III, s. 430.

Item aby potomní králi všecko nám toto držali a nás v tom hájili i bránili proti každému, ktož by o to proti nám byl aneb nás pro to haněl, i což jest zapsáno.¹⁶⁷

Item aby ani papež ani žádný cizozemec dostojeinství žádných nepodával ani v Čechách ani v Moravě.¹⁶⁸

Item ktožkolivěk přijímají tělo božie toliko pod jedniem způsobem, aby ti takoví nikdež tu obydlé neměli, kdež jest tuto letha krev boží rozdávána, jediné toliko tu, kdež krev božie nenie podávána, aby toliko tu bydlili a tu trpěni toliko.¹⁶⁹

Příloha 4

Bulla de concilio Basiliensi de servando iudice in Egra compactato, data anno Domini M^o CCCC^o XXXVII° et subscripta manu Juliani (ÖNB in Wien, Cod. 4488, fol. 361v)

Sacrosancta synodus Basiliensis in Spiritu sancto legitime congregata, universalem ecclesiam representans. Universis et singulis presentes literas inspecturis pateat evidenter, qualiter die et anno inferius annotatis in generali congregacione nostra comparuerunt dilecti filii ecclesie Petrus de Zwierzeticz, Przibico de Clenow, Wenceslaus Scabinus civitatis Pragensis, Mathias de Chlumczan, Procopius de Plzna ac Johannes Przibram, magistri in artibus et sacerdotes, ambasiatores regni Bohemie, factaque per magistrum Johannem Przibram nomine omnium propositione, lecta fuerunt compactata dudum inita inter nostros legatos et generalem congregacionem dicti regni. Et quam duo ex illis capitulis ad presentem accionem et preparatoria omnium agendorum pertinere et secundum illa procedere se intendere asseruerunt, et nos quoque intendamus et volumus omnia in dictis compactatis contenta firmiter et efficaciter observare. Que quidem duo capitula sunt tenoris sequentis: *Item dixerunt dicti legati sacri concilii, quod iudex ille, qui nominatus et expressatus fuit in concordatis in Egra, fuit, est et erit iudex in omnibus credendis et agendis in ecclesia*

167 Tamtéž, s. 428, 447.

168 Tamtéž, s. 428.

169 Tamtéž, s. 429.

*sancta Dei et secundum illum sacrum concilium procedere intendit in omnibus Spiritus sancti gracia assistente.*¹⁷⁰ *Item quod ambasiatores dicti regni et marchionatus ad sacrum concilium Deo propicio feliciter dirigendi et omnes, qui de eodem regno vel marchionatu dictum sacrum concilium adire voluerint, secure poterunt honesto et ordinato modo proponere, quicquid difficultatis occurrat circa materias fidei, sacramentorum vel rituum ecclesie vel eciam pro reformatione ecclesie in capite et in membris et Spiritu sancto dirigente fiet, quod iuste et racionabiliter ad Dei gloriam et ecclesiastici status debitam honestatem fuerit faciendum.*¹⁷¹ In fidem et testimonium premissorum has nostras literas eisdem iussimus fieri atque tradi. Datum Basilee in congregacione generali VIII° kalendis Septembris, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XXXVII°.

170 F. ŠMAHEL, *Die Basler Kompaktaten*, s. 176, 186.

171 Tamtéž, s. 176, 187.

Utraquist Annotations, Précis and Transcriptions of (Un)Known Documents in Manuscripts from Prague, Vienna and Bautzen**ADAM PÁLKA**

Records, which have not been studied yet, documenting the religious controversy and thoughts of Czech Utraquists after the year 1436 can still be found in several late-mediaeval manuscripts. One such source are annotations to the Czech text of Compactata in the Bautzen manuscript 2°56, which contain a whole range of complaints from the side of Communion under both kinds towards Catholics as well as brief interpretations of the key provisions of the agreements between the Hussites and the Council. The significance of these annotations lies, among other things, in the fact that they duly appreciate folio B of the Compacts. Despite certain similarities with the writings of Martin Lupáč it does not appear that authorship of these annotation should be attributed to him.

Other relevant sources are extracts from the text of the Compacts of Basel and Compacts of Emperor Sigismund which are found either as brief comments on citations or as more or less condensed paraphrases. Three of the four examined scriptures tellingly prove that the Compacts of Basel and the Compacts of Emperor Sigismund were perceived as an interconnected unit. While many similarities can be found between the individual scriptures, in the selection of compact extracts they differ to such a great extent that a plurality of Utraquist strategies to “popularize” the compacts can be considered.

The notes on the history of the Council of Basel (and Constance) in the Viennese manuscript no. 4488, where Lupáč’s authorship cannot be ruled out, are equally interesting. The notes show extraordinary interest in both the history of disputes between the Pope and the Council as well as in many crucial documents from the 1430s. In this aspect, the greatest point of interest are the two misinterpreted bulls against the Councils issued by Eugene IV, one of which played an important role in Lupáč’s polemical activities.

Among the official documents that have been overlooked to this day is the highly valuable bull of Basel of August 25th, 1437, allegedly signed by Cesarini, the president of the Council. It was issued in connection with the forthcoming dispute of the Czechs with the Council representatives

and in its text two agreements from folio B of the Compactata were confirmed. The bull can be perceived as excellent proof of the fact that at least in certain matters Czech diplomats experienced a considerable amount of distrust towards the Council.

Pamětihodnosti spojené s osobností Jeronýma Pražského na území Prahy

DANIEL ABAZID

Abstract:

In Prague, there are nine historical objects associated with Jerome of Prague. Four of them are found in the New Town where Jerome was most probably born. Two are in Žižkov (the city district named in honour of Jan Žižka), two in Vinohrady and one in Malá Strana. Two of the memorabilia (both from the 16th century) perished, the other two are houses the names of which used to be associated with Jerome but are no longer used. Nevertheless, the remaining five objects (from the late 19th and early 20th century) represent a valuable collection of artworks in various styles. The most valuable of these is the memorial plaque by František Bílek, however, the collection also includes a bust, sgraffito and a stained-glass panel which is the only piece of art dedicated to Jerome that was made of glass. Similarly, no busts of Jerome can be found outside Prague. Nevertheless, a monument dedicated to him was never erected in Prague.

Keywords:

Jeroným Pražský, Jan Hus, Karel Hartig, Mikoláš Aleš, František Josef Heidelberg, František Bílek, Praha, Prague, Žižkov, birthplace, memorial plaque, bust, sgraffito, stained glass, bell

Osobnost Jeronýma Pražského stojí z logických důvodů ve stínu Jana Husa¹ a nejinak je tomu v případě pamětihodností představujících jeden z projevů jeho „druhého života“. Zatímco husovských pomníků a dalších oslavných objektů existují stovky a Janu Husovi se v tom nevyrovná jakákoliv další osobnost našich dějin², počet jeronýmových pamětihodností v Česku nedosahuje ani tří desítek. Nejvíce se jich nachází v Praze, kde se Jeroným pravděpodobně v roce 1378 či 1379³ narodil. Stalo se tak na Novém Městě pražském, podle tradičního podání v dnešní Řeznické ulici⁴. Právě na Novém Městě a na Malé Straně vznikly nejstarší z projevů jeronýmovy úcty, bohužel se však nedochovaly. Zajímavé připomínky Jeronýmovy osobnosti dnes najdeme kromě Nového Města i v dalších pražských čtvrtích – na Vinohradech a na „husitském“ Žižkově (obr. 1). Níže uvedený přehled pamětihodností je seřazen chronologicky podle doby jejich vzniku.

Na Žižkově leží i pražská Jeronýmova ulice (obr. 2 a 3), pojmenovaná tak již při svém vzniku roku 1896⁵ v rámci konceptu husitských (resp. celkově reformačních) jmen veřejných prostranství této čtvrti⁶. Spojuje vrch Vítkov s Kostnickým náměstím (nazvaným také už v době svého vzniku roku 1889)⁷ a protíná dnešní ulici Husitskou (od roku 1872 nesla Husovo jméno)⁸. Dalšíh pět původně Jeronýmových ulic na území dnešní Prahy

1 Viz též HOLEČEK 1916 a ČORNEJ 2016, s. 5.

2 ABAZID 2015, s. 127, 147.

3 ŠMAHEL 2010, s. 21; ČORNEJ 2016, s. 6.

4 Okolnosti vzniku této legendy, založené na záměně Jeronýma Pražského a Mikuláše Faulfische a v průběhu času spojené s podáním Eneáše Silvia Piccolominiho, Václava Hájka z Libočan a faráře Šimona Valeria (viz dále), popisuje ŠMAHEL 1996, s. 9–10 a ŠMAHEL 2010, s. 17. Původní texty Petra z Mladoňovic (kolem roku 1390–1451), který Jeronýma osobně znal (např. Pašije M. Jeronyma – srov. NOVOTNÝ 1932, s. 352; viz též ŠMAHEL 2010, s. 19), i vydání jeho spisů o Jeronýmovi z 16. století (např. [PETR Z MLADOŇOVIC] [po 1539], s. A 2a) uvádí pouze Jeronýmův původ z Nového Města pražského.

5 LAŠŤOVKA a kol. 1997, s. 257.

6 *Živým protestem proti hanobení dějin husitských...*, in: Denní zprávy, Národní listy, Praha, 14, č. 91, 3. 4. 1874, s. [2]; LAŠŤOVKA a kol. 1998, s. 478–479; ŠKODA in ČORNEJ – LEDVINKA (red.) 2015, s. 210–212.

7 LAŠŤOVKA a kol. 1997, s. 362.

8 LAŠŤOVKA a kol. 1997, s. 226.

Obr. 1 Lokality jeronýmůvských pamětihodností na území Prahy

(1 – údajný rodný dům a dům čp. 672 s pamětní deskou na Novém Městě, 2 – už neexistující kaple sv. Jana Husa na Malé Straně, 3 – dům U Jeronýma Pražského, dům U Božích bojovníků a Jeronýmova ulice na Žižkově, 4 – dům čp. 1830 na Novém Městě, 5 – sborový dům ČCE na Vinohradech, 6 – Husův sbor CČSH na Vinohradech, 7 – Dům Jeronýma Pražského na Novém Městě; podkladová mapa převzata z <http://cs.maps-prague.com/>).

Obr. 2 Jeronýmova ulice na Žižkově
(foto Daniel Abazid, 2016).

Obr. 3 Uliční tabulka Jeronýmova ulice na Žižkově (foto Daniel Abazid, 2016).

bylo během 20. století přejmenováno. Nejstarší z nich, někdejší Jeronýmova ulice na Smíchově, dostala své jméno již roku 1870.⁹ V rámci snahy o odstranění multiplicitních uličních jmen v tzv. Velké Praze¹⁰ změnila roku 1940 své jméno na Ulice Valdenských¹¹, od 1945 se znovu jmenovala Jeronýmova, v letech 1947–1952 a nově od roku 1992 Kroftova, v socialistickém mezidobí Rosy Luxemburgové.¹² Podobný osud měla ulice v Michli, nesoucí Jeronýmovo jméno v letech 1906–1940 a 1945–1947 (mezitím se jmenovala Frozínova, nyní Vokáčova).¹³ Obě jsou (společně s žižkovskou ulicí) pod původním jménem uvedeny v Orientačním plánu hlavního města Prahy s okolím z roku 1938.¹⁴ Dvě Jeronýmovy ulice byly přejmenovány už dříve – libeňská (pojmenovaná před rokem 1895) se od roku 1904 jmenuje Ve vrchu¹⁵, holešovická (pojmenovaná roku 1881) od roku 1928 Argentinská (v letech 1940–1945 Draždanská, 1946–1947 Parťazánská).¹⁶ Dáblická Jeronýmova ulice (pojmenovaná při označení ulic v obci roku 1922) své jméno ztratila roku 1971 v důsledku připojení Dáblic k Praze (1968), od té doby se jmenuje Hřenská.¹⁷

9 Na Smíchově vznikla i první Husova ulice na území dnešní Prahy, a to již roku 1860, tzn. o 10 let dříve než známá staroměstská Husova ulice (srov. LAŠŤOVKA a kol. 1997, s. 153, 226).

10 Tzv. Velká Praha vznikla roku 1922 připojením 37 měst, obcí a osad (mj. Smíchova a Michle) k osmi dosavadním pražským čtvrtím (Staré Město, Nové Město, Malá Strana, Hradčany, Josefov, Vyšehrad, Holešovice-Bubny a Libeň).

11 *Úřední seznam ulic, náměstí a sadů hlavního města Prahy*, 1940, s. 32, 133.

12 LAŠŤOVKA a kol. 1997, s. 375.

13 *Úřední seznam ulic, náměstí a sadů hlavního města Prahy*, 1940, s. 19, 32; LAŠŤOVKA a kol. 1998, s. 416 (zde jako katastrální území mylně uvedeny Nusle).

14 *Orientační plán hlavního města Prahy s okolím*, 1938, listy 38, 40, 58.

15 LAŠŤOVKA a kol. 1998, s. 393.

16 LAŠŤOVKA a kol. 1997, s. 51.

17 LAŠŤOVKA a kol. 1997, s. 93, 106, 224.

Nedochovaný obraz Jeronýma Pražského na jeho údajném rodném domě na Novém Městě (16. století)

Předmluva k Jeronýmově životopisu od Šimona Valeria (Simeona Valecia Lounského, † 1616)¹⁸ z roku 1612 obsahuje i krátkou zmínku o obrazu Jeronýma Pražského. Namalován byl „*pro památku budoucí*“ na domě zvaném U shnilé ryby v Řeznické ulici, kde se podle autora Jeroným narodil. Tento údaj o Jeronýmově rodišti pak přejímali někteří autoři až do začátku 20. století.¹⁹ Ačkoli už víme, jak legenda vznikla,²⁰ text ze začátku 17. století je velmi cenný, neboť představuje doklad jednoho z nejstarších výtvarných projevů úcty k Jeronýmovi Pražskému a současně jeho existence ještě v době vydání díla („*místo i dům až posavad některým známé jest*“).

Tradované Jeronýmovo rodiště v Řeznické ulici připomíná i současná doplňující uliční tabulka na domě čp. 672 stojícím na nároží Řeznické (č. 1) a Vodičkovy ulice (č. 2)²¹. Je instalována na straně domu směrem do Řeznické ulice a obsahuje nápis „V ulici Řeznické na Novém Městě podle podání z konce 16. století narodil se po r. 1370 M. Jeroným Pražský“ (obr. 4). Podobná tabulka, ovšem ještě nerelativizující tvrzení o zdejší Jeronýmově rodišti (s textem „V ulici Řeznické stál ještě v první polovici 17. století dům „u shnilé ryby“, v němž se narodil Mistr Jeroným Pražský“) tam měla být podle dobového tisku umístěna už roku 1916.²² Dům čp. 672 však na místě někdejšího Jeronýmova domova jistě nestojí.²³

Obr. 4 Doplňující uliční tabulka na domě čp. 672 na Novém Městě (foto Daniel Abazid, 2015).

18 VALECIUS 1612, s. A 2a; v Knihopise (K07045) i v Souborném katalogu ČR je jako autor díla uveden Petr z Mladoňovic a Valecius jen jako editor.

19 Např. FRINTA 1914.

20 Viz pozn. 4.

21 Jména obou ulic pochází z 15. století, předtím byla používána pojmenování Proti věži, Věžní či Malá Řeznická (pro Řeznickou ulici) a V jámě, Nad jámou, Na louži nebo V močále (pro Vodičkovu ulici; LAŠŤOVKA a kol. 1998, s. 166, 413).

22 KLÍMA 1916, s. 408.

23 ČORNEJ 2016, s. 23.

Nedochovaný zvon Jeroným Pražský v už neexistující kapli sv. Jana Husa na Malé Straně (okolo 1595)

V letech 1585–1586 vznikla při dnešní Karmelitské ulici na Malé Straně hřbitovní kaple (někdy uváděná jako kostel) sv. Jana Husa, jejíž podobu známe z tzv. Sadelerova prospektu Prahy (1606).²⁴ V ní se o něco později rozeznely zvony Jan Hus a Jeroným Pražský – první z nich, bohatě zdobený, od významného pražského (novoměstského) zvonáře Brikciho z Cimperka (asi 1535–1599), roku 1595, autor ani datace druhého nejsou spolehlivě doloženy.²⁵

Jakožto cíl malostranských husovských procesí kaple popuzovala pražskou římskou církev – už roku 1593 navrhoval svatovítský prelát Jiří Barthold Pontanus z Breitenberka kapli přejmenovat a poutě zakázat. Přesto byl roku 1611 právě odtud nesen základní kámen sousedního luterského kostela sv. Trojice (od roku 1624 karmelitánský kostel P. Marie Vítězné a sv. Antonína Paduánského²⁶). Po Bílé hoře byla kaple předána římské církvi, roku 1624 znovu vysvěcena, a to francouzskou řeholní kongregací k počtě sv. Ludvíka, v roce 1628 ji získali karmelitáni a ti ji nechali roku 1654 zbořit (zřejmě šlo o jediný pražský kostel zbořený v 17. století).²⁷ Zvony byly umístěny v kostele P. M. Vítězné, přelity (Jeronýmův v letech 1667 a 1689, Husův k počtě sv. Jana Křtitele až roku 1829) a za 1. světové války zrekvírovány.²⁸

24 HALAMA in BALÁČEK a kol. 2015, s. 13–15; HALAMA in ČORNEJ – LEDVINKA (red.) 2015, s. 135–136; HALAMA 2015, s. 135 (zde zmíněno zasvěcení památce Jana Husa i Jeronýma Pražského, přičemž v Jeronýmově případě jde zjevně právě o odkaz na zvon).

25 MERHOUT 1930, s. 184–185 (zde též zpochybnění datování jeronýmovského zvonu do roku 1560 uvedeného v rukopisu faráře J. Raymunda z roku 1787). V Národních listech (*Zvony*, in: Denní zprávy, Národní listy, Praha, 56, č. 235, 25. 8. 1916, s. 4) jsou uvedena jména přelitých zvonů sv. Jan Křtitel a sv. Jeroným, přičemž první s datací 1595 je popsán jako „nejstarší“ ze zvonů kostela P. Marie Vítězné, zatímco u druhého je zmíněna datace 1560. VLČEK (in VLČEK a kol. 1999, s. 601) uvádí, že oba ulil Brikci roku 1595.

26 <https://www.pragjesu.cz/historie-kostela/>

27 VLČEK in VLČEK a kol. 1999, s. 600–601; HALAMA in BALÁČEK a kol. 2015, s. 13–15.

28 MERHOUT 1930, s. 184–185.

Dům U Jeronýma Pražského na Žižkově (1869)

První novodobé pražské jeronýmuvské pamětihodnosti vznikly ve 2. polovině 19. století na dnešním Žižkově. V době jejich vzniku šlo ještě o součást obce Královské Vinohrady, Žižkov jako samostatná obec vznikl až roku 1875 (pod názvem Královské Vinohrady I.) a o dva roky později oficiálně dostal své současné jméno. Tamní objekty uctívající Jeronýma Pražského (ale také Jana Husa, Jana Žižku a další představitele husitství) jsou spojeny s osobností stavitele Karla Hartiga (1833–1905).²⁹ Již roku 1865 zpracoval první regulační plán budoucí čtvrti (tento letopočet je proto považován za rok založení Žižkova), poté na jejím území postavil řadu obytných domů (též budovu škol a záložnu) a roku 1876 se stal prvním starostou samostatné obce (předtím byl krátce posledním starostou Královských Vinohrad před jejich rozdělením). Coby propagátor českých národních zájmů patřil k prvním členům řady významných pražských spolků (Hlahol – založen 1861, Sokol – 1862, Umělecká beseda – 1863 ad.), byl též prvním starostou Spolku pro zbudování Žižkova pomníku na Žižkově (1882) a členem Spolku pro zbudování Husova pomníku v Praze (1890).³⁰ Jakožto obdivovatel husitství opakovaně navštívil Kostnici (v rámci národních poutí v letech 1868 a 1883 a patrně také roku 1886) a už bezprostředně po první cestě navrhl jméno vznikající čtvrti Žižkov³¹, roku 1872 i s husitstvím a reformací spojená jména deseti žižkovských ulic a náměstí.³²

Podobná jména Hartig použil i pro jedny ze svých prvních žižkovských staveb. Trojici domů na tehdejší Vídeňské či Horské silnici (na

29 MIKOTA 1995; ČERMÁK 2014, s. 17; ŠKODA in ČORNEJ – LEDVINKA (red.) 2015, s. 208–212; SVOBODOVÁ in PRIX a kol. 2017, s. 1290; https://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_Hartig.

30 Oba spolky pro postavení pomníků jsou v pramenech uváděny i pod jinými jmény.

31 Jméno čtvrti bylo vinohradským obecním výborem schváleno roku 1869, pro pozdější samostatnou obec bylo však uznáno ministerstvem vnitra až roku 1877 na základě nové žádosti Karla Hartiga jako jejího starosty (MIKOTA 1995, 51–52, 71; ŠKODA in ČORNEJ – LEDVINKA (red.) 2015, s. 212; SVOBODOVÁ in PRIX a kol. 2017, s. 1290–1291).

32 MIKOTA 1995, 56–58; LAŠŤOVKA a kol. 1998, s. 478; ŠKODA in ČORNEJ – LEDVINKA (red.) 2015, s. 210–211.

Obr. 5 Dům U Jeronýma Pražského na Žižkově (foto Daniel Abazid, 2016).

základě Hartigova návrhu v letech 1872–1940 a 1945–1947 Husova ulice, dnes Husitská)³³ roku 1869 nazval U Jana Žižky z Trocnova (čp. 160/49, dům postaven již roku 1863), U Jana Husi z Husince (čp. 191/47) a U Jeronýma Pražského (čp. 192/45, oba domy postaveny roku 1869). Poslední jmenovaný se však měl podle původního Hartigova záměru jmenovat U krále Jiřího z Poděbrad, ke změně došlo až při kolaudaci.³⁴ Domy byly původně dvoupatrové, s kvalitní novorenesanční šestiosou či sedmiosou fasádou. Jejich dispozice byla dvoutraktová, měly jednoramenné schodiště, podsklepení, sedlovou střechu a toalety na pavlačích. Dům

33 LAŠŤOVKA a kol. 1997, s. 226; <https://www.praha3.cz/aktualne-z-trojky/o-praze-3/zizkov-1881-1922/husova-trida-dnes-husitska/cz>.

34 MIKOTA 1995, s. 43, 52; ČERMÁK 2014, s. 18; ŠKODA in ČORNEJ – LEDVINKA (red.) 2015, s. 210.

U Jeronýma Pražského (obr. 5) byl roku 1899 zvýšen o patro ozdobené novými monogramy, v roce 1906 bylo přízemí osazeno secesním parterem a roku 1975 proběhla výměna portálu. Další úpravy následovaly v letech 1988, 1995 a 2002.³⁵ Původně byl bez výraznější výzdoby (nesl pouze nápis na skle nad domovními dveřmi³⁶), na rozdíl od prostředního husovského domu, který ve výklenku mezi okny v 1. patře ozdobila socha Jana Husa od Leopolda Friče (1838–1911), případně Františka Josefa Heidelbergera (1844–1919), dnes každopádně představující nejstarší dochovanou Husovu sochu v ČR.³⁷

Busta Jeronýma Pražského na domě U Božích bojovníků na Žižkově (1873)

S domem U Jeronýma Pražského sousedí výstavný Hartigův dům z roku 1873, stavitelem nazvaný U Božích bojovníků (čp. 404 na rohu stejnojmenné ulice³⁸ /č. 2/ a již zmíněné dnešní ulice Husitské /č. 43/). Na nárožním rizalitu (s věžovitým zastřešením ve tvaru komolého jehlanu) byl vyzdoben bustami dvanácti českých osobností od Františka Josefa Heidelbergera. V prvních šesti případech šlo o osobnosti spojené s husitstvím a reformací (Jan Hus, Jeroným Pražský, Jan Žižka, Prokop Holý, Jiří z Poděbrad a Jan Amos Komenský), šest později přidaných bust představuje osobnosti 19. století (mj. Josef Jungmann, František Palacký, František Ladislav Rieger a Karel Havlíček Borovský). Původně třípatrový novorenesanční dům dostal svou dnešní podobu (obr. 6) v letech 1928–1929, kdy byl současně zvýšen o dvě patra.³⁹ Busty zůstaly zachovány, ale změnilo se jejich rozložení na fasádě. Zprvu byla šestice bust osobností „z *doby naší slávy, z husitských dějin*“ umístěna směrem do dnešní

35 SVOBODOVÁ in PRIX a kol. 2017, s. 1348 (zde též návrh průčelí a půdorys přízemí domů čp. 191 a 192).

36 MIKOTA 1995, s. 52.

37 MIKOTA 1995, s. 53 (jako možného autora Husovy sochy zmiňuje F. J. Heidelbergera); ČERMÁK 2014, s. 17–19 (autorství Husovy sochy připisuje L. Fričovi); BALÁČEK in BALÁČEK a kol. 2015, s. 133; ŠKODA in ČORNEJ – LEDVINKA (red.) 2015, s. 210.

38 Ulice U Božích bojovníků podle domu pojmenována roku 1885 (LAŠŤOVKA a kol. 1998, s. 284; BALÁČEK in Baláček a kol. 2015, s. 134).

39 MIKOTA 1995, s. 43; BALÁČEK in BALÁČEK a kol. 2015, s. 134–135; ŠÁMAL 2015, s. 97; ŠKODA in ČORNEJ – LEDVINKA (red.) 2015, s. 210–211.

Obr. 6 *Dům U Božích bojovníků
na Žižkově (foto Daniel Abazid, 2016).*

Obr. 7 Původní podoba domu U Božích bojovníků na Žižkově (foto Karel Maloch, 1883, Sběrka fotografií Ústavu dějin umění AV ČR, v. v. i., inv. č. 020912).

Husitské ulice, „po dvou ve výši každého patra“.⁴⁰ Podle citované zprávy z Národních listů měla být poprsí Jana Husa a Jeronýma Pražského hned v 1. patře, dochovaná fotografie původní budovy (obr. 7)⁴¹ však dokládá jejich umístění po stranách okna ve 2. patře. V současnosti najdeme Husovu bustu⁴² u okna ve 4. patře domu směrem do Husitské ulice (společně

40 Osvědčený horlivý národovec pan Karel Hartig..., Národní listy, Praha, 13, č. 259, 21. 9. 1873, s. [2].

41 Originál uložen ve Sběrce fotografií Ústavu dějin umění AV ČR, v. v. i., inv. č. 020912. Snímek zveřejnil už ŠÁMAL 2015, obr. 88.

42 ARDEN a kol. 2016 (s. 125, 145) mylně považují bustu Jana Husa za Jeronýmovu.

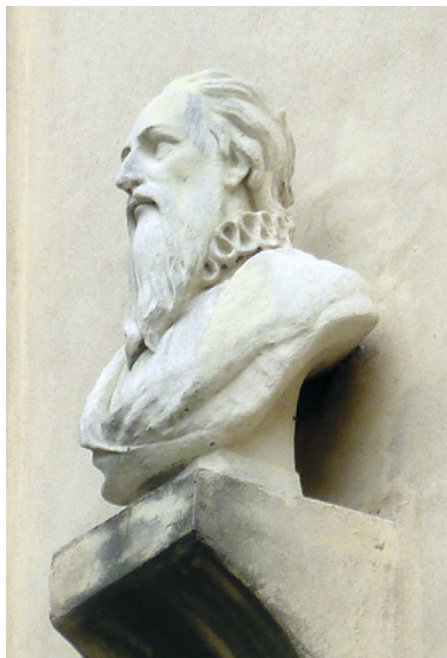
Obr. 8 *Současné rozmístění bust na domě U Božích bojovníků na Žižkově*
(foto Daniel Abazid, 2016).

s bustou Jiřího z Poděbrad), zatímco tu Jeronýmovu vedle okna ve 3. patře směrem do ulice U Božích bojovníků (společně s bustou J. A. Komenského; obr. 8).

Kromě tohoto chaotického rozmístění nerespektující původní Hartigův záměr je problematická také identifikace několika osobností. To se bohužel týká i Jeronýma Pražského – jeho jméno sice uváděl už zmíněný dobový tisk⁴³, busta však obsahuje renesanční okruží (obr. 9) a její předlohou byl zjevně portrét Daniela Adama z Veleslavína vyrytý Janem Jiřím Balzerem (1738–1799), který byl poprvé publikován Františkem Martinem Pelclem roku 1777 (obr. 10).⁴⁴

43 Viz pozn. 40.

44 Srov. [PELCL] 1777, obr. tabule před s. 25.

Obr. 9 Busta Jeronýma Pražského na domě U Božích bojovníků na Žižkově (foto Daniel Abazid, 2016).

Obr. 10 Portrét Daniela Adama z Veleslavína od J. J. Balzera (z 3. dílu knihy F. M. Pelcla *Abbildungen Böhmischer und Mährischer Gelehrten und Künstler...*, 1777).

Heidelbergovy busty osobností, natrvalo ve veřejném prostoru umístěné na domě U Božích bojovníků, byly minimálně v některých případech zprvu autorovými volnými plastikami (vznikajícími od roku 1870), které byly replikovány a prodávány vlastencům a jejich spolkům, mj. ve prospěch postavení Žižkova pomníku.⁴⁵ Tato poprsí Jana Husa a Jana Žižky jsou dosud k vidění na několika dalších místech Prahy i jinde v Čechách.⁴⁶ Z šestice mužů spojených s reformací byly v Praze (a to

45 ŠÁMAL 2015, s. 97–98.

46 Původní Heidelbergovy busty Jana Husa zdobí tři další místa v Praze (žižkovskou Betlémskou kapli ČCE, dům U Tří božích bojovníků na Novém Městě a Husův sbor CČSH na Vyšehradě) a pomníky v Husinci a ve Zdibech, z 90. let 20. století pochází novodobé realizace v Čelákovcích a Lysé nad Labem (ABAZID 2015, s. 140–141). Busty Jana Žižky najdeme na pražském Novém Městě, v Táboře, Písku, Chrudimi a také

znovu na Žižkově) instalovány také Heidelbergovy busty Jiřího z Poděbrad (na domě U Jiříka z Poděbrad čp. 690/25⁴⁷ v dnešní ulici Víta Nejedlého, původně Veleslavínově⁴⁸), Jana Amose Komenského (spolu s Husovou bustou zdobí průčelí evangelické Betlémské kaple ve dvoře domu čp. 216/4 v Prokopově ulici) i Jeronýma Pražského alias Daniela Adama z Veleslavína. Posledně zmíněná však v tomto případě tvoří dominantu výzdoby dvoupatrového domu U Adama z Veleslavína v Milíčově ulici čp. 386/17.⁴⁹

Vyobrazení Jeronýma Pražského ve výzdobě domu čp. 1830 na Novém Městě (1895)

Nejstarší dochované dvourozměrné vyobrazení Jeronýma Pražského ve veřejném prostoru najdeme ve výzdobě 4. patra domu čp. 1830/44 v dnešní Legerově (v letech 1885–1919 Táborské)⁵⁰ ulici (obr. 11). Nově postavený dům od stavitele Jana Klecanského sgrafity podle předloh (uhlových kartonů ve skutečné velikosti) Mikoláše Alše (1852–1913) z roku 1895 v témže roce vyzdobil malíř Antonín Häusler (1869–1938).⁵¹ Díky tomu dům vybočuje z běžného standardu tehdejších novorenesančních domů v okolí.⁵² Kromě scén nazvaných Z husitského tábora (Husitské ležení, Husitský tábor a Přípravy k obléhání hradu)⁵³, které vyplňují trojdílný vlys pod okny, sgrafita zobrazují především osm postav

u Žižkovy studánky na Dobré Vodě na Havlíčkobrodsku.

47 RUTH 1904b, s. 1105; ŠÁMAL 2015, s. 99, obr. 93 (dům však mylně lokalizuje do Orebitské ulice).

48 LAŠŤOVKA a kol. 1998, s. 406.

49 RUTH 1904a, s. 746; ŠÁMAL 2015, s. 99.

50 LAŠŤOVKA a kol. 1997, s. 396–397.

51 MÍČKO – SVOBODA 1955, s. 106–107, 177, 194, 201, reprodukce Alšových uhlových kartonů na obr. I, II, III a 248–255; BAŤKOVÁ 1987, s. 220; PELC 2007, s. 44, 115; BALÁČEK in BALÁČEK a kol. 2015, s. 118; BALÁČEK in ČORNEJ – LEDVINKA (red.) 2015, s. 214.

52 SVOBODA a kol. 1997, s. 112 (zde uvedeno dokončení stavby v roce 1896, na s. 286 jako stavitele uvádí Jana Voráčka).

53 Dvoudílná kolorovaná kresba uhlím od Josefa Šimáka (1888–1959), představující kombinaci kopií částí Alšových uhlových kreseb Husitský tábor a Přípravy k obléhání hradu, je pod názvem Husitská jízda součástí Sbírkky Husitského muzea v Táboře (inv. č. OP 1571 a, b) a v letech 2021–2022 byla restaurována.

Obr. 11 Dům čp. 1830
na Novém Městě
(foto z archivu autora,
2022).

tohoto období českých dějin – po stranách oken jde zleva o Jana Husa, Jana Žižku, Mikuláše z Husi, Jiřího z Poděbrad, Jana Rokycanu, Jana Roháče z Dubé, Jeronýma Pražského a Prokopa Holého. Jeroným (obr. 12) je podobně jako Hus zobrazen coby učenec v taláru a s knihou v ruce (v Husových rukou jde o Bibli s motivem kalicha). Dům je od roku 1958

Obr. 12 Vyobrazení Jeronýma Pražského na domě čp. 1830 na Novém Městě (foto Daniel Abazid, 2015).

kulturní památkou⁵⁴, v roce 2016 proběhla oprava fasády včetně sgrafitové výzdoby (prováděla firma Pragofas s. r. o., restaurování sgrafit Lubomír Zeman).⁵⁵

Medailon s bustou Jeronýma Pražského ve výzdobě sborového domu ČCE na Vinohradech (1908)

Jeronýmovské pamětihodnosti na Vinohradech vděčí za svůj vznik dvěma církvím – předchůdkyním dnešní Česko-bratrské církve evangelické (ČCE) a Církve československé husitské (CČSH), které si tu ve 20. století postavily své reprezentativní modlitebny.

V Korunní ulici v letech 1906–1908 vznikl podle projektu architekta Antonína Turka (1861–1916) sborový dům evangelické církve helvetského (reformovaného) vyznání. Realizaci zednických, kamenických, tesařských a pokrývačských prací provedl stavitel a člen sboru Antonín Dvořák (1850–1918). Dům čp. 1440/60 s troj-

dílným, jakoby chrámovým vstupem a vížkou vyniká především bohatě zdobenou novogotickou fasádou, v jejímž středu je pod baldachýnem umístěna socha Jana Husa (obr. 13).⁵⁶ Nad ní a po jejích bocích najdeme v nadokenních obloucích 9 medailonů s bustami osobností husitství a reformace. V centrální poloze přímo nad Husovou sochou je zobrazen Jeroným Pražský (s biretem na hlavě; obr. 14), na dalších medailonech Jan

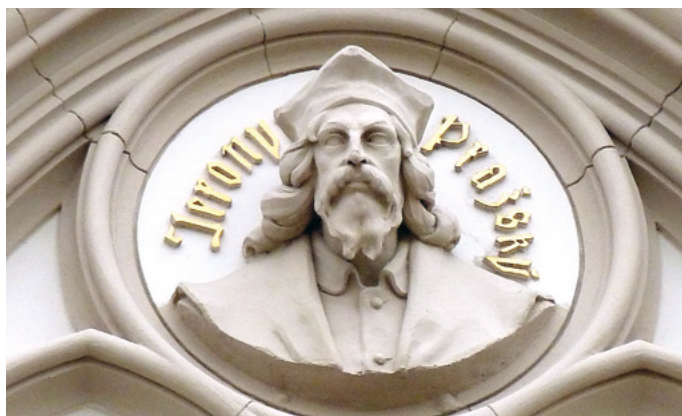
54 <https://pamatkovykatolog.cz/cinzovni-dum-15449996>

55 Ústní sdělení majitelky domu; <http://pragofas.cz/nerudova-2016>.

56 SVOBODA a kol. 1997, s. 123–124 (zde též návrh průčelí z roku 1904), CHÁB 2003; BALÁČEK in ČORNEJ – LEDVINKA (red.) 2015, s. 215–216 (i zde původní návrh průčelí); HÁJEK in BALÁČEK a kol. 2015, s. 88–89; PLATOVSKÁ in PRIX a kol. 2017, s. 999–1000 (i zde původní návrh průčelí).

Obr. 13 Sborový dům ČCE na Vinohradech (foto Daniel Abazid, 2016).

Obr. 14 Medailon s bustou Jeronýma Pražského na sborovém domě ČCE na Vinohradech (foto Daniel Abazid, 2016).

Žižka, Jiří z Poděbrad, bratr Lukáš, Jan Blahoslav, Petr Chelčický, Řehoř Krajčí, Jan Amos Komenský a Karel starší ze Žerotína. Jména osobností jsou uvedena přímo na jednotlivých medailonech.

Výzdobu sborového domu v jeho předsíni doplňují dvě mramorové desky s textem čtyř artikulů pražských a také sériová pamětní deska Jana Husa od Vladimíra Astla (1876–1960), dodaná roku 1915 u příležitosti 500. výročí Husova upálení.⁵⁷

Pamětní deska s reliéfem Jeronýma Pražského na domě čp. 672 na Novém Městě (1916)

Na fasádě 1. patra výše zmíněného domu čp. 672 (obr. 15) na nároží Řeznické a Vodičkovy ulice (tzn. v ulici tradovaného Jeronýmova rodiště) je nad již popisovanou doplňující uliční tabulkou umístěna nejznámější jeronýmovská pamětihodnost – pamětní deska, jíž dominuje bronzový reliéf polopostavy Jeronýma Pražského stojícího v plamenech s Bibli v rukou. Jedná se o dílo Františka Bílka (1872–1941) odlité v ateliéru Franty Anýže (1876–1934) a instalované k 500. výročí Jeronýmovy mučednické smrti koncem května 1916.⁵⁸ Slavnostní odhalení desky proběhnout nesmělo, podle tehdejší Národní politiky ho znemožnily „poměry válečné“.⁵⁹ Reliéf byl lemován nápisem „MISTR JERONÝM PRAŽSKÝ PROŠEL PLAMENY 30.V.1416. VĚRNĚMU SPOLUDĚLNÍKU HUSOVU – ZASTÁNCI PRAVDY – SVĚDKU KRISTOVU. L.P. 1916 ZASVĚCUJE JEDNOTA KOSTNICKÁ – ÚSTŘEDÍ ČESKOSLOV. EVANGELÍKŮ A SPOLEK EV. AKADEMIKŮ JERONÝM“, z čehož slovo ČESKOSLOV. bylo později odstraněno (obr. 16). Pamětní deska má rozměry 178 x 84 cm.⁶⁰

Bílkův návrh pamětní desky byl v podobě uhlové kresby už na jaře 1916 vystaven v knihkupectví Grosman a Svoboda na dnešní Národní třídě a současně byla vydána jeho reprodukce.⁶¹ Stejný (ale stranově

57 CHÁB 2004 (evidentním překlepem u pamětní desky uveden rok 1914); HÁJEK in BALÁČEK a kol. 2015, s. 89–90.

58 *Pamětní desku Mistru Jeronýmu Pražskému...*, in: *Denní zprávy, Národní listy*, Praha, 56, č. 147, 28. 5. 1916, s. 5; KLÍMA 1916, s. 408.

59 ŠMAHEL 1966, s. 9.

60 HALÍŘOVÁ 2022, s. 392.

61 *Jubileum Mistra Jeronýma Pražského*, in: *Denní zprávy, Národní listy*, Praha, 56, č.

*Obr. 15 Dům čp. 672
na Novém Městě (foto
Daniel Abazid, 2015).*

obrácený) motiv použil František Bílek v roce 1917 na dřevorytu nazvaném Z desky Jeronýmovy (obr. 17), který je součástí grafického cyklu České hlavy (ten po pěti podobiznách zachycuje osobnosti české kultury a osobnosti české reformace).⁶² Novoměstská deska od Františka Bílka

75, 15. 3. 1916, s. 3.

⁶² Sbírka Husitského muzea v Táboře, inv. č. FB 773; viz též BRÁTKA [1997]; MYSLÍN 2018, s. 32, 38, 56; ZAJÍCOVÁ 2022, s. [40].

Obr. 16 Pamětní deska od F. Bílka na domě čp. 672 na Novém Městě
(foto Daniel Abazid, 2015).

Obr. 17 Dřevoryt Z desky
Jeronýmovy od F. Bílka

(Sbírka Husitského muzea v Táboře,
inv. č. FB 773, foto Zdeněk Prchlík).

představuje jedinou pamětní desku věnovanou Jeronýmovi Pražskému v celé ČR, obecně však nejde o nejstarší památku tohoto druhu. Ta byla na Jeronýmovu počest odhalena v Kostnici už v roce 1883.⁶³

Pro úplnost dodejme, že novogotický dům čp. 672 („U modrého lva“) byl postaven roku 1900 podle návrhu Václava Vítězslava Chytrého (1865–1917). Jeho arkýř ve 2. patře zdobí podživotní sochy husitského kněze s kalichem a Jiřího z Poděbrad (obě plastiky pod baldachýny, stojící na konzolách), dílo sochařů Jaroslava Jindřicha Vorla (1874–1936) a Jindřicha Čapka (1876–1927).⁶⁴

63 Jedná se o mramorovou desku s reliéfem hlavy Jeronýma Pražského a česko-německým textem. Nachází se na obytném domě (třída Obere Laube čp. 73) stojícím v místě někdejší věže sv. Pavla, kde byl Jeroným od 25. 5. 1415 do 30. 5. 1416 vězněn. Deska byla financována českými spolky a odhalena 6. 7. 1883 během druhé národní pouti do Kostnice, jíž se jako praporečník zúčastnil i výše zmíněný Karel Hartig (MIKOTA 1995, s. 89; RÖSCH – SMRČKA 2016, s. 115–116).

64 SVOBODA a kol. 1997, s. 107; FURÁKOVÁ in BAŤKOVÁ a kol. 1998, s. 399–400.

Vitraj zobrazující Jeronýma Pražského v interiéru Husova sboru CČSH na Vinohradech (1935)

Obr. 18 Husův sbor CČSH na Vinohradech (foto Daniel Abazid, 2016).

Po evangelících si svou modlitebnu na Vinohradech vystavěla také Církev československá (dnešní Církev československá husitská). Při dnešní Dykové ulici⁶⁵ byl 26. 10. 1930 položen její základní kámen a v letech 1932–1933 vyrostl podle projektu Pavla Janáka (1882–1956) mimořádně hodnotný Husův sbor, jedna z moderních dominant čtvrti a od

⁶⁵ V letech 1908–1933 nesla jméno Letohradská (LAŠŤOVKA a kol. 1997, s. 162).

roku 1958 kulturní památka (obr. 18). Realizaci stavby čp. 51/1 provedla firma Belada a spol. stavitele Bohumila Belady (1874–1964), podobně jako v případě evangelického sborového domu člena příslušné církve. Mezi kolorovanými hliněnými reliéfy osobností od Jana Znoje (1905–1950) z let 1934–1936 na stěnách netradičně řešené modlitebny nechybí postava Jana Husa.⁶⁶

Rokem 1935 je datována vitráž s polopostavou Jeronýma Pražského stojícího v plamenech s Viklefovými spisy v levé ruce (obr. 19), umístěná v malém kolumbáriu nad vstupní předsíní modlitebny.⁶⁷ Jeronýmův

Obr. 19 Vitráž v malém kolumbáriu Husova sboru CČSH na Vinohradech (foto Daniel Abazid, 2016).

⁶⁶ Husův sbor Církve československé husitské v Praze na Vinohradech [2003]; HÁJEK in BALÁČEK a kol. 2015, s. 81–84; SVOBODOVÁ in PRÍX a kol. 2017, s. 906–907; <https://pamatkovykatalog.cz/sbor-husuv-14912583>.

⁶⁷ HÁJEK in BALÁČEK a kol. 2015, s. 84, 86; ARDEN a kol. 2016, s. 4, 79 (u fotografie jako lokalitu mylně uvádí sbor CČSH v Dejvicích).

portrét je doplněn několika texty, a to jak nad ním („BOŽE, TY VÍŠ, JAK UPŘÍMNĚ JSEM MILOVAL PRAVDU“), tak po stranách („♦ KDYŽ BYL ODSOUZEN, ABY BYL SPÁLEN, NIC SE NESTRAŠIL SMRTI ♦ MUČEDNICTVÍ DOŠEL SKRZE / TEN SBOR KONSTANTSÝ JENŽ ČINIL CTNÝM MISTRŮM NEKŘESŤANSKY. = Z HUSITSKÉHO KANCIONÁLU“) a pod ním („K UCTĚNÍ PAMÁTKY MISTRA JERONÝMA PRAŽSKÉHO“ a „VĚNOVALI MANŽELÉ ANNA A ANTONÍN ČEŠPIVA Z PRAHY. L.P. 1935.“). Okno podle návrhu neznámého autora provedl Josef Vlasák, umělecký sklenář působící v domě čp. 8 na staroměstském Malém náměstí.⁶⁸

Dům Jeronýma Pražského (Jerome House) na Novém Městě

Klasicistní dům čp. 153 na nároží ulic V Jirchářích (č. 13) a Opatovická (č. 19; obr. 20) byl na místě někdejší školy (udávané v 15. století) vybudován roku 1841 stavitelem Kulhánkem a pro německou evangelickou obec upraven (zvýšen a rozšířen) roku 1881 Ottou Ehlenem (1831–1898).⁶⁹ Po více než sto let byl spojen s evangelickým školstvím. Začátkem 20. století tu byla škola i fara protějščího kostela sv. Michala, který také patřil německým evangelíkům.⁷⁰ Po 2. světové válce objekt získala Českobratrská církev evangelická a sídlila zde Husova studentská domovina, resp. Husův bohoslovecký seminář (koleje vysokoškolských studentů tehdejší Komenského evangelické bohoslovecké fakulty).⁷¹ Činnost bohoslovecké koleje zde byla ukončena s koncem akademického roku 1996/1997.⁷²

Vedle vchodu do objektu (směrem do ulice V Jirchářích) se nachází pamětní deska evangelického teologa, kazatele, učitele a průkopníka spojení českých evangelických církví Josefa Růžičky (1808–1872) z roku

68 Jeho závod představoval nejzkušenější dílnu svého druhu v Praze, ve 20.–30. letech 20. století realizoval i novodobé vitráže v katedrále sv. Víta na Pražském hradě vytvořené podle návrhů Františka Kysely a Cyrila Boudy (RUSOOVÁ 2007, s. 11–12).

69 FURÁKOVÁ in BAŤKOVÁ a kol. 1998, s. 242.

70 RUTH 1903, s. 394; RUTH 1904a, s. 804.

71 HEJDÁNEK 2008, s. 33–34; [https://cs.wikipedia.org/wiki/V_jirch%C3%A11%C5%99%C3%ADch_\(Praha\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/V_jirch%C3%A11%C5%99%C3%ADch_(Praha)).

72 Sdělení Adély Šmilauerové, vedoucí Ústředního archivu ČCE.

1958 a na druhé straně novodobá kovová tabulka (pravděpodobně z 90. let 20. století) označující dům jako „Dům Jeronýma Pražského (Jerome House)“. Uvnitř velkého písmene D je zobrazen Jeroným Pražský s biretem na hlavě (obr. 21). Budova je stále v majetku ČCE a v posledních letech slouží jako hotel – původně právě pod jménem Jerome House (obr. 22), v současnosti se však jmenuje Adler.⁷³

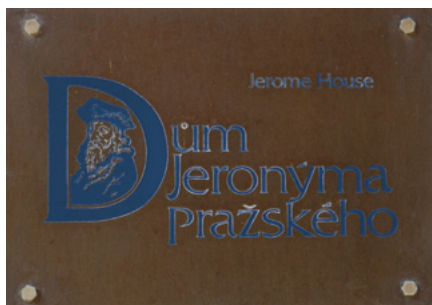

Obr. 20 Dům Jeronýma Pražského (Jerome House) na Novém Městě (foto Daniel Abazid, 2017).

73 <https://hoteljeromehouse.hotel.cz/>; <https://www.hoteladler.cz/home>

Obr. 22 Vchod do Domu Jeronýma Pražského na Novém Městě v době existence hotelu Jerome House (foto převzato z <https://hoteljeromehouse.hotel.cz/>).

Obr. 21 Tabulka označující Dům Jeronýma Pražského (Jerome House) na Novém Městě (foto Daniel Abazid, 2017).

Závěr

Z uvedeného přehledu je patrné, že celkem na území Prahy evidujeme devět pamětihodností spojených s osobností Jeronýma Pražského. Z nich čtyři na území Nového Města, odkud Jeroným s největší pravděpodobností pocházel, po dvou na Žižkově a na Vinohradech a jednu na Malé Straně. Dva z objektů již neexistují, další dva představují domy, jejichž jeronýmovská jména se víceméně přestala používat. Zbývající pětice památek je však svým provedením cenným souborem uměleckých děl různého typu. Nejhodnotnější z nich je pamětní deska od Františka Bílka, v souboru je však zastoupena také busta, medailon s bustou, sgrafito a vitráž. Ta je jediným jeronýmovským dílem realizovaným ve skle, stejně tak mimo Prahu nenajdeme ani Jeronýmovy busty. Jeho pomník však nikdy na území Prahy nevznikl. Nefigurální pomníky a pamětní kameny věnované Jeronýmovi Pražskému anebo ho alespoň zmiňující ve spojení s Janem Husem (příp. i dalšími osobnostmi husitství) však můžeme najít v Kostnici a na několika místech v Čechách (Opatovice, Český Brod, Libáň) i na Moravě (Horní Dubenky).

Memorabilia Associated with Jerome of Prague in the City of Prague **DANIEL ABAZID**

For logical reasons, the personality of Jerome of Prague is overshadowed by that of Jan Hus and so are the memorabilia representing one of the aspects of his “second life”. While there are hundreds of monuments and other memorabilia eulogizing Jan Hus, and no other personality in Czech history surpasses that, the overall number of memorabilia dedicated to Jerome of Prague in Czechia does not amount to thirty. Most of them (a total of nine) can be found in Prague where Jerome was probably born in 1378 or 1379 in the New Town, according to tradition in today’s Řeznická street.

It was in the New Town and Malá Strana that the first manifestations of respect to Jerome occurred, unfortunately, neither of them survived to this day. The alleged birthplace of Jerome of Prague was decorated with his portrait in the 16th century already as it was described by Simeon Valecius in Jerome’s biography of 1612. In the years 1585–1586, a funeral chapel (church) dedicated to St. Jan Hus was built and later bells of the names Jan Hus and Jerome of Prague were placed there. The former was cast by the prominent Prague bellfounder Brikcí (or Briccius) of Cimperk in 1595, the author and dating of the latter have not been reliably documented. After the chapel was torn down, the bells were placed in the Carmelite church of Our Lady of Victories, recast (Jerome’s in 1667 and 1689) and requisitioned during World War I.

The first modern memorabilia dedicated to Jerome in today’s city of Prague originated in the second half of the 19th century in Žižkov, the district named in honour of Jan Žižka. Local sites eulogizing Hussite representatives can be associated with the personality of the builder and mayor Karl Hartig. He proposed Hussite names for some of his buildings as well as for the first streets in Žižkov. In 1869, he named the three neighbouring buildings along the former main street of the district (named Husova as suggested by Hartig) as At Jan Žižka’s of Trocnov, At Jan Hus’ of Husinec and At Jerome’s of Prague. The impressive neighbouring building of 1873, which he named At the Warriors’ of God, is decorated with twelve busts of Czech personalities by František Josef Heidelberg. Six of them represent personalities associated with the Hussite movement and

reformation including Jerome of Prague (however the model used for his bust was probably the portrait of Daniel Adam of Veleslavín). And the nearby Jerome's street (Jeronýmova ulice) named in 1896 bears the name to this day (in contrast to other five streets of this name in other parts of Prague which were later renamed).

Monuments dedicated to Jerome in the Prague district of Vinohrady owe their origin to two churches – predecessors of today's Evangelical Church of Czech Brethren (ECCB) and the Czechoslovak Hussite Church which built their representative houses of prayer there. In the richly decorated Neogothic ECCB Congregational House, a medallion with the bust of Jerome of Prague (1908) can be found. In the interior of the modern Hus Congregational House there is a stained-glass panel depicting Jerome of Prague in flames (1935).

Jerome's depiction or name can still be found in the New Town as well. In 1895, in the former Táborská street, a house with sgraffito decoration designed by Mikoláš Aleš and rendered by Antonín Häusler was built. The largest of these represent eight figures from Czech history of the Hussite era, and Jerome of Prague is among them. To commemorate the 500th anniversary of his martyrdom (1916) a bronze plaque by František Bílek was installed in Jerome's alleged birthplace. The youngest object of reverence to Jerome is the sign on the building of a former evangelic school and college saying "Dům Jeronýma Pražského (Jerome House)" from the 1990s.

If we omit the vanished monuments and houses named after Jerome, then the remaining five historical objects from the late 19th and early 20th century represent a valuable collection of artworks of various types. The most valuable of these is the memorial plaque by František Bílek, nevertheless, a bust, a medallion with a bust, a sgraffito and a stained-glass panel are also represented. The stained-glass panel is the only monument dedicated to Jerome made in glass. Similarly, no busts of Jerome can be found outside Prague. However, a monument to Jerome has never been erected in Prague.

Seznam použitých pramenů a literatury

- Daniel ABAZID**, *Husovská památná místa a pamětihodnosti na území České republiky*, in: Zdeněk VYBÍRAL (ed.), *Jan Hus 1415/2015*, Tábor 2015, s. 127–159.
- Martin ARDEN – Poggio BRACCIO-LINI – Jan ČAPEK – Amedeo MOLNÁR – Jiří TENGLER – Mikuláš VYMĚTAL**, *Jeroným Pražský. Evropan, vzdělanec, buřič*, Praha 2016.
- Jan BALÁČEK – Josef BAMBAS – Ladislav BARTOŠ – Josef HÁJEK – Ota HALAMA – Anna KUSÁKOVÁ – Ondřej ŠEVČŮ**, *Jan Hus v památkách Prahy*, Praha 2015.
- Růžena BAŤKOVÁ**, *Vojenské motivy v pražské architektuře*, Staletá Praha. Sborník Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody, Praha, č. 17 (Pražské vojenské památky), 1987, s. 209–222.
- Růžena BAŤKOVÁ a kolektiv**, *Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha 1)*, Praha 1998.
- Petr BRÁTKA**, *František Bílek. Osobnosti české reformace* [soubor reprodukcí s textem], Tábor [1997].
- Karel ČERMÁK**, *Nejstarší sochy a pomníky Mistra Jana Husa*, Vlastivědný poutník. Sborník pro Jičín a okolí, Praha, č. 4, 2014, s. 6–22.
- Petr ČORNEJ**, *Jeroným Pražský: Intelektuál a moc*, Praha 2016.
- Petr ČORNEJ – Václav LEDVINKA (red.)**, *Praha Husova a husitská 1415–2015. Publikace k výstavě*, Praha 2015.
- Antonín FRINTA**, *Rodný dům M. Jeronyma Pražského-Faulfiše*, Časopis Musea království Českého, Praha, 88, 1914, s. 64–65.
- Ota HALAMA**, *Svatý Jan Hus. Stručný přehled projevů domácí úcty k českému mučedníku v letech 1415–1620*, Praha 2015.
- Marie HALÍŘOVÁ**, *Bílkovy plastiky na veřejných prostranstvích (Současný stav)*, in: Hana LARVOVÁ (red.), *František Bílek (1872–1941)*, 2. rozš. vyd., Praha 2022, s. 387–421.
- Ladislav HEJDÁNEK**, *Vzpomínky na Jircháře*, Křesťanská revue, Praha, 75, 2008, č. 5, s. 32–37.
- Josef HOLEČEK**, *O Jeronymu Pražském*, Národní listy, Praha, 56, č. 291, 20. 10. 1916, s. 1–2.
- Husův sbor Církve československé husitské v Praze na Vinohradech* [brožurka vydaná u příležitosti obnovy sboru], Praha [2003].
- [Matěj CHÁB]** (mch podle materiálů Vladimíra Chadima), *Historie vinohradského sboru X*, Hrozen vinohradského evangelického sboru, Praha, č. 36, 2003.
- [Matěj CHÁB]** (mch podle materiálů Vladimíra Chadima), *Historie vinohradského sboru XIII*, Hrozen vinohradského evangelického sboru, Praha, č. 39, 2004.
- Stanislav KLÍMA**, *Pamětní deska Mistru Jeronymu Pražskému*, Zlatá Praha, Praha, 33 (1915–1916), č. 34 (24. 5. 1916), s. 407–408, obr. na s. 405.

- Marek LAŠŤOVKA a kol.**, *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. 1. díl (A–N)*, Praha 1997.
- Marek LAŠŤOVKA a kol.**, *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. 2. díl (O–Ž)*, Praha 1998.
- Cyril MERHOUT**, *Z počátků Husova kostelíka v Menším městě Pražském*, Časopis Společnosti přátel starožitností československých v Praze, Praha, 38, 1930, č. 2–3, příloha (Přátelé čl. Starožitností svému učiteli. K šedesátinám univ. prof. Dra J. V. Šimáka), s. 180–185.
- Miroslav MÍČKO – Emanuel SVOBODA**, *Mikoláš Aleš. Nástěnné malby*, Praha 1955.
- Miloslav MIKOTA**, *Karel Hartig a počátky Žižkova v 19. století*, Pražský sborník historický, Praha, 28, 1995, s. 34–101.
- Pavel MYSLÍN**, *František Bílek. Grafika. Obrazový soupis 1899–1941*, Chručim 2018.
- Václav NOVOTNÝ (ed.)**, *Prameny dějin českých VIII. Historické spisy Petra z Mladoňovic a jiné zprávy a paměti o M. Janu Husovi a M. Jeronymovi z Prahy*, Praha 1932.
- Orientační plán hlavního města Prahy s okolím*, Praha 1938, dostupné elektronicky na adrese <http://web2.mlp.cz/mapa1938/reli.php#H>.
- Vít PELC**, *Výzdoba pražských nájemních domů v poslední třetině 19. století a na počátku století dvacátého*, magisterská diplomová práce, Ústav pro dějiny umění, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha 2007.
- [František Martin PELCL]**, *Abbildungen Böhmischer und Mährischer Gelehrten und Künstler...*, Dritter Theil, Prag 1777.
- [PETR Z MLADOŇOVIC]**, *Ziwot a Skonánij Slawneeho Mistra Jeronýma...*, [Praha po 1539].
- Dalibor PRIX a kolektiv**, *Umělecké památky Prahy. Velká Praha M/Ž. 2. Velešlavín – Žižkov*, Praha 2017.
- Libuše RÖSCH – Jakub SMRČKA**, *Hieronymus Pragensis*, Tábor 2016.
- Kateřina RUSOOVÁ**, *Vitráže Maxe Švabinského v katedrále sv. Víta, Václava a Vojtěcha na Pražském hradě*, bakalářská diplomová práce, Seminář dějin umění, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Praha 2007.
- František RUTH**, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Díl I. Ulice Anenská – Karlov*, Praha 1903.
- František RUTH**, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Díl II. Karlova třída – U Půjčovny*, Praha 1904a.
- František RUTH**, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Díl III. Purkyňova ulice – Žofín*, Praha 1904b.
- Jan E. SVOBODA – Zdeněk LUKEŠ – Ester HAVLOVÁ**, *Praha 1891 – 1918. Kapitoly o architektuře velkoměsta*, Praha 1997.
- Petr ŠÁMAL**, *Výzdoba pražské obytné budovy od šedesátých let 19. století do první světové války*, disertační práce, Ústav pro dějiny umění, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha 2015.
- František ŠMAHEL**, *Jeronym Pražský*, Praha 1966.

František ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského. Zpráva o výzkumu*, Praha 2010.

Úřední seznam ulic, náměstí a sadů hlavního města Prahy = Amtliches Verzeichnis der Straßen, Plätze und Freizeugen der Hauptstadt Prag, Prag 1940.

Simeon VALECIUS, *Zivot Mistra Jeronýma...*, [Praha] 1612.

Pavel VLČEK a kolektiv, *Umělecké památky Prahy. Malá Strana*, Praha 1999.

Lenka ZAJÍCOVÁ (red.), *František Bílek (1872–1941) umělec, mystik, vizionář / artist, mystic, visionary. Plasty, grafiky, kresby ze sbírky Husitského muzea*, Tábor 2022.

Články z denního tisku bez uvedeného autorství a internetové zdroje jsou citovány přímo v poznámkách pod čarou.

Proměny konfesijní identity Tábora na přelomu středověku a novověku – obtíže výzkumu¹

ZDENĚK VYBÍRAL – ZDENĚK ŽALUD

Abstract:

The paper deals with the study of confessional identity of the Tábor community. Firstly, it tries to focus on changes of collective confessional identity for it admits difficulties in research of individual confessional identity and religious feeling. Tábor community was religiously and socially radical community settled on the site of the former royal town of Hradiště (subsequently called Hradiště on Mount Tábor, and today called Tábor, South Bohemia) in spring 1420. The essay focuses on the process of gradual modification of an illegal community of radicals into a legal municipality with non-conform religious practice. The authors raise a question how the community abandoned that practice and joined the prevailing Utraquism. In 1621-1628, the town of Tábor was forced to adopt the only legal, i.e. the Catholic, religion. In the course of this process, the historical memory is followed, i.e. how the phenomenon of the Hussite radical Tábor was perceived in the

1 Studie vznikla v rámci Institucionální podpory dlouhodobé koncepce rozvoje výzkumné organizace, poskytované Ministerstvem kultury České republiky.

historical awareness of subsequent generations. The memory was presented in fine arts and in architecture in Tábor, in written documents, in sigillography, within illegal Christian sects and in changes of the religious practice. A key symbol of the Hussite movement and the Utraquism was the chalice, sometimes complemented by other figures or persons. Hussite ideas were personified in pictures portraying Jan Hus and Jerome of Prague, Prokop Holý and primarily Jan Žižka. The perception of Žižka's legacy kept changing depending on the confession situation in Tábor. The decline and gradual 'abandoning' of the Tábor Hussite tradition during the early Modern Era was also observed by Catholic priests and members of the Order of Discalced Augustinians. Monks claimed credit for purification of Tábor from the Hussite heresy after their settlement in the recatholized town.

Key words:

confessional identity, religious feeling, religious tolerance, Middle Ages, Early modern era, radical communities, royal towns, the Hussite movement, European reformation, religious dissent, re-catholisation, historical memory, the town of Tábor, Jan Žižka, Bohuslav Balbín

Výzkum konfesijní identity českého měšťanstva v období panující náboženské tolerance² zůstává stále obtížně uchopitelným tématem. V mnohém závisí na dochování pramenné základny a její výpovědní schopnosti. Proto se často vztahuje k jiným souvisejícím tématům, především k postupné konfesionalizaci veřejného života³, případně k otázkám individu-

2 V pojetí této studie zahrnuje období konfesijní plurality, alegoricky též označované jako království dvojího lidu, léta od vypuknutí husitské revoluce (1419) až do bitvy na Bílé hoře, resp. vydání Obnoveného zřízení zemského pro Čechy a Moravu (1627 a 1628). Jde tedy o periodu, shodující se s širším vymezením husitství, jak je představil a obhajoval ve svých pracích Robert Kalivoda. Srov. např. TÝŽ: *Husitství a jeho vyústění v době předbělohorské a pobělohorské. In: Robert Kalivoda (ed.), Husitská epocha a J. A. Komenský, Praha (Odeon), 1992, s. 9-60.*

3 Tématu se věnovala konference, uspořádaná Archivem hlavního města Prahy ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR a Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 9. a 10. října 2012 v Clam-Gallasově paláci v Praze. Příspěvky byly vydány v periodiku *Documenta Pragensia XXXII*, pod souhrnným názvem *Město v převratech konfesionalizace v 15. až 18. století, Praha (Scriptorium) 2014.*

álních či skupinových projevů zbožnosti. Jedinečný případ Tábora, jehož městská obec vznikla přímo z ideově sociálních důvodů, a to na základě společného konsensu, nikoli vůlí lokátora nebo feudální vrchnosti, se z obecného konceptu konfesionalizace poněkud vymyká.⁴

Obvykle je konfesionalizace chápána jako především modernizační proces raně novověkých společenství, který spojuje utváření konfesí s politickou mocí. Tábořská husitská obec byla ovšem od počátku utvářena úsilím o naplnění reformních ideálů, přičemž se snažila definovat svou vlastní konfesi a vymezit se vůči pražskému utrakvistu. Vztah táborů k světské moci probíhal v první revoluční generaci dosti komplikovaně. Na jednu stranu Tábor uznával, přinejmenším navenek, platnost husitského artikulu o zákazu světského panování kněží. Na druhou stranu se v domácí městské obci i v polním vojsku (obec polem pracující) prosazovala neformální autorita významných kazatelů a duchovních představitelů.⁵ Postoj ke světské moci se začal měnit až po přijetí statusu královského města a po kapitulaci před Jiřím z Poděbrad.

Tato studie se však nezaměřuje jen na pozdně středověkou etapu dějin Tábora. Pokouší se postihnout dlouhou periodu od zrodu městské obce až po sklonek předmoderní doby. Činí tak proto, aby mohla sledovat souvislosti duchovního vývoje, konfese a politické moci. Z tohoto hlediska poskytuje městská komunita na Táboře názorný příklad vývoje od radikální nonkonformity po zcela konformní společenství, jež přijalo dobové normy právní, společenské i náboženské. Jakým způsobem probíhalo

4 Koncept konfesionalizace, vytvořený německou historiografií, je založen především na pracích Heinze Schillinga. K vývoji konceptu blíže SCHINDLING, Anton: *Utváření konfesí, konfesionalizace a multikonfesionalita jako základní problém evropských dějin v 16. a 17. století. Nová německá literatura k problematice*. Český časopis historický 106, č. 1, 2008, s. 80-108. K možnostem využití konceptu pro studium pozdně středověkých procesů v husitských Čechách NOVOTNÝ, Robert: *Konfesionalizace před konfesionalizací? Víra a společnost v husitské epoše*. In: Heresis seminaria. Pojmy a koncepty v bádání o husitství. Praha (Centrum mediévistických studií; Filosofía) 2013, s. 233-266.

5 Celý tento vývoj měl značnou dynamiku, ačkoli se odehrával v rozmezí přibližně patnácti let. Srov. ŠMAHEL, František: *Návraty k pramenům. Studie k počátkům husitského Tábora*, Praha (Argo), 2020, s. 113 an. V obecné rovině se tématem městské světské správy a autoritativních duchovních vůdců zabýval ČAPSKÝ, Martin: *Město pod vládou kazatelů. Charizmatičtí náboženští vůdci ve střetu s městskou radou v pozdně středověkých českých korunních zemích*. Praha (Argo), 2015.

ono „vyrchání“ revoluce? Jaké mechanismy disciplinace a mentální přeměny zde působily? V následujícím textu se pokusíme zodpovědět položené otázky. Nelze přitom opomenout zásadní zlom v konfesijním i společenském vývoji komunity, k němuž došlo během třicetileté války a (více méně) násilné rekatolizace města. Zesílený tlak státu výrazně urychlil konfesijní proměnu, ale vedl také k výrazným změnám ve vlastním pojetí identity členů městské obce.

Postihnout vývoj konfesijní identity tábořské obce jako celku je přitom mnohem snazší, než odhalovat náboženské cítění jednotlivců. Prameny předstatistické doby zachycují spíše odchylky od předpokládané normy (náboženský dissent). Projevy osobní zbožnosti a konfesijního cítění představují výjimku v celku obecných a povytce konformních výpovědí.⁶ Přesto pokud povaha pramenů dovolí, přihlížej autoři studie také k možnostem poznání individuální konfesní identity členů tábořské komunity.

I. Městská komunita v období konfesijní tolerance

První generace zakladatelů tábořské husitské obce se vyznačovala radikálností v náboženství i v názorech na společenské uspořádání. Byla inspirována viklefismem a učením Jana Husa – někteří z vůdčích příslušníků obce a jejich kazatelů byli dokonce Husovými žáky na pražské univerzitě. Vyvinula vlastní věrouku, která sice byla součástí husitského hnutí, ale v některých podstatných detailech se zásadně odlišovala od mainstreamu definovaného utrakvistickými učenici z univerzity.⁷ Odlišnosti se týkaly především charakteru bohoslužeb (nošení ornátů), pojetí

6 Užitečným příkladem ke srovnání – přes všechny odlišnosti obou měst – je rozsáhlý výzkum konfesijní identity Jindřichova Hradce, jenž podnikl Josef HRDLIČKA v záslužné práci *Víra a moc. Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě (Jindřichův Hradec 1590-1630)*, České Budějovice (Jihočeská univerzita), 2013, zejm. s. 125-170. Autor zde dochází k podobným závěrům a naráží na shodné překážky heuristické, jakož i interpretační.

7 Vzájemný vztah pražského utrakvismu a tábořského pojetí husitství zevrubně analyzoval KEJŘ, Jiří: *Mistři pražské univerzity a kněží tábořští*. Praha (Univerzita Karlova), 1981. Srovnej též NECHUTOVÁ, Jana: *Viklef a tábořské pikarství*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada archeologicko-klasická (E) 35, č. 31, 1986, s. 167-176.

eucharistie⁸ a některých praktických otázek náboženského života (účast nezletilých a žen na bohoslužebných úkonech)⁹.

V polemikách s pražskými mistry i s jihočeským laickým kazatelem a myslitelem Petrem Chelčickým táborští duchovní postupně dospěli k vytvoření vlastní konfese, již se tábořská obec řídila po celou dobu samostatné církevní organizace.¹⁰ Ta se konstitovala již velmi záhy po založení husitské obce, když v září 1420 došlo k volbě prvního seniora (duchovní hlavy, správce) tábořské církve, Mikuláše Biskupce z Pelhřimova.

V počátcích tábořské obce se v jejím rámci vytvořily minoritní skupiny sektářského charakteru, které byly připravené opustit jakékoli dosavadní zvyklosti společenských norem. Vzhledem k povaze pramenů, jež nás informují o činnosti těchto tábořských sektářů, není jasné, jak daleko sektáři zacházeli při onom narušování věroučných a společenských norem. Autory dostupných svědectví byli totiž namnoze nesmiřitelní nepřátelé sektářů samotných i celé tábořské věrouky, kteří pochopitelně nešetřili zaujatou kritikou sektářského způsobu života.¹¹

Nejznámější z tábořských heretiků byli označováni jako pikariti. Označení souvisí se skutečností, že již ve své době byli považováni za pokračovatele značně nonkonformních náboženských hnutí západní

8 V širším kontextu HOLETON, David: *The Bohemian Eucharistic Movement in its European Context. The Bohemian Reformation and Religious Practice*, Vol. 1, 1996, s. 23-47.

9 FEIGL-PROCHÁZKOVÁ, Krista: *Frei sollen sie sein, die Söhne und die Töchter Gottes. Chiliasmatisches Gerüst, gnostisches Fundament des taboritischen Radikalismus?* Husitský Tábor 13, 2002, s. 9-30.

10 Tábořská konfese je zpřístupněna a obšírně analyzována v příkladné edici DOBIÁŠ, František Mrázek - MOLNÁR, Amedeo (eds.): *Mikuláš Biskupce z Pelhřimova, Vyznání a obrana táborů*. Praha (Academia), 1972, zejm. s. 29-38.

11 Tato interpretace byla zdůrazňována zejména Alexandrem PATSCHOVSKÝM, a to především v jeho práci *Der taboritische Chiliasmus. Seine Idee, sein Bild bei den Zeitgenossen und die Interpretation der Geschichtswissenschaft. In: Häresie und vorzeitige Reformation im Spätmittelalter*, hg. František Šmahel, München (= *Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien* 39), s. 169-195. Poněkud odlišný přístup zastával ČORNEJ, Petr: *Ráj je na ostrově aneb Prostor pro adamity. In: Světla a stíny husitství. (Události, osobnosti, texty, tradice), výbor z úvah a studií*. Praha (NLN, Nakladatelství Lidové noviny), 2011, s. 235-244. K tématu adamitů podnětně rovněž TÖPFER, Bernhard: *Hoffnungen auf Erneuerung des paradisischen Zustandes (status innocentiae). Ein Beitrag zur Vorgeschichte des hussitischen Adamitentums. In: Eschatologie und Hussitismus. Internationales Kolloquium, Prag 1.-4. September 1993 / Prag (Historisches Institut), 1996, s. 169-184.*

Evropy.¹² Tito radikálové zřejmě do jisté míry vstřebali i rozptýlené valdenské komunity, jež působily v blízkém regionu jižních Čech již od 14. století.¹³ I díky tomuto spojení se v mnoha rysech radikální sektářské skupiny uvnitř tábořské komunity podobaly jiným radikálním komunitám středověku a raného novověku. Odmítaly jakékoli okázalosti při bohoslužbách, kladly důraz na osobní zbožnost, neohlížely se na jakékoli svazky s římskou církví (svěcení kněží, apoštolská posloupnost apod.) a zejména vykazovaly velkou míru podílu laických osob na vlastním náboženském životě, včetně sestavování věroučného programu.

Je příznačné, že táborští sektáři byli nakonec potřeni samotnými tábory, a to za pomoci ozbrojené síly bojovníků Jana Žižky, tedy tábořského polního vojska. Pro většinový utrakvismus pražského směru a tím spíš pro katolíky zůstala tábořská husitská komunita i po vyhlazení odpadlíků nadále sama kacírskou, odpadlou větví českého reformního hnutí. Její nepřátelé pro ni také začali používat označení dřívější vnitřní tábořské hereze – tedy pikarti.¹⁴ Označení postupem času ztratilo věcnou náplň a stalo se pouhou pejorativní nálepkou.

Konfesijní autonomie Tábora ovšem přetrvala celé období husitských válek i porážku tábořské polní obce (profesionální armády) v bitvě u Lipan v květnu 1434. Dohoda Tábora s římským císařem Zikmundem Lucemburským pouze odložila řešení konfesijních sporů, do nichž se – pro

12 Srov. též MICHÁLEK, Emanuel: *Jazyk husitů tábořského směru*, Husitský Tábor 3, 1980, s. 68-69.

13 Na vliv valdenských na utváření tábořské věrouky poukázal CEGNA, Romolo: *Église Vaudoise et Église Taborite: la proposition d'un nouveau sacramentalisme dans le respect de l'ancienne foi*. In: Husitství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, Praha (Historický ústav AV ČR), 1994, s. 611-623. Podobně také SOUKUP, Pavel: *Die Waldenser in Böhmen und Mähren im 14. Jahrhundert*. In: Friedrich Reiser und die „waldensisch-hussitische Internationale“ im 15. Jahrhundert. Akten der Tagung Ötisheim-Schönenberg, 2. bis 4. Oktober 2003, Heidelberg (Verlag Regionalkultur), 2006, s. 131-160; nověji v širších souvislostech TÝŽ: *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra, Praha (Filosofia) 2011, s. 44-67. K tématu doplnil některé postřehy KRAS, Paweł: *Communitates haereticorum w czternastowiecznych Czechach w świetle protokołów inkwizycyjnych*. In: Wspólnoty małe i duże w społeczeństwach Czech i Polski w średniowieczu i w czasach wczesnonowożytnych, Kraków (Księgarnia Akademicka), 2010, s. 209-249.*

14 Doklady k používání výrazu „pikart“ jako pejorativa shromáždil MACEK, Josef: *Víra a zbožnost jagellonského věku*. Praha (Argo), 2001, s. 37.

jejich zjevnou spletnost a dalekosáhlé politické důsledky – Zikmund nechtěl pouštět.¹⁵ Alespoň ne bez konsolidace královské moci v českém státě. K ní však nedošlo ještě nejméně několik let vzhledem k brzké smrti Zikmunda, i jeho následovníka Albrechta Habsburského a k nezletilosti uznávaného dědice trůnu Ladislava Pohrobka.

Nicméně, na několika synodách utrakvistického duchovenstva, konaných v letech 1441 až 1443 padlo většinové rozhodnutí ve sporu Tábor se zemským utrakvismem, že Tábor překročil hranice hereze. Synody byly organizovány s podporou zemské vlády a konaly se za účasti vlivných politiků. Není tedy divu, že to byl vrcholný politický orgán Českého království - zemský sněm, který na svém zasedání v Praze v lednu 1444 rozhodl, že tábořská obec se má zříci svých bludů a podříditi se utrakvistické ortodoxii.¹⁶ Tím došel svého naplnění viklefský požadavek světské moci jako vrchního garanta konfesijních sporů. Zmíněné rozhodnutí zároveň znamenalo ukončení samostatnosti tábořské církve a likvidaci práva tábořské obce na svobodu vyznání.

Ještě osm let však trvalo, než se našla relevantní politická moc, která donutila Tábor respektovat většinovou vůli země. Nebyl to zemský sněm, jakožto kolektivní stavovský orgán, nýbrž vůdčí postava zemské vlády, Jiří z Poděbrad, který se sice opíral o regionální mocenskou základnu svých přívrženců ve východních Čechách, ale zároveň již reprezentoval královskou moc jakožto regent na místě nezletilého Ladislava Pohrobka.¹⁷

15 Obecný komentář ke vztahu císaře Zikmunda k náboženským poměrům v Táboře podává ŠMAHEL, F.: *Dějiny Tábora I., 2. svazek. Do roku 1452.* České Budějovice (Jihočeské nakladatelství), 1990, zejm. s. 495-501. K dohodě mezi Zikmundem a Tábořem blíže VYBÍRAL, Zdeněk – ŽALUD, Zdeněk (eds.): *Zikmund Lucemburský a Hradiště hory Tábor.* Tábor (Husitské muzeum v Táboře), 2018. Zde jsou také editována Zikmundova privilegia pro Tábor, jakož i další relevantní dokumenty.

16 ŠMAHEL, F.: *Husitská revoluce IV. Epilog bouřlivého věku,* Praha (Historický ústav AV ČR) 1993, s. 82-83. Prameny k těmto událostem zpřístupnil NEJEDLÝ, Zdeněk: *Prameny k synodám strany pražské a tábořské (vznik husitské konfesse) v létech 1441-1444.* Praha (Nákladem Královské České Společnosti Nauk), 1900.

17 ŠMAHEL, F.: *Dějiny Tábora. I., Sv. 2,* s. 530-542. K postoji poděbradské strany vůči Táboru a jeho církevní organizaci rovněž HRDLIČKA, Jaroslav – LÁŠEK, Jan Blahoslav: *Utrakvistická církev a její společenský dosah v době Jiřího z Poděbrad.* In: Liška, Václav (ed.): *Jiří z Kunštátu a na Poděbradech 1420,* Zlín (Academia Economica) 2019, s. 70-71.

Podoba znaku tábořské obce na erbovním privilegiu Zikmunda Lucemburského pro Tábor z 25. ledna 1437 (vlevo) nahradila husitskou symboliku z pečeti obce hory Hradiště z let 1424-1433 (vpravo).

Na začátku 2. poloviny 15. století se druhá a třetí generace členů tábořské komunity už přeměnila v konformní měšťany, přinejmenším životním stylem a způsobem využívání ekonomických zdrojů.¹⁸ Městská správa fungovala v mezích obvyklého právního rámce, jakkoli těžila z výjimečných výsad, poskytnutých v dřívějších dobách císařem Zikmundem Lucemburským. Jediným viditelným aktem podřízení se královské autoritě byla náhrada symbolů husitské revoluční komunity za pečeť a znak demonstrující panovnickou svrchovanost.¹⁹ Tábořská obec se však i nadále viditelně hlásila k odkazu husitské minulosti, jak dokládají vyobrazení husitského vojevůdce Jana Žižky a andělů adorujících kalich na jedné z městských bran.²⁰

18 Pramenné doklady jsou zpřístupněny v edici ČERNÁ, Alena M. – ŠMAHEL, František: *Nejstarší městská kniha tábořská z let 1432–1452*. Praha (Filosofia), 2017. Z dochované nejstarší tábořské městské knihy vychází i Šmahelovy rozborů vnitřních poměrů tábořské obce v uvedeném období, srov. ŠMAHEL, F.: *Návraty k pramenům, zejména kapitola 6, Základy města*.

19 K Zikmundovu znakovému privilegiu speciálně MARÁZ, Karel: *Erbovní listina Zikmunda Lucemburského pro Tábor z 25. ledna 1437 z pohledu (nejen) pomocných věd historických*. In: Žalud, Zdeněk – Vybíral, Zdeněk (eds.): *Zikmund Lucemburský a Hradiště hory Tábor*, s. 94-113.

20 Zaznamenáno v očitém svědectví Eney Silvia Piccolominiho při jeho návštěvě

Jan Žižka na stránce z tzv. Göttingenského rukopisu; Dolnosaská státní a univerzitní knihovna v Göttingen, SUB Göttingen, 2 Cod. Ms. theol. 182 Cim., fol. 38r.

Ztráta samostatnosti náboženské organizace v roce 1452 znamenala na dlouhou dobu jediný mocenský zásah ze strany státu do duchovního vývoje tábořské komunity. Především zánik vlastní církve znamenal z pohledu budoucnosti zřetelný zlom. Jiřím z Poděbrad dosazený duchovní správce Jan ze Stakor představoval jasně formulovanou linii pražského utrakvismu, kterou zřejmě s velkým úsilím prosazoval i v tábořské komunitě.²¹ Ta se stále více začleňovala do utrakvistického mainstreamu, čemuž na přelomu 15. a 16. století napomohla i přítomnost dvou italských světcích biskupů, Augustina Lucianiho de Santorino a Philipa de Villa Nova, kteří v té době v Čechách pomáhali konsolidovat personální poměry utrakvistické církve. Oba biskupové Tábor navštívili, dokonce zde sloužili bohoslužby. Philip de Villa Nova vysvětil během svého krátkého působení v Čechách větší množství kleriků, mimo jiné i jedenáct osob z Tábora.²²

Tábora roku 1451. Edice Piccolominiho listu se zmínkou o vyobrazení zahrnuta do knihy ŽALUD, Z. – VYBÍRAL, Z. (eds.): *Zikmund Lucemburský a Hradiště hory Tábor*, s. 78. Z Piccolominiho popisu ovšem nelze vyvodit, zda šlo o fresku nebo nějaký druh deskové malby, zavěšené nad bránu. Ještě o dvě století později viděl podobné výtvarné motivy v Táboře také Bohuslav Balbín, k tomu viz dále v tomto textu.

21 TECL, Rudolf: *Církevní správa a náboženské poměry v Táboře během druhé poloviny 15. a počátku 16. století (s edicí účtu tábořských kostelníků z let 1509-1510)*, Tábořský archiv 10, 2000-2001 [vyd. 2001], s. 213-279, ohledně Jana ze Stakor Tamtéž, s. 215-216.

22 MACEK, J.: *Víra a zbožnost*, s. 134. Konkrétní údaj o tábořských svěcencích pochází

Zavedení a upevnění dohledu utrakvistické církevní správy s celozemskou působností předznamenovalo postupné opouštění radikálních postojů ze strany tábořské husitské obce jako celku. Prameny zaznamenaly už jen ojedinělé projevy náboženského radikalismu, jakým byl ikonoklastický útok na Kristovu sochu v městském chrámu v roce 1520.²³

Utrakvistickou identitu demonstrovala tábořská městská obec viditelně ve veřejném prostoru. O vyobrazení adorace kalicha i Jana Žižky na jedné z městských bran již padla zmínka. Rozvoj města a výstavba nových municipálních staveb, jakož i stoupající bohatství soukromých osob poskytly k reprezentaci městské obce jakožto dědice husitství nové možnosti. Na přelomu 15. a 16. století se objevily ve veřejném prostoru další výrazné symboly nábožensko-politické identity právě v souvislosti s dokončením nové radnice a ústředního chrámu.

Znak českého lva se znakem pasířského cechu. Klenba děkanského kostela v Táboře.

Jedná se především o soubor cechovních znamení v klenbě městského kostela Proměnění Páně na hoře Tábor, jimž dominoval erb Českého království se lvem třímajícím kalich s hostií.²⁴ Propojení bytostně husitského symbolu se znakem státní suverenity a královské moci je obzvláště výmluvné. Bylo zároveň doplněno postavou panovníka (Vladislava Jagellonského) v erbovním znamení postřiháčů. Poslední z trojce velkých

z edice ŘEHÁK, Jan J. (ed.): *Kutnohorské diárium biskupa Filipa Villanuovy*, Zprávy o zasedání Královské české společnosti nauk v Praze, ročník 1879, Praha (Královská česká společnost nauk) 1880, s. 47.

23 MACEK, J.: *Víra a zbožnost*, s. 313. O problému husitského ikonoklasmu BARTLOVÁ, Milena: *Understanding Hussite Iconoclasm. The Bohemian Reformation and Religious Practice*. Vol. 7, 2009, s. 115-126.

24 Toto erbovní znamení nebylo až do rekonstrukce klenby, dokončené v roce 2019, známé ani odborné veřejnosti. Je možné, že k jeho zakrytí došlo již v roce 1682, kdy bílení stěn kostela nabízelo snadnou příležitost pro jeho re-katolizaci. Ke stavebním úpravám kostela a výzdobě jeho interiéru ve starší době více TECL, R.: *Nejstarší znaky tábořských cechů*, Tábořský archiv 12, 2004, zejména s. 160-164.

erbů v klenbě kostela představuje cechovní erb pasířů, v Táboře nepočteně zastoupeného, nicméně zámožného cechu. Lze proto o tábořských pasířích uvažovat jako o donátorech malířské výzdoby klenby. Snad přímo o pasíři Prokopovi, jehož dílna a luxusní výrobky ze závěru jagellonské éry jsou doloženy rovněž archeologickým výzkumem.²⁵ Nad hlavním, jižním vchodem do kostela byl patrně v době jeho výstavby umístěn kamenný kalich, jenž však byl později – neznámo kdy – odesán.²⁶

Přibližně ze stejné doby jako výzdoba klenby kostela pochází kamenická výzdoba velkého sálu radnice, jejíž součástí byla rovněž kamenná podoba městského znaku. V jeho rámu jsou zasazeny postavy Jana Žižky, Jana Husa a také Adama a Evy, někdy (zřejmě mylně) pokládaných za

Kamenný znak města s postavami Jana Husa, Adama a Evy v levé borduře.

Detail ztvárnění údajných adamitů (spíše Adama a Evy) na kamenném znaku města.

Detail ztvárnění popravý Jana Husa na kamenném znaku města.

25 KRAJÍČ, Rudolf: *Dům pasíře Prokopa v Táboře. (Archeologický výzkum odpadní jímky v domě čp. 220)*. Tábor (Husitské muzeum Tábor), 1998. K určení dalšího z donátorů, Václava Makata, pekaře a člena tábořské radní elity TECL, R.: *Nejstarší cechy*, s. 163.

26 K umístování kalicha na různých veřejných místech Táboru i dalších královských měst a k jeho symbolické funkci HORNÍČKOVÁ, Kateřina: *Symbol kalicha ve veřejném prostoru utrakvistických měst*. In: *Kalich jako symbol v prvním století utrakvismu*, Praha (Centrum medievistických studií – CMS; Filosofía), 2016, s. 59-75.

znázornění táborské sekty adamitů.²⁷ Kamenný znak se nachází na pravděpodobném původním, velmi čestném místě, nad vchodem z velkého sálu do síně městského soudu.²⁸ Sál byl navíc projektován v první řadě jako shromaždiště velké obce, kde se tedy měly řešit zásadní otázky veřejného života komunity.

Nejpozději od roku 1547 se přestávají připomínky husitské minulosti ve veřejném prostoru objevovat. Jeden z důvodů tohoto mizení společně sdílené paměti mohl patrně souviset s potrestáním Tábora za účast na povstání českých nekatolických stavů proti králi Ferdinandovi I. Habsburskému.²⁹ Tábor musel zaplatit vysokou pokutu a jako ostatní královská města přišel o řadu výsad, včetně cechovních privilegií. Městská obec byla navíc podřízena přísnější kontrole ze strany královských úřadů.

Ačkoli králi šlo zejména o tresty v ekonomické oblasti, zvýšený dohled státu musel nejspíš ovlivnit i veřejně demonstrované podoby konfesijní identifikace městské obce. I z toho důvodu je třeba zvažovat účel a poslání dochované freskové výzdoby na fasádě domu čp. 16 v jižní frontě hlavního táborského náměstí (dnes Žižkovo náměstí). Vyzývání Kristova jména doprovázené motivem kalicha sice odpovídá táborské verzi utrakvismu 15. století, ostatní motivy, zejména figurální scény údajně husitských bojovníků na tažení a obléhajících hrad, mají pochybnou dataci do let 1520–1530.³⁰ Městské prameny však hovoří o zničení domu při požáru r. 1532, kdy ještě v roce 1539 byl dům spáleništěm. Na druhou stranu prameny prozrazují, že nový majitel domu se hlásil k radikální nekatolické sektě tzv. mikulášenců. Mohl mít tedy čistě hypoteticky zájem na

27 KUTHAN, Jiří: *Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců. Díl II. Města, církev, korunní země*. Praha (NLN), 2013, s. 242-253. Srov. rovněž stručný pokus o kulturně-historický rozbor BRÁTKA, Petr: *Nejstarší plastika Jana Husa na městském znaku v Táboře*. In: Jan Hus na přelomu tisíciletí. Mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia. Papežská lateránská univerzita Řím, 15.–18. prosince 1999. Ústí nad Labem (Albis international), 2001, s. 495-504.

28 HORNÍČKOVÁ, Kateřina – ŠRONĚK, Michal (eds.): *Umění české reformace (1380-1620)*. Praha (Academia), 2010, s. 185-186.

29 Obšírnou analýzu stavovského odboje z roku 1547 podává JANÁČEK, Josef: *České dějiny. Kniha I. Díl I., Doba předbělohorská 1526-1547*. Praha (Academia), 1968, zde k potrestání Tábora s. 303-304.

30 Dosavadní hypotézy předpokládají jejich vznik v první polovině 16. století, srov. ŠMAHEL, F.: *Dějiny Tábora. I., 2. svazek, obrazové přílohy* na s. 137-140.

výzdobě fasády programově upomínající k radikální husitské minulosti.³¹ Bohužel, celkový kontext dochování fresek neumožňuje jejich bezpečné ztotožnění s pozdně středověkým obdobím.

Výzdoba průčelí domu čp 157 s humanistickými figurálními náměty.

31 Navíc vynaložil na obnovu domu značné prostředky. THIR, Karel: *Staré domy a rodiny tábořské. I. díl. Tábor 1920*, s. 128-129.

Po roce 1559, kdy město zasáhl ničivý požár, proběhla rekonstrukce části opevnění a obnova řady měšťanských domů. Na dnes již zaniklé městské bráně nahradila původní motiv Žižky a andělů s kalichem nová výzdoba figurálními sgrafity. Jednalo se především o starozákonní výjevy (Samson, Mojžíš s hořícím keřem) a příznačné alegorické výjevy, spojené s funkcí městských bran a s městskou pospolitostí vůbec (strážci, andělé, císařský orel a český lev, alegorická postava Charitas).³² Mezi nimi se objevil jediný motiv spjatý s počátky reformní obce – scéna proměnění Krista na hoře Tabor.³³ Jednalo se však o poslední známou připomínku.

Sloup hlavní městské kašny s postavou rytíře chránícího městská práva.

Renesanční výzdoba jiných veřejných staveb nebo měšťanských domů překryla vzpomínky na husitství obecně humanistickou inspirací. Tuto skutečnost potvrzuje i nová výzdoba kašny na ústředním (Žižkově) náměstí. Roku 1567 byla kašna opatřena antikizujícím sloupem, na němž stála socha rytíře se štítem ozdobeným městským erbem. Dodnes je v povědomí tábořské veřejnosti udržována pověst, že jde o husitského šlechtice, v jehož náručí umíral Jan Žižka. Pověst však vznikla až v 19. století, evidentně v souvislosti s rozvíjením českého národního vědomí, pro něž představovalo husitství se svými nejvýznamnějšími osobnostmi hlavní historickou oporu.³⁴ Ve skutečnosti tvůrce výzdoby

32 THIR, K.: *Hradiště hory Tábor jako pevnost v minulosti. Tábor 1895*, s. 49-51.

33 Stejně zasvěcení nese hlavní tábořský kostel, přičemž je doloženo nejpozději v 16. století, ačkoli je oprávněný předpoklad, že pocházelo již z doby husitského založení města. THIR, K.: *Staré domy II.*, s. 684-686.

34 TECL, Rudolf – HUBÁČKOVÁ, Hana: *Tábořské kašny*. Tábořský archiv 16, 2014, s. 72-73. Symboliku soch ozbrojenců dokládá rovněž PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury II (2), Kultura každodenního života od 16. do 18. století*, Praha (Karolinum) 1997, s. 552-553.

kašny neměl nic takového v úmyslu. Postava rytíře Rolanda je spjata s obvyklou symbolikou práva svobodného královského města, uplatňovanou v raném novověku obecně ve středoevropském prostoru.

Zatímco ústup od původního sociálního radikalismu uvnitř tábořské komunity byl diktován ekonomickými zájmy a možnostmi obživy jejích členů, náboženský radikalismus omezovaly zásahy státní moci. Jak již bylo zmíněno, krajní výstřelky, vnímané vlastní tábořskou církví jako hereze, byly zlikvidovány přímo tábořskou obcí. Ona sama pak byla nucena uznat autoritu utrakvistické zemské správy nátlakem panovníka, respektive zemské vlády.

Od poloviny 15. století měli na dalších sto sedmdesát let ovlivňovat konfesijní charakter městské obce především její duchovní správci. Ti byli také garanty respektování legální (zemskými zákony a panovníkem schválené) podoby utrakvismu. Přispěli také k odpoutání se od identifikace s radikálně husitskou minulostí. Do Tábora z Prahy dosazená a Prahou řízená utrakvistická církevní správa posilovala sounáležitost tábořské obce s utrakvismem, jenž byl až do začátku třicetileté války panovníkem tolerovanou a dle zákonů Českého království též legální konfesí.

Jak známo, hlavní proud utrakvismu usiloval o udržení vlastní konfesijní autonomie. Manévroval přitom mezi vlivem evropské reformace (zejména luteránství) a snahami konzervativního křídla o splnutí s římským katolictvím, pouze se zachováním výsady přijímání z kalicha pro laické věřící.³⁵ Záleželo proto na konkrétní osobě děkana – správce tábořské církevní obce, ke kterému proudu uvnitř utrakvismu se klonil. Podle toho byly také určeny podoby duchovního života ve městě.

Většina tábořských duchovních správců byli lidé teologicky umírnění, někdy až konzervativní. Po celé 16. století se neobjevují žádné zprávy svědčící o konfesijně motivovaných neshodách mezi nimi a jejich tábořskými věřícími. Jednu ze vzácných výjimek, která proto stojí za bližší pozornost, naznačuje stížnost tábořského děkana kněze Jana z 10. dubna 1548 hejtmanu německých lén Janu Popelovi z Lobkovic a na Horšovském Týně.³⁶ Kněz Jan poukazoval na neochotu tábořské městské rady

35 DAVID, Zdeněk V.: *Finding the Middle Way. The Utraquists' Liberal Challenge to Rome and Luther*. Washington D. C. – Baltimore Md. (Woodrow Wilson Center Press – John Hopkins University Press), 2003.

36 Stížnost je uložena v Národním archivu Praha, fond Stará manipulace, sign.

poskytnout mu dostatečné materiální zabezpečení. Přičemž stejně mačesky se mělo vedení města chovat i k žákům místní partikulární školy („... *poněvadž již tu na Táboře nic mi i žákům nedávají*“). Vcelku banální spor o materiální zabezpečení, jaké se objevovaly v královských městech 16. století běžně, zdůvodňoval kněz Jan záští v Táboře žijících členů nebo podporovatelů tehdy pronásledované jednoty bratrské („... *jedni pro ty bratří mé těžkosti hledí...*“). Jiní měšťané mu také přičítali ke zlému, že oddával Kuneše Dvořeckého z Olbramovic, s nímž zřejmě měli táborští nějaké spory.

Většina vzájemných konfliktů, o nichž se prameny příležitostně zmiňují, byla zapříčiněna namnoze spory o majetkové zabezpečení, případně kritikou osobního života některých kněží ze strany obce.³⁷ Pochopitelně také duchovní správci kritizovali nevhodné chování měšťanů, opět šlo spíše o záležitosti rozdílného pohledu na společenské normy chování, než o konfesijní rozpory. Tak v roce 1605 rozvířil hladinu veřejného života v Táboře skandál vyvolaný tehdejší děkanem, Janem Václavem Cíkadou, který přímo na kázáních pranýřoval některé představitele města včetně královského rychtáře, či tehdejšího purkmistra. Přestože obě strany nakonec projevíly zájem o urovnání sporů, případem se musely zabírat i královské úřady v Praze.³⁸

V roce 1610 byl mezi tábořskými laickými věřícími a jejich duchovním pastýřem vyvolán jiný konflikt, jenž tentokrát nesl viditelně konfesijní povahu. Tehdejší duchovní správce Tábora Šimon Doubravský přestal používat při bohoslužbách ornáty a mešní roucha, nejspíše ve shodě s postupy té části utrakvistické církve, jež se inspirovala kalvínskou reformací. V počátcích tábořské husitské obce byla praxe odmítání ornátů jedním z rozpoznávacích znaků husitských radikálů, jimiž se odlišovali od

T2/18. Kněz Jan se na pana z Lobkovic obracel zároveň s žádostí o přimluvu k tehdejšímu místodržícímu Českého království, arciknížeti Ferdinandu Tyrolskému.

37 Zevrubně BARTŮNĚK, Václav: *Táborská duchovní správa v XVI. století*. Jihočeský sborník historický 20, 1951, s. 6-74, 99-103, 133-139. Ani podrobný výzkum městských pramenů, podniknutý autory této studie, neodhalil jakékoli konflikty motivované vírou mezi jednotlivými měšťany.

38 K tomu blíže BARTŮNĚK, V.: *Táborská duchovní správa v XVII. století*. Jihočeský sborník historický 21, 1952, s. 22-24. K aféře existují hojné a zčásti ještě nevyužité prameny jak v Státní okresní archiv Tábor, fond Archiv města Tábora, inv. č. 892, sign. A IIIa 3, 3a, kart. 5, tak v Národním archivu Praha, fond Stará manipulace, sign. T2/18.

katolické církve a později také od utrakvistických konzervativců. Na počátku 17. století však šlo spíše o projev radikálně reformační orientace tábořského kněze.

Ačkoli děkan Doubravský svůj postoj vůči (ne)užívání ornátu veřejně vysvětlil přímo z kazatelny hlavního městského chrámu, jeho jednání vyvolalo údiv, nebo snad i nesouhlas některých představitelů obce. Na schůzi velké obce, která se konala 16. prosince 1610 ve starobylých prostorách radničního paláce, vystoupil dlouholetý konšel Pavel Kába jménem celé obce s dotazem, proč děkan zavádí podobné novoty.³⁹ Patrně však celá záležitost velký rozruch nezpůsobila, neboť městská rada se prostě odvolala na Doubravského kázání. Případné nespokojence odkázala přímo na faru, aby hledali vysvětlení u děkana osobně. Nicméně, je zřejmé, že významná část městské elity byla již pevně sžita s utrakvistickým mainstreamem. Projevy radikalismu v liturgii, ač za husitských dob v Táboře běžné, považovala již za cosi nezvyklého.

Z převážně legitimního rámce veřejného náboženského života tábořské obce v předbělohorské době nevybočovala ani činnost tábořského literátského bratrstva. Bratrstvo vzniklo patrně v 70. letech 16. století a brzy se proměnilo v exkluzivní společenství uvnitř městské komunity. Svou činností se ovšem nijak nevymykalo z rámce jiných utrakvistických bratrstev, která v té době působila v českých královských městech. Alespoň jeho tři svazky dochovaných kancionálů neobsahovaly žádné připomínky radikální minulosti. Spíše naopak nesou stopy pozdějších cenzurních zásahů z doby rekatolizace. Výtvarná

Erb města Táboru v kancionálu místního literátského bratrstva (SOKA Tábor).

39 BARTŮNĚK, V.: *Tábořská duchovní správa v XVII. století*, s. 24-25. Autor se opírá o zprávu v purkmistrově manuálu z 16. prosince 1610, dochovanou v SOKA Tábor, fond Archiv města Táboru, kniha č. 47, fol. 101v.

výzdoba kancionálů, pocházející z 80. let 16. století, vyzvedávala především statut královského města.⁴⁰

Dohled utrakvistických úřadů pochopitelně omezoval rozvoj radikálních nekatolických konfesí v Táboře, ať již byly inspirovány husitskou reformou, nebo ne. Z hlediska zemských zákonů se ovšem jednalo o nelegální konfese, což tábořské samosprávy předbělohorského období alespoň formálně respektovaly. Případná míra tolerance pak zřejmě záležela na okolnostech a také postojích konkrétních členů radní elity. Jejich projevy však zůstávají zpravidla zahaleny mlčením pramenů. Na druhou stranu, právě okamžiky, kdy se tyto konfesijní menšiny dostávaly do střetu s legální utrakvistickou většinou tábořské komunity, zůstaly v pramenech zachyceny.

Pozoruhodné je především malé množství dokladů o působení členů jednoty bratrské, tedy konfese, která přímo vycházela z tradic původní, samostatné tábořské církve. Z nepočteného souboru náhodně dochovaných zmínek přitom vyplývá poměrně významné postavení jednoty v tábořské městské obci. Již v druhém desetiletí 16. století pobýval v Táboře v rámci svého tovaryšského putování dokonce i Jan Augusta, pozdější významný biskup jednoty, proslulý svým literárním dílem. V době tábořského pobytu však teprve hledal vlastní konfesijní identitu.⁴¹ Přesto se v jagellonské době patrně nacházel ve městě bratrský kazatel.⁴²

Zmínky o přítomnosti jednoty bratrské v Táboře po polovině 16. století se týkají především její perzekuce. V červnu 1567 nechala městská rada uvěznit šest měšťanů (Adama Trkala, Mikuláše Křesala, Jakuba Lameše, Tomáše Šlotíře, Jana Konopického a kloboučníka Jiříka Holuba) „*pro své sektářství a zborování Boleslavské*“. Není jasné, proč zrovna

40 K tomu blíže VYBÍRAL, Zdeněk: „*Viri litterati*“ a město Tábor na počátku novověku (1550-1620). Husitský Tábor 13, 2002, s. 455-491. Ohledně malířské výzdoby kancionálu a jejích autorů BRODSKÝ, Pavel – ŠUMOVÁ, Martina – LEMBERKOVÁ, Kateřina: *Kancionál tábořský a malíři Ludvík a Kateřina Oberdorferovi*. Umění 64, č. 6, 2016, s. 523-529.

41 HALAMA, Ota: *Bratr Jan Augusta před vstupem do Jednoty*. Český časopis historický 118, č. 1, 2020, s. 46-67.

42 Augusta se tehdy dokonce hlásil k mikulášencům. Dále viz BARTŮNĚK, V.: *Tábořská duchovní správa v XVI. století*, s. 67. Srov. NODL, Martin: *Utrakvismus a Jednota bratrská na rozcestí. Dobový kontext náboženské konverze Jana Augusty*. Marginalia historica 4, 1999, s. 137-154.

v tomto případě narazila městská rada na meze své tolerance. Snad reagovala na příliš provokativní účast tábořských členů jednoty na společných bohoslužbách (v dobové terminologii „sborování“), jež mohla pobuřovat většinovou společnost Tábora. Jen na okraj lze dodat, že v březnu toho roku král Maxmilián II. vyhověl žádostem českých nekatolických stavů o vymazání basilejských kompaktát ze souboru zemských zákonů. Nevíme ovšem, nakolik tyto politické peripetie ovlivnily zásah tábořské městské rady proti přívržencům jednoty bratrské. Zatčení měšťané nesli zřejmě svou nesvobodu dost těžce. Opatřili si řadu přimlůvců a ručitelů, přičemž slíbili, že se vzdají veškerých „*takových společných schůzí a sborování*“, a to pod vysokou pokutou 100 kop grošů českých za každého z nich a s hrozbou bezpodmínečného vyhnání z města.⁴³ Tresty a hrozby zřejmě vykonaly svou roli, neboť postižení ve městě setrvali.

Na druhou stranu jsme již byli svědky aktivního vystupování jednoty proti utrakvistickému duchovnímu správci, knězi Janovi, v roce 1548. Jiný doklad významných kontaktů tábořských měšťanů s jednotou bratrskou poskytuje zpráva v nejstarší dochované pamětní knize Tábora o svatbě tábořského řemeslníka Jeronýma postříhače. Svatba se konala na začátku léta 1544 na zámku v Kostelci nad Černými lesy, sídle Michala Slavaty z Chlumu a Košumberka.

Asi by tato zpráva vyvolala spíše údiv – co by vedlo zámožného člena jednoho z nejstarobylejších panských rodů, aby poskytl svou rezidenci ke svatebnímu veselí tábořského řemeslníka? Kdyby zápis v pamětní knize neobsahoval informaci, že svatební obřad se konal „*v přítomnosti dobrého paměti pana Michala Slavaty i plného sboru toho času na zámku Kostelci držalého*“.⁴⁴ Byla to tedy společná příslušnost k jednotě bratrské, co umožnilo překlenout stavovské přehradu. Slavatové patřili k nejvýznamnějším šlechtickým ochráncům a členům jednoty. Zmíněné svatby se mimo skupiny tábořských měšťanů zúčastnila i další urozená osoba, příslušnice rytířského rodu Dorota Kropáčová z Nevědomí. Pozoruhodná je i jmenovitě zaznamenaná účast Doroty „*služebnice někdy paní Slavatové na Kostelci*“.⁴⁵ Zpráva o svatbě dokresluje rovněž soužití měšťansko-řemeslnického

43 SOkA Tábor, Archiv města Tábora, inv. č. 55, sign. B IVa č. 45, č. knihy 34 (Manuál auřední 1), fol. 135.

44 SOkA Tábor, Archiv města Tábora, inv. č. 22, sign. A II č. 4, fol. 126r.

45 O které příslušníky Slavatovského rodu jde, je však nejasné. Michal Slavata

Dominantní dům s bílou renesanční fasádou čp. 6 na hlavním tábořském náměstí byl využíván ke schůzím tzv. mikulášenců.

živlu s aristokratickou společností v rámci jedné náboženské komunity, příznačné právě pro jednotu bratrskou v 1. polovině 16. století.

Jednota bratrská nebyla jedinou nelegalizovanou konfesijní skupinou v tábořské městské obci předbělohorské doby. Tábor byl dlouhodobě znám jako působiště mnoha heretických sekt a opakovaně takto označován zejména představiteli katolické církve v 15. a 16. století. Poměrně značná tolerance tábořské městské obce v 16. století vůči těmto heretickým skupinkám může být chápána jako jistý dozvuk radikálních počátků Tábora. Asi nejznámější z oněch sektářských uskupení byli tzv. mikulášenci, o nichž padla zmínka v souvislosti s majitelem domu čp. 16.

z Chlumu a Košumberka zemřel podle rodopisných výzkumů Augusta Sedláčka už v roce 1534. Po něm se držitelem Kostelce nad Černými Lesy stal jeho synovec Diviš Vilém Slavata, který měl za manželku Alžbětu (Elišku) z Hradce. Onou paní Slavatovou se mohla myslet dcera Michala Slavaty z manželství s Dorotou z Nemošic, Markéta z Chlumu a Košumberka, která zemřela 9. prosince 1543.

Nevíme, kdy do města přišli. Dochovaly se pouze zmínky o jejich shromážděních, pro něž až do konce 16. století využívali dům čp. 6, stojící na hlavním náměstí. Uvnitř domu byl nad vchodem vymalován kalich jako označení místa, kde se scházeli k modlitbám členové sekty mikulášenců.⁴⁶

Mikulášenci, v pramenech též označovaní jako „plačtiví bratři“, vznikli ještě v husitské době – na přelomu 60. a 70. let 15. století – jako laická utrakvistická hereze, inspirovaná kázáním prostého sedláka Mikuláše z Vlášenic (vesnice poblíž Pelhřimova, v severozápadní části jižních Čech, asi 50 km východně od Tábora).⁴⁷ Trvali na hledání osobní cesty k Bohu bez zprostředkování kněží, vyznačovali se proto silnou spiritualitou, jakož i zpochybňováním božské podstaty Krista.

Tábor se stal dosti významným městským centrem mikulášenců, kteří se jinak soustřeďovali spíše na středočeském venkově (Vlašimsko, severní okraj Táborska). Koncem 70. let 15. století se objevili i v Praze, kde však byli donuceni splynout s utrakvistickou většinou. Na Táboře, jak se zdá, našli lepší podmínky.⁴⁸ Předmětem stížností táborského utrakvistického duchovenstva se stali až v roce 1548, kdy žádali podkomořího královských měst Jiřího Gerstorfa z Gerstorfu o zásah. Tehdejšímu táborskému děkanovi, nám již známému knězi Janovi, byl trnem v oku zejména kožešnický mistr Jan Krumlovský, který přes veškeré zákazy „*přece sektářství provozuje a jiné potahuje a jiné u sebe přechovává*“.⁴⁹ Tehdy byli předáci mikulášenců v Praze na příkaz královských úředníků odsouzeni k tělesným trestům.⁵⁰ V Táboře však působili nadále, asi vedle dalších drobných nekatolických sekt, a to až do počátku třicetileté války.

46 Horníčková, K.: *Insiders' Visions: Memory and Self-Representation in Bohemian Utraquist Towns*. In: *Faces of community in Central European towns. Images, symbols, and performances, 1400–1700*, Lanham (Lexington Books), 2018, s. 143.

47 Ve shrnujícím pohledu ŠIMŮNEK, Robert: *Toleration from necessity or from indifference? The role of faith in South Bohemia in the late Middle Ages*. In: Eva Doležalová – Jaroslav Pánek (eds.): *Confession and nation in the era of reformations. Central Europe in comparative perspective*, Prague (Institute of History), 2011 s. 98.

48 MACEK, J.: *Víra a zbožnost*, s. 20.

49 Citováno podle KOLÁŘ, Martin: *Mikulášenci v Čechách*. In: Jan Kolář (ed.), *Sborník historických prací prof. Martina Koláře o dějinách Tábora, Tábor (Petr Frank), 1924*, s. 245. V Kolářově článku, vystavěném na táborských městských pramenech (zejména trhových knihách) jsou shromážděny další podrobnosti o táborských mikulášencích.

50 BARTŮNĚK, V.: *Táborská duchovní správa v XVI. století*, s. 72.

K mikulášencům se hlásili někteří význační cechovní mistři a starší. Sympatizoval s nimi i soukeník a královský rychtář Václav Protivínský. Z titulu svého úřadu měl sice prosazovat legální dvojvěří, zřejmě však nemínil slepě plnit habsburskou rekatolizační politiku. V době stavovského povstání podporoval osobně obranu Tábora proti císařské armádě a během obléhání i zahynul.⁵¹ Přes veškerou podporu mikulášenci zůstávali v postavení trpěné minority, jež nemohla svým počtem utrakvistickou většinu v tábořské městské obci ohrozit. Příkladnějším městské prameny nepřinášejí žádná svědectví o vnitřních konfliktech, motivovaných konfesijně. Poměrně bezproblémové soužití mikulášenců s většinovou společností dokládají i další dobová svědectví, včetně výkladu známého konvertity ke katolictví Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka, ačkoli kazatelé jednoty bratrské nebyli mikulášencům přátelsky nakloněni.⁵²

Sarkastická kritika, kterou v roce 1591 zahrnul tábořské plačtivé bratry jistý Vít Vodička z Nového Města pražského, byla zřejmě motivována jeho vleklým majetkovým sporem s tábořským mlynářem Mikulášem Buňkou. Šlo o půjčku vysoké sumy 1 000 kop grošů míšeňských, které Buňka nebyl sto splatit. Přenechal proto Vodičkovi svůj mlýn, původně náležející známé tábořské erbovní rodině Vlaských ze Sionu. Vodička se však držení mlýna nemohl domoci a žádal proto o zásah královské úřady. Obviňoval přitom Buňku z nečestného chování a pokrytectví, jež mělo souviset s jeho příslušností k mikulášencům: „... *týž Mikuláš Bunka jsa člověk obmyslný a jeden z bratří plačtivých (jichžto bratří některých povaha jest taková, že se pokorně před lidmi, jakoby nejpotřebnější a nejpobožnější byli, chovají, a nejsou)*“.⁵³

Jestliže nejsme sto zcela postihnout individuální projevy konfesijního myšlení, pokud se nevymykaly z dobových norem, obraťme ještě pozornost k jednomu z nejvíce patrných motivů kolektivní paměti tábořské městské komunity. Jedná se o z pohledu města zakladatelskou osobnost husitského hejtmana Jana Žižky.

V roce 1522 se Tábor dostal do konfliktu s jedním z nejvýznamnějších politiků tehdejšího českého státu, nejvyšším kancléřem království,

51 FUKALA, Radek: *Konec zimního království a poslední ohniska odporu*. České Budějovice (Veduta), 2016, s. 240-254.

52 KOLÁŘ, M.: *Mikulášenci v Čechách*, s. 244.

53 Národní archiv Praha, fond Stará manipulace, sign. T 2/46, pag. 1-2.

Ladislavem ze Šternberka. V literární polemice s tímto šlechticem, vedené prostřednictvím satirických veršů a popěveků, se táborští ztotožňují s potomky Jana Žižky z Trocnova.⁵⁴ Žižka byl, jak jsme již viděli, opakovaně a veřejně představován jako zakladatel husitského města, ačkoli v jeho službách strávil jen velmi krátkou dobu.

Paměť na Jana Žižku, jakožto významného představitele rané husitské obce na Táboře a jednoho ze zakladatelů města, se po polovině 16. století objevila už jen v jediném veřejném projevu. Tentokrát jde o epigrafickou památku, zanechanou anonymně – a vlastně vandalským způsobem – na zdi velkého radničního sálu. Nápis zdůrazňuje husitského vojévůdce jako dveřníka u nebeských bran.⁵⁵ Jde o známý motiv utrakvistického pojetí Žižky, jenž je obsažen rovněž v Jenském kodexu.⁵⁶ Využívá také paralely s tím, že Žižka za svého života skutečně po nějaký čas působil na královském hradě Vyšehrad jako králův dveřník.

Jan Žižka jako klíčník od nebeské brány na iluminaci Jenského kodexu.

54 Potupnou píseň Táborských vydal Karel Jaromír Erben (ed.), *Výbor z literatury české*, díl druhý, Praha 1968, s. 1245.

55 HORNÍČKOVÁ, K.: *Insiders' Visions*, s. 113-148.

56 Originál Jenského kodexu je uložen v Knihovně Národního muzea Praha, sign. IV B 24, příslušné vyobrazení (Žižka klíčník) obsahuje folio 5b. K významu tohoto vrcholného vizuálního díla českého utrakvismu HORNÍČKOVÁ, K. – ŠRONĚK, M. (eds.): *Umění české reformace*, s. 162-165. Badatelům je rovněž k dispozici faksimile kodexu s doprovodným odborným komentářem: VACULÍNOVÁ, Marta (ed.): *Jenský kodex. Sv. 1. Faksimile. Praha (Gallery), 2009*; BOLDAN, Kamil – BRODSKÝ, Pavel – DRAGOUN, Michal – HLAVÁČEK, Ivan – HOMOLKOVÁ, Milada – MUTLOVÁ, Petra – STUDNIČKOVÁ, Milada – STEJSKAL, Karel – ŠMAHEL, František – VLK, Miloslav: *Jenský kodex. Sv. 2., Komentář. Praha (Gallery), 2009*.

Kromě Žižky a kalicha jako obecného symbolu husitského hnutí se tábořská obec prezentovala ještě spojením s biblickou horou Tabor. Symbolika posvátného místa, jež slouží jako útočiště a shromaždiště Bohem vyvolených spravedlivých, mluví sama za sebe. Jiné motivy, např. původní tábořská konfese, se ve vzpomínkách na husitskou minulost neobjevují.

II. Město od stavovského povstání po ukončení rekatolizace

Zapojení Tábora do českého stavovského povstání zvýraznilo pevnostní charakter města, které se od podzimu 1619 stalo cílem útoku generála Karla Bonaventury Buquoye. V květnu 1621 don Baltazar de Marradas zahájil regulérní obléhání Tábora, které se protáhlo do 18. listopadu 1621 a skončilo čestnou kapitulací vyčerpané posádky.⁵⁷ S vítězem vstoupila do městských bran také rekatolizace. Po bitvě na Bílé hoře pražská dolní konsistoř ztratila právo dosazovat kněze a tuto kompetenci získal císař, který ji uplatňoval prostřednictvím pražského arcibiskupa. Do té doby byla většina tábořských farníků utrakvisty. Roku 1622 odchází z Tábora poslední utrakvistický farář Daniel Hubel a nejspíše do května téhož roku dorazil do města Ondřej Klement Koker, dosavadní farář ve Strakoncích a vyšehradský kanovník. Zatím již v někdejším husitském „hnízdě“ prováděl rekatolizaci pan Jindřich Libštejnský z Kolořvrat a jesuité Adalbert Chanovský, Rauschar a Bouda.

Postupný přechod tábořského měšťanstva k nové víře probíhal pod hrozbou ztráty měšťanského práva a zákazu provozování živnosti. Na radu rekatolizačního komisaře Martina de Huerty nový farář oznámil, že bez zpovědi a přijímání nikoho neoddá. V tomto ohledu jej obecní písař Zbudovský požádal o dispens, jelikož prý s katolickou církví souhlasí ve všem kromě přijímání. Hledání kompromisu v řadách městské

57 K obléhání Tábora a jeho dobytí naposledy FUKALA, R.: *Konec zimního království*; České Budějovice, 2016. Veliteli obléhajícího vojska donu Baltazarovi de Marradas se věnovali FORBELSKÝ, Josef: *Říše a Čechy v 16. a 17. století. Osudy generála Baltasara Marradase*, Praha 2006; VANDROVCOVÁ, Jitka – VANDROVCOVÁ, Lenka: *Don Baltazar de Marradas a don Martin de Hoeff Huerta, Táborský archiv. Sborník Státního okresního archivu v Táboře*, sv. 17, 2016, s. 13–29. Zde i prameny a starší literatura, z níž obléhání nejpodrobněji popsal THIR, K.: *Hradiště hory Tabor jako pevnost v minulosti, díl II.*, Tabor 1895, s. 86–113.

elity nejspíš dává za pravdu Václavu Bartůňkovi, který konstatuje: „O Táboře šla katolickým světem pověst města nábožensky nejradikálnějšího, uměle udržovaná ještě z doby publicistické činnosti Eneášovy, a šířila se houževnatě hlavně mimo hranice země. Pověst ovšem předcházela daleko střízlivou skutečnost. V XVI. a počátkem XVII. stol. nebylo tábořské obyvatelstvo o nic nábožensky horlivější a radikálnější než ostatní utrakvistická česká města. Tím jest si také vysvětliti Marradasův úspěch a poměrně hladkou rekatolizaci, která nebyla o nic komplikovanější než v ostatních městech.“⁵⁸

Poslední vzepětí proti rekatolizačnímu tlaku nastalo někdy v dubnu 1623, kdy se skupina šestnácti předních měšťanů v čele s Janem Chvátalem-Chvátaliem⁵⁹ vzepřela přijímání pod jednou. Avšak po odchodu dvaceti pěti sousedů se v dubnu 1625 Tábor již jevil jako katolický (méně však již okolí města a vesnice) – alespoň podle Soupisu poddaných podle víry.⁶⁰

Šlo samozřejmě o povrchní rekatolizaci. Po příjezdu protireformační komise v březnu 1628 se našlo pouze šedesát sedm tábořských měšťanů ochotných absolvovat ušní zpověď a přijímání pod jednou. Zatímco Koker během roku 1627 odešel na post královéhradeckého arcijáhna, byli následujícího léta posláni do Tábora tři jezuité, kteří mj. kázali na radnici

58 BARTŮŇEK, V.: *Tábořská duchovní správa v XVII. století*, s. 51.

59 Chvátaliova osobnost se stala předmětem studie Zdeňka VYBÍRALA, *Představitel městské elity – tvůrce dějin svého města. Život královského města Tábora na počátku 17. století v zrcadle osudů primasa Jana Chvátalia*, in: *Pražské městské elity středověku a raného novověku: jejich proměny, zázemí a kulturní profil. Sborník příspěvků z 21. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 1. a 2. října v Clam-Gallasově paláci v Praze, Praha 2004*, s. 251–260.

60 KOKOŠKOVÁ, Zdeňka – SEDLÁČKOVÁ, Hana – ZAHRADNÍKOVÁ, Magda (edd.): *Soupis poddaných podle víry z roku 1651 – Bechyňsko*, Praha 1997, s. 514–539. Majetkové ztráty města po jeho dobytí a emigraci nekatolíků eviduje BÍLEK, Tomáš V.: *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618, část druhá*, Praha 1883, s. 1219–1232. Je otázkou, jak své farníky vnímali tábořští katoličtí duchovní. Ondřej Klement Koker a jeho bezprostřední nástupci se totiž ve svém působišti rychle střídali: Koker vydržel v Táboře pět roků, Vavřinec Rudner z Rudebachu dva a půl roku, Šimon Pinkásek necelé dva, Šebestián Heřman ze Sonnenberku tři a Tomáš Bohatko z Reichenbrunnů necelých sedm let. O farářích v Táboře této doby THIR, K.: *Staré domy a rodiny tábořské, díl II*, s. 725–726.

a z kostela odstranili zbytky symbolů nekatolické konfese.⁶¹ Otcové Tovařystva se pak v Táboře objevili ještě roku 1631.

Ve 30. letech 17. století se tábořské měšťanstvo vzpamatovalo z finanční a hmotné zkázy předchozí dekády: výpalné 500 000 kop grošů, navýšené o 200 000 rýnských zlatých na vydržování Marradasovy vojenské posádky, zboření cca 150 domů za vojenské správy Kašpara Gramba, odchod nekatolických měšťanů do Saska i Uher. Roku 1629 panovnická komora konfiskovala domy a majetky těch, kteří pro víru emigrovali, zatímco městská rada dala do zástavy tři vesnice na úhradu dlužného platu faráři Kokerovi. Farní kostel byl roku 1631 sice udržovaný, ale fara se ocitla v ruinách. Příznakem určitého zlepšení byla v říjnu 1633 instalace nového zvonu zasvěceného sv. Václavu, s reliéfem P. Marie a dvanácti apoštolů, přelitého ze starého puklého zvonu.

Koncem 30. let 17. století se k vyčerpanému královskému městu obrátila pozornost několika církevních řádů. Roku 1639 navštívil Tábor podpřevor a ekonom pražského konventu bosých augustiniánů na Zderaze otec Filip od sv. Martina, který na jihu Čech hledal zdroje potravin pro svůj novoměstský klášter. Otcí Filipovi se podařilo ve městě najít příznivce bosých augustiniánů v osobách císařského rychtáře Martina Zbudovského a primátora Václava Černého. Kromě bosých augustiniánů měli v této době zájem usadit se v Táboře i kapucíni. Ti však od městské rady požadovali finanční a materiální zaopatření, které jim vyčerpané město nemohlo zaručit. Proto se táborští radní rozhodli pro augustiniány, kteří od města nežádali více než vhodné místo k založení konventu.

Po udělení souhlasu k založení kláštera Ferdinandem III., pražským arcibiskupem a městskou radou byl 28. června 1640 na místě budoucího konventu, mezi troskami zpustlých domů, vztyčen dřevěný kříž a otec Aegidius od sv. Jana Křtitele pronesl v děkanském kostele kázání.⁶² Založení konventu bylo podrobně vylíčeno v pamětní knize tábořských augustiniánů, kde je Tábor označen za místo, „kde kdysi Žižka, nejnicemnější z lidí, založil hanebné hnízdo ohavných kacírství“ (*in qua*

61 Není vyloučeno, že tehdy byl odesán kamenný kalich nad hlavním, jižním vchodem do děkanského kostela, srov. THIR, K.: *Staré domy, díl II*, s. 687, první (nečíslovaná) poznámka. Neznámo kdy byla barvou překryta freska českého lva s kalichem, odhalená teprve nedávno na klenbě děkanského kostela.

62 ŠMILAUEROVÁ, Adéla: *Bosí augustiniáni v Čechách jako objednatelé uměleckých děl v 17. a 18. století*, Praha 2018, s. 43-44.

Augustiniánský klášter v rámci táborské zástavby 17. století (model od Karla Saluse).

nidum olim turpissimum monstrosarum haeresum bipedum nequissimus Zizka fixit). Na tom místě se prý doposud neodvážila usadit žádná řeholní komunita, takže bosí augustiniáni se zde prezentovali jako průkopníci katolické pravověrnosti.⁶³

Přestože se výstavba jejich kláštera protáhla až do 80. let 17. století, ujali se bosí augustiniáni misijní činnosti nejen ve městě, ale spravovali i některé opuštěné fary v okolí města (Chotoviny, Hoštice, Sodoměřice u Bechyně).⁶⁴ Svůj klášterní kostel zasvětili Panně Marii a na průčelí umístili sochy sv. Augustina a sv. Moniky. Nejen církevní stavby a plastiky, ale i poutní místa a barokní slavnosti měly manifestovat návrat do lůna katolické víry. Obludný Jan Žižka, husité a heretici obecně neměli ve společnosti katolických světců co dělat – stali se zavržením hodným negativem oproti baroknímu ideálu *Bohemia sacra*.⁶⁵

Další řeholí, která zasáhla do duchovního života v tehdejším Táboře, byli premonstráti. Po smrti tábořského faráře Tomáše Bohatka z Reichenbrunnu v dubnu 1640 nastala poněkud nepřehledná situace: dosazování kněze si nárokovala městská rada, která si již roku 1638 vyhlédla Hieronyma Krucijera Píseckého, zatímco pražský arcibiskup prosadil Jana H. Hanzelia z řádu křížovníků z červenou hvězdou, který farnost spravoval necelý rok, než zemřel.⁶⁶ Ve městě navíc vypukl mor.

Rok 1640 je zásadní také vzhledem k nástupu nového opata strahovských premonstrátů Kryšpína Fuka. Někdejší doksanský probošt byl koncem roku 1622 jmenován opatem v Milevsku, kde se svou rázností vepsal do paměti nových poddaných. Při svém nástupu do opatské funkce se

63 SOA Třeboň, fond Řád augustiniánů-bosáků Tábor, kniha 4: *Historia Conventus Taboriensis Ab A[nn]o 1640 usque ad An[n]um 1762*, s. 24.

64 ŠMILAUEROVÁ, A.: *Bosí augustiniáni*, s. 45. Při klášterním kostele Narození Panny Marie bosí augustiniáni založili karmelitánské škapuliřové bratrstvo, dominikánské růžencové, bratrstvo Panny Marie potěšující s černým páskem a bratrstvo pohřební. Roku 1680 se podíleli na pomoci nemocným, provozovali vlastní lékárnu a vypomáhali v duchovní správě v Chýnově, Neustupově, Mladé Vožici, Radenině či Choustníku. Věnovali se také vzdělávání tábořských dětí, ale k založení augustiniánské latinské školy, o kterou táborští měšťané v polovině 18. století usilovali, nedošlo. Nezdařil se též pokus založit z Tábora další klášter bosých augustiniánů v blízkém Pelhřimově.

65 ČORNEJ, Petr: *Místo paměti: Jan Žižka*, in: Petr Čornej – Václava Kofránková a kol., *Místa paměti v procesu formování moderního českého národa*, Praha 2021, s. 87.

66 THIR, K.: *Staré domy, díl II*, s. 726.

Fuk pokusil zavést model regionálního propojení klášterních statků (Milevsko) s duchovní správou v nedalekém královském městě, tedy v Táboře. Pro jeho fungování byl zásadní soulad opata, který chtěl určovat duchovního správce ve městě, s městskou radou, která měla na obsazení fary značný vliv.⁶⁷ Město navíc kontrolovalo materiální vybavení farnosti. Tábor jako útočiště záhy využil premonstrát Adam Vanell, nově dosazený milevský farář v únoru 1641, kdy do západních a jižních Čech vpadli Švédové.⁶⁸ Toho roku již v Táboře nastoupil s arcibiskupským souhlasem premonstrátský farář Anselm Kramsi.

Otec Anselm předtím působil v Žatci a v Čáslavi. Ve svém východočeském působišti si mladý premonstrát povšiml povrchního rázu rekatolizace; opatovi napsal, že po velikonočních zpovědích mnozí z čáslavských nadále setrvávají v omylu a zatvrzelosti, ale více méně se přizpůsobují svaté církvi. Svou zbožnou horlivostí však způsobil skandál: když našel údajné Žižkovy kosti ve zdech děkanského chrámu, dal je vykopat a katovi je přikázal ve vysmolené nádobě na čáslavském náměstí spálit a popel rozptýlit ve větru. Přihlížející lidé tím prý byli pobouřeni a společně s královéhradeckými měšťany se dokonce chopili zbraní. Před propuknutím násilností se do věci vložil strahovský opat Kašpar z Questenberka, který rozhněvané obyvatele s otcem Anselmem smířil. Kramsi se však mohl cítit jako pronásledovaný pro svou víru, zejména když roku 1639 do Čáslavi pronikli Švédové, kteří jej odvedli do Slezska, kde byl přes rok uvězněn a propuštěn až po vyplacení strahovskými řeholníky.⁶⁹

67 Kuchařová, Hedvika – PAŘEZ, Jan: *Strahovští premonstráti a rekatolizace. Přístupy a problémy*, in: *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.–5. 6. 2003*, Dolní Břežany 2003, s. 64–66; Kuchařová, Hedvika: *Milevská farnost v 17. století*, JSH 87, 2018, s. 127.

68 Kuchařová, H.: *Milevská farnost*, s. 128–129.

69 Strahovská knihovna, sign. ABE459/DH III 48, *Series Canoniorum Praemonstratensium qui ab anno Domini 1586 in monte Sion Pragensi vixerunt...*, s. 13–14: *XXIX Anselmus Kramsi Boemus Pragensis. Prof. d. 31. Martii A. 1631, Ao. 1633 Secundus numero Zatecii Decanus, desuper Ao. 1638 ad Decanatum Czaslaviensem translatus. Vir pius et venerandus senicio, zeli ardentissimi, qui ferventi praedicatione non tantum ipsam sui incolatur urbem, sed totum ferme districtum Czaslaviensem de haeresi hussitica adhuc suspectum zelo catholico ad ovile Christi fideliter reduxit, quin imo ossa immanissimi Zischae utpote haereseos hussiticae vindicis inter parietes decanalís ecclesiae occulte recondita felicitate exoptata inveniens, fecit effodi, effossaque de mandato R[everendissimi] Consistorii Pragensis in piceato vase per manus carnificis in foro Czaslaviensi spectante*

Grafika zachycující translaci mrtvého premonstráta Urtiky anděly na Klokoty v roce 1665; Královská kanonie premonstrátů na Strahově, Strahovská knihovna, grafická sbírka inv. č. GS32904.

Když tento premonstrát přijel roku 1641 do Tábora, zřejmě se dočkal jen chabého či spíše žádného uvítání. Táborští mu prý několik týdnů odpírali dodávat smluvené stravné (viktuálie) a nepustili ho ani do fary, což Kramsi vyřešil tím, že si faru v noci násilně otevřel. Roku 1650 Kramsiho v duchovní službě doplnil další premonstrát Dominik Urtika (Kopřiva), rodák z Čáslavi. Po Kramsiho smrti v lednu 1652 plně převzal farářské povinnosti.

ingenti populo comburi ac cineres in aërem spargi praecepit, ne minimum duntaxat superesse videretur tam cruenti Tyranni monumentum. Hoc generosum factum parum abfuit, quin ansa fuisset Czaaslaviensibus et Regino-hradecensibus civibus utpote haeresi hussiticae supreme faventibus ad arma convolandi, nisi tempestive R[everendissimi]mus D[omi]nus Casparus a Questenberg Abbas Sionaeus p. t. eminentissimi D[omi]ni Cardinalis ab Harrach declaratus Visitator et Vicarius generalis partes adversantes suaviter ac pacate cum P[at]re Anselmo composuisset. Ao. Vero 1648 ad Decanatum Taboriensem transiens, ubi et anno eodem irrupente hoste Suevico captus, et per plures menses in aerumnosa captivitate tentus, multa mala odio religionis perpessus est. Innumera sane hic vir pro religione et Dei cultu a perfidis quam Zatecii tum Czaaslaviae et Taborii in diebus suis adversa toleravit ac pertulit. Tandem etiam post labores et dolores ad quietem coelestem venerabilis senecio felici passu evolavit d. 23. Januar. Ao. 1652 Taborii in sua ecclesia tumultatus.

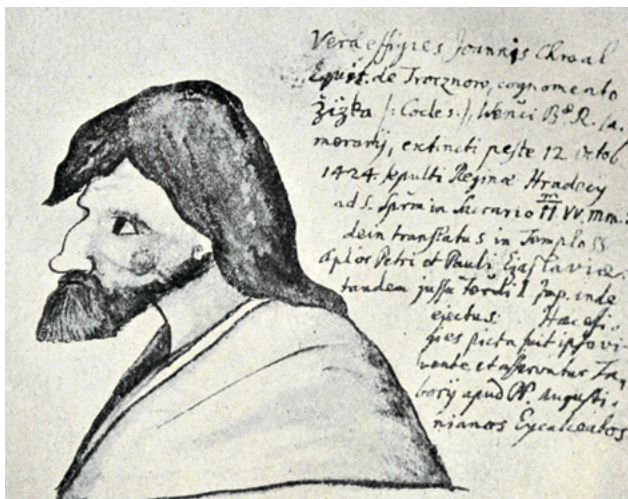
Také o Urtikovi se dochovalo pozitivní hodnocení ze strany premonstrátských biografů a naopak neutrální či negativní zprávy vycházející od tábořských měšťanů.⁷⁰ Strahovský životopis připomíná jeho oddanou zbožnost Panně Marii. Věnoval jí prý kapli v Klokotech u Tábora a umístil tam její obraz, který prý ve svém domě doposud jen soukromě zbožně uctíval. Po své smrti v milevském klášteře byl Urtika, podle svědectví tábořské noční stráže, údajně přenesen anděly z Milevska na své milované Klokoty, kde byl pohřben.⁷¹

Řádový letopisec naříkal na nevděčnost tábořských měšťanů, kteří prý byli málo vděční za to, že po potlačení [stavovského] povstání byli vzdělání v základech katolické víry a z propasti zhoubného kacířství byli vytaženi strahovskými [premonstráty] a po smrti děkana Urtiky se chystali premonstráty z tábořské duchovní správy vyhnat.⁷² To se ovšem nestalo

70 THIR, K.: *Staré domy, díl II*, s. 726–727.

71 Strahovská knihovna, sign. ABE459/DH III 48, *Series Canoniconum Praemonstratensium qui ab anno Domini 1586 in monte Sion Pragensi vixerunt...*, s. 19–20: *LXV Dominicus Urtica Boemus Czaslaviensis (...) Ejus zelosa praedicatione et apostolica conversatione superstites Taborii hussitarum asseclae ad viam veritatis et gremium S. Romanae ecclesiae perducti sunt ita, quod civitas Taboriensis pietissimo pastori suo Dominico dominici gregis custodi vigilantissimo adscribere habeat, quod ab errore inveterato pravitatis haereticae liberata sit. (...) Deiparae cultor extitit devotissimus, cujus honori ac venerationis sacellum in Klokot dedicavit, et iconem amabilissimam, quam domi sua alias pie dilexerat, eo collocatus publicae devotioni exposuit. Durat haec Mariana devotio ab illo instituta usque hodie cum magno affluxu peregrinantium et participatione prope infinitarum orationum. Sic Urtica noster Taboriensibus Rosam et Antydutum gratiarum Mariam in Klokot tanquam dilectionis suae Arrham in aeternum posuit signum, a qua odorem suavitatis ac subsidium consolationis omnigenae perciperent in annos posteros. His pro Dei gloria et Mariano honore solatiose peractis, Urticam nemo dicat emarevisse, dum piissime in monasterio Miloviceno die 5 Decemb. A. 1665 devotam Deo animam in coelum transmisit aetatis suae 48 anno. Ipsius corpus velut lilium in Marianum suum liliatum in Klokot translatum est ab Angelis; id est, quod nocturni Taboriensis urbis vigiles jurata fide edixerunt, se vidisse angelos in aëre cum splendore quodam sarcophagum defuncti Dominici Milovitio ad praefatum sacellum B. V. Mariae in Klokot transferentes. Údajně přenesení Urtikova těla v rakvi na Klokoty bylo zobrazeno na perokresbě neznámého autora někdy v 18. století: Strahovská knihovna, Grafická sbírka inv. č. GS 32904. Za vyhledání a poskytnutí souhlasu k publikaci této perokresby jsou autoři zavázáni vděčností paní dr. Hedvice Kuchařové.*

72 Strahovská knihovna, sign. DJ III 2, *Annales Strahovienses*, Tomus I, s. 590–591; on-line přístupné na: <https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?env=Lang=en#search> (navštíveno 2. 12. 2022); rok 1666: *LITES ET IMPUGNATIONES contra iura ET Iurisdictionem STRAHOVIENSIVM. Cives Taboriensis parum grati et memores,*

Přibližná kresba
barokního vyobrazení
Jana Žižky
z augustiniánského
kláštera v Táboře.
Mědiryt, Valentin
Weydner, Knihovna
Národního muzea
v Praze, poč. 18. stol.

a poslední premonstrát – tábořský farář Hroznata Želivský – zemřel až v květnu 1677.

Změna kulturního a náboženského citění je v 17. století zjevná na Žižkových fiktivních portrétech, které jejich autoři často označovali jako *vera effigies*, tedy pravdivé zobrazení. Šlo o rozšířený model: obličej malovaný z profilu ukazuje zjevného zločince (*Räubergestalt*) v brnění, s tmavými vlasy a hustými vousy, orlím nosem, zarudlou a vráscitou pleť. Lze předpokládat, že takové Žižkovy „podobizny“ měly zejména mezi duchovenstvem a řeholníky varovat před jakoukoli herezí a také je máme doloženy ve dvou jihočeských kláštrech. Ve Vyšším Brodě, kde byla jedna taková *vera effigies* vystavena, se na nápise při dolním okraji uvádí, že Jan Žižka byl po smrti pohřben pod šibenicí města Čáslavi. Podobný obraz měli i bosí augustiniáni v Táboře; obraz se sice nedochoval, ale je k dispozici primitivní kresba místního augustiniána Valentina Weydlera z počátku 18. století, dochovaná v rukopisu sign. VI F 14 knihovny Národního muzea v Praze. Zde se v latinském nápise uvádí, že byl pohřben v Hradci Králové a až poté přenesen do kostela v Čáslavi.⁷³

quod post sedatam rebellionem in fidei Catholicae rudimentis instructi, e pestiferae haereseos profundo per Strahovienses sint eruti, mortuo Patre Dominico Urtica, Decano Taboriensi et professo Strahoviensi, illico Strahovienses ejicere parabant...

73 THIR, K.: *Staré domy, I. díl*, s. 278–279; GUTH, K.: *Žižka ve výtvarném umění*, in:

O jiném Žižkově vyobrazení, nacházejícím se nedaleko tábořského kláštera na tzv. Žižkově či Velké baště, psal vlastenecky orientovaný Bohuslav Balbín, a to hned ve svou svých dílech.

Ve starším z nich – *Epitome historica rerum Bohemicarum* – učený jezuita uvádí, že Žižkův obraz spatřil v Táboře na věži, kterou sám Žižka nechal zřídit jako sýpku a která se nachází poblíž augustiniánského kláštera.⁷⁴ Na onom obraze prý anděl Žižkovi podává z nebe kalich, zatímco Žižka se levou rukou dotýká temene hlavy mnicha s tonzurou, přičemž pravici napřahuje, aby mnichovi uštedřil úder kyjem. Datování obrazu – či vlastně dvou obrazů – je značně problematické, už jen proto, že roku

Žižkova neboli Velká bašta v Táboře – současný stav.

Sborník Žižkův 1424-1924 k pětistému výročí jeho úmrtí, ed. Rudolf Urbánek, Praha 1924, s. 301; naposledy VYBÍRAL, Z.: *Jan Žižka 1360?-1424. O tábořském hejtmanu a husitském vojevůdci*, Tábor 2014, s. 140.

74 BALBÍN, Bohuslav: *Epitome historica rerum Bohemicarum, Pragae 1677, Liber IV, s. 465: Eiusmodi est pictura, quam vidi Taborii in turri, quam Zisska pro annona servanda condidit & quae Zisskiana appellatur, eo in loco, quo RR. PP. Augustiniani Coenobium habent: in ea imagine Angelus ei Calicem de coelo porrigit & ipse interim sinistra manu verticem monachi corona rasum pertentat, dextra vero clavae ictum librat.*

1451 byl Eneou Sylviem zmíněn podobný anděl pozdvihující kalich, ale na tzv. Nové bráně na opačném konci Tábora.⁷⁵ Balbínovy stručné popisy nenaznačují, zda šlo o malbu či o reliéf, snad proto, že spisovatel o obrazu už nedokázal zjistit nic bližšího.⁷⁶

Poslední stopy husitství v Táboře, přežívající už jen jako vlastivědné kuriozity a rarity, byly v Balbínově době už jen výjimečně použity jako antiteze expandující katolické spirituality. Mariánský kult se nerozvíjel pouze uvnitř hradeb v novém augustiniánském chrámu Narození Panny Marie, ale především u někdejšího farního kostela v nedalekých Kloko-tech. Při dataci mariánského kultu v této vesnici severozápadně od Tábora je třeba odlišovat legendární a pramenně podložené narativy. Východiskem může být datace milostného obrazu Panny Marie Klokotské, který byl podle signace na zadní části plátna namalován roku 1636 Janem Ondřejem Burkgerem. Na základě restaurátorského průzkumu (po aplikaci infračervené reflektografie) víme, že tato malba není středověkého původu. A proto lze stáří obrazu – nikoli prvotního klokotského kostela – stěží situovat do předhusitských staletí. Základní vrstva obrazu časově odpovídá 2. půli 30. let 17. století a tedy výše zmíněné signaci.⁷⁷

75 List Enease Silvia o návštěvě Tábora z 21. srpna 1451 vydal WOLKAN, Rudolf: (ed.), *Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini 3, 1: Briefe von seiner Erhebung zum Bischof von Siena bis zum Ausgang der Regensburger Reichstages, 23. September 1450 – 1. Juni 1454 (Fontes rerum Austriacarum, II. Abteilung, 68)*, Wien 1918, s. 22–57, č. 12; český překlad publikoval KADLEC, Augustin: *List Eneáše Silvia o cestě na sněm do Benešova a o dvojí zastávce v Táboře*, JSH 22, 1953, s. 107–112, 133–148. Ke dvěma Eneovým zastávkám ve městě srov. URBÁNEK, Rudolf: *Věk poděbradský, díl II*, s. 527–533; CÍSAŘOVÁ KOLÁŘOVÁ, Anna: *Návštěva Eney Silvia v Táboře před pěti sty lety*, JSH 20, 1951, s. 61–64; ŠMAHEL, F.: *Tábor I. Od počátku osídlení do roku 1452 (Archeologické exkurzy zpracovali Miloš Drda, František Janda a Jiří Bumerl)*, Praha 2020, s. 264–265. Druhá Balbínova zpráva se nachází v díle *Miscellanea historica Regni Bohemiae, Pragae 1681, Decadis I. Liber III. Topographicus*, s. 22: *In moenibus turrem videbis penuariam ab ipso Ziska conditam, in cuius uno latere Zisscae effigies, monachi rasum caput manu sinistra penetrantis et in id caput clavam dextra vibrantis, spectatur.*

76 K Balbínově zvláštním zájmu o ikonografické a hmotné prameny k dějinám husitství naposledy ŽALUD, Zdeněk: *Spisy Bohuslava Balbína o husitství*, in: *BB400 Ó krásu Země české, vlastenče náš!* Klatovy, refektář jezuitské koleje, 2.–4. prosince 2021 – sborník příspěvků. Vydala Městská knihovna Klatovy. Uspořádali: Kateřina Bobková-Valentová, Jiří M. Havlík, Karel Viták. Elektronické vydání 2021, s. 136.

77 GAŽI, Martin – LAVIČKA, Roman: *Vznik a rozvoj barokního poutního místa Klokoty u Tábora*, in: *Památky jižních Čech*, sv. 10, 2020, s. 119–121.

Pohusitský zánik klokotské farnosti a obléhání Tábora roku 1621 s dělostřelbou od Klokot vysvětlují krok prvního premonstrátského kaplana tábořské farnosti Anselma Kramsiho, který roku 1648 klokotskou kapli „*vyzdvihl z ruin*“ a opravil ji. Snad tehdy se podařilo vystavět polygonální presbytář dnešního chrámu. Počátkem 90. let 17. století šlo o kapli zasvěcenou sv. Norbertovi, zakladateli premonstrátů. *Spiritus agens* rozvoje tohoto poutního místa byl především Dominik Urtika, působící v Táboře a na Klokotech od roku 1652. Roku 1661 nechal v Praze odlít zvon sv. Jana Křtitele a v roce 1664 k němu přibyl další menší zvon, financovaný Petrem Vilémem z Řičan na Mitrovicích.

Roku 1679 bylo klokotské panství odděleno od Tábora, když je zakoupili emauzští benediktini. Počátkem 80. let se konaly zbožné průvody do Klokot (pět velkých městských procesí), ale zdejší mariánský kult se po Urtikově smrti (1665) prozatím rozvíjel postupně, bez větší popularity a věhlasu. V 90. letech se rozvoje kultu ujal Španěl Didacus a Canvero (Convero, Cambero), v letech 1678–1700 opat emauzského kláštera, dříve zpovědník první manželky císaře Leopolda I. a Jeho císařské a královské Milosti ustavičný kaplan. Tehdy byl milostný obraz vkomponován do architektury hlavního oltáře a vyzdoben. Boční oltáře byly zasvěceny svatě Dorotě a svatě Barboře, zatímco kult svatého Norberta byl v Klokotech zapomenut (nebo odsunut stranou).⁷⁸

Přestavba poměrně skromného klokotského kostelíku v barokní poutní chrám s ambity byla zahájena dlouholetým tábořským farářem Jiřím Josefem Winklerem (děkanem v letech 1689 až 1719) v roce 1700 a to nejspíše ve shodě s opatem Didakem a Canvero, který rozvoj poutního místa přenechal tábořskému děkanovi a místním městským elitám. Výstavbu vedl stavitel z nedalekých Ratibořských Hor – snad některý člen severoitalské rodiny Perti – a vedle tábořských měšťanů se na ní finančně podílel Jan Kristián z Eggenbergu, Václav Ignác Deym ze Stříteže s manželkou, či František Leopold Bechyně z Lažan. Ve 20. letech 18. století začali do výstavby zasahovat donátoři z nižší šlechty a z měšťanského prostředí.⁷⁹ Výstavbu celého areálu završila slavnostní

78 *Tamtéž*, s. 121–125.

79 Mecenát této společenské vrstvy při výstavbě barokních Klokot uvádí např. SEDLÁČKOVÁ, Ema: *Klokoty u Tábora, Praha 1940 (bez čísel stran): roku 1712 byla nákladem knížete ze Schwarzenbergu postavena jižní kaple sv. Václava, roku 1714*

konsekrace kostela pražským světícím biskupem Antonínem J. V. Vo-kounem 8. srpna 1756.⁸⁰

Výše zmíněný děkan Winkler, kterého někteří autoři pokládají za je-zuitu, byl velmi činorodou osobností.⁸¹ S obdobím jeho působení v Tá-boře lze spojit průvody k poctě Božího těla, jež bývaly, podobně jako v ji-ných českých a moravských městech, především v pobělohorské době manifestací rekatolizačního úsilí. Zapojovaly se do nich totiž městské elity a cechy, které před tímto pohyblivým svátkem aranžovaly a zdobily farní kostel a město, včetně čtyř venkovních oltářů, aby se pak se svými znaky a prapory účastnily této jedinečné ceremonie.

Aktivními propagátory božítělových obřadů bývali jezuité, k nimž se v pobělohorské době přidávají další řehole.⁸² Avšak v 15. a 16. století

nákladem knížete z Lobkovic byla zbudována severní kaple sv. Josefa. Oltář sv. Barbory a sv. Doroty financovaly paní Viktorie Dejmová a hraběnka Migazzi. Granáty, perly a rubíny dostala P. Marie Klokotská od hraběnky z Millesimo. Stavba ambitů byla financována převážně od měšťanů tábořských: kaple sv. Vavřince od manželů Sebenářových z Hernfeldu, kaple sv. Vojtěcha od Ludvíka Hubatia z Kotnova, kaple růžencová od Tomáše Dobiáše z Tábora, kaple sv. Anny od manželů Hrbkových, kaple sv. Jana Nepomuckého v západním křídle ambitu od hraběte z Klenového. Šlechtické podporovatele naposledy shrnuje Ourodová-Hronková, Ludmila: Klokoty. Poutní místo, Tábor–Klokoty 2013, s. 14.

80 GAŽI, M. – Lavička, R.: *Vznik a rozvoj*, s. 126–139. K hypotetickému podílu stavitele z rodiny Perti srov. NAŇKOVÁ, Věra: *Zedníci a stavitelé rodiny Perti v jižních Čechách*, JSH 37, 1968, s. 120–126. Ourodová-Hronková, L.: *Klokoty*, s. 13–14, uvádí, že architekta klokotského poutního areálu z pramenů neznáme, nicméně mohl ho „půjčit“ kníže Jan Kristián z Eggenbergu s manželkou, kteří v téže době podporovali výstavbu kaple na Křížové hoře u Českého Krumlova. Víme, že zedníky vedl mistr Jiří Beránek a za štukatérské dílo byl honorován Jan Kykinwais z Ratibořských Hor.

81 Wiklera pokládá za jezuitu, ovšem bez uvedení pramene a jen pravděpodobně, RYANTOVÁ, Marie: *Příspěvek k poznání struktury jihočeského světského kléru v období vrcholící rekatolizace*, JSH 57, 1988, č. 2, s. 68. Osobnosti tohoto tábořského administrátora se věnoval BARTŮNĚK, V.: *Táborský děkan Jiří Josef Winkler*, JSH 19, 1950, s. 14–16.

82 Ke katolickému pojetí svátku Božího těla MIKULEC, Jiří: *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013, s. 37–40. K tématu dále PORT, Jan: *Divadlo řádových škol a náboženských bratrstev*, in: *František Černý (red.), Dějiny českého divadla, [díl] 1. Od počátků do sklonku osmnáctého století*, Praha 1968, s. 181–182; STRAKA, Cyrill A.: *Jak slavilo se Boží Tělo v Praze v XVI. a XVII. století*, in: *Časopis katolického duchovenstva* 57, 1916, seš. 3–4, 5–6, s. 161–173, 323–336. Ceremonie svátku Božího těla v rekatolizovaném Mikulově podrobně studovala HORVÁTHOVÁ, Ilona: *Svátek Božího těla pořádaný v Mikulově roku 1585 zaznamenaný Christoffem Erhardtem*, in: *RegioM: sborník Regionálního muzea v Mikulově, roč. 23, Mikulov 2014*, s. 88–95.

svátek Božího těla slavili vedle katolíků i utrakvisté, jak je to doloženo pro Prahu, Kutnou Horu a další města. Katolická božítělová procesí se pod vlivem luterství a kalvinismu stávala terčem kritiky. Kromě přehnané okázalosti vyvolával kritiku také fakt, že zatímco Tělo Páně bylo veřejně ukazováno a uctíváno klaněním, krev Kristova takto prezentována nebyla. V této souvislosti luterství postupně rušilo adoraci eucharistie v monstranci.⁸³

Táborská slavnost Božího těla je pro rok 1690 doložena česko-německým dialogem dvou postav, školních žáků, situovaným ke každému ze čtyř obvyklých oltářů. Pod názvem *Sequentes versus recitabant Duo scolares juvenes Taborii in festo Corporis Christi, Anno 1690* si tento dialog zapsal do své sbírky *Quodlibetica* premonstrát Evermond Jiří Košetický.⁸⁴ Její polemicko-dogmatický charakter prozrazují obě jednající postavy, žáci, označení jako katolík a luterán. Druhý jmenovaný údajně přišel z Annaberka, města, které zde představuje ohnisko krušnohorského luterství⁸⁵, aby špehoval katolické procesí. U každého božítělového oltáře

83 Ohledně slábnutí zájmu o svátek mezi utrakvisty 2. půle 16. století naposledy KO-LÁŘ, Pavel: *The Feast of Corpus Christi and Its Changes in Late Utraquism, The Bohemian Reformation and Religious Practice, Vol. 11, 2018, s. 111, 125–126.*

84 Evermod Jiří KOŠETICKÝ, *Quodlibetica I., f. 154v-166r*. Rukopis uchovává knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DG II 4, a je přístupný on-line: <https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?envLang=en#search> (navštíveno 2. 12. 2022). Autorovi se naposledy věnoval PAŘEZ, Jan: *Dílo Evermoda Jiřího Košetického jak zrcadlo lidových Čech druhé poloviny 17. století. (Z nepublikované lidové slovesnosti)*, *Kuděj.* 2, 2000, č. 1, s. 3–13; TÝŽ, *Odhalení původu strahovského premonstráta a spisovatele Evermoda Jiřího Košetického*. In: *Inter laurum et olivam. Miscellanea Mariae Bláhová Professorissae dedicata. Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1-2/2002. Z pomocných věd historických*, sv. 16, eds. Jiří Šouša – Ivana Ebelová, Praha 2007, s. 485–490. Na existenci dialogu v souboru *Quodlibetica* upozornil již PODLAHA, Antonín: *Rukopisný sborník Evermonda Jiřího Košetického, Sborník historického kroužku 2, 1901, s. 211.*

85 K tomuto regionu v letech 1520–1620 HLAVÁČEK, Petr: „*Prope Sudetos Montes*“: *hraniční oblasti Čech, Saska, Horní Lužice a Dolního Slezska jako jeden kulturní region (1520-1620)*. In: *Korunní země v dějinách českého státu. II., Společné a rozdílné - Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.-16. století: sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném ve dnech 12. a 13. května 2004 v Clam-Gallasově paláci v Praze*. Praha 2005, s. 423–434, zejm. s. 425. Nejsilnější odpor proti rekatolizaci Českého království se kolem roku 1660 projevoval „při hranici Míšeňské a Lužické“, srov. REZEK, Antonín: *Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha druhá. Vladaření císaře a krále Leopolda I., sv. I., Praha 1893, s. 308.*

nebo zastavení (*statio*) tito deklamátoři či herci dávali najevo své odlišné věroučné názory.

Nejprve luterán zpochybňoval skutečnou Kristovu přítomnost v těle Páně, jeho všudypřítomnost v každém dílku svátosti. Když byl teologickými argumenty katolíka přemožen, dával najevo své ponížení a omluvným tónem upozorňoval na ty, kdo jej naváděli k „nesprávné“ víře: „*Ti Pastyeŕowe, ba raději Pastuchowie naši Praedikantští nás ničemuž nevěří, žádná tayemstwi nevyhledají, leda co jest proti vám Katolíkům. Nemějte mi za zlý.*“⁸⁶ Luterán dále kritizoval nošení svátosti během procesí a to, že se jí lidé klaněli. Vadilo mu také, že při procesích prý dochází k hříšnému jednání (opilství, smilství, pranice, a mordy) a že procesí odvádějí lidi od práce. Jeho oponent projevoval katolickou mentalitu tím, že k lidské práci přidával i modlitbu, nábožný zpěv, posty a procesí. Svérázným výrokem se odvolával na porážku Turků před Vídní roku 1683, kterou přičítal i síle modliteb: „*A čím jsme Turka před niekoľika lethy od Wiednie odehnali a tolikráte switěžyli, nežli proccessyma, a modlitbami?*“⁸⁷

U třetího oltáře přechází český dialog jednajících postav do němčiny, v níž se luteránská kritika zabývá tím, proč má být svátost oltářní uctívána venku na ulicích a na náměstí, a nikoli v kostele. Dialog u čtvrtého zastavení se z neznámého důvodu navrácí do češtiny. Luteránský kverulant se zde nejapně podivoval tomu, že se Boží tělo přirovnává k nebeské maně. Následuje zevrubný teologický výklad vlastností a symboliky pojmu mana. Právě tato teologická argumentační důkladnost nakonec přesvědčilo luterána o převaze katolické konfese. Svě vystoupení zakončil slovy: „*Jak jsem živ, takového krásného naučení od našich pastýřův neslyšel! Co naši pastuchové, ba kolauchové predykanští jinšího neví, leda Katolíky tupit i blahoslavenau Pannu Maryji Matku Boží scalirovat? Jak si řeknu, nepujdu do smrti víc mezi ně, budu katolikiem, a zustanu mezy wami až do smrti.*“⁸⁸

Dialogy jsou svižné, naplněné z katolické strany jadrným vtípem a ironií. Projev katolíka je „opepřen“ poněkud přízemními výpady proti Martinu Lutherovi, k nimž mu dávají příležitost naivní otázky jeho oponenta. Např.: „*Luthe[rán]: Kdyby tu celý Krystus Pán byl, jakž byste ho unesli? Kato[lík]: Kdyby byl tak tlustý měchoun jako Martin Luther,*

86 Evermod Jiří KOŠETICKÝ, *Quodlibetica I.*, f. 157r.

87 *Tamtéž*, f. 160r.

88 *Tamtéž*, f. 166r.

*tu bychom ho musili šrotowati. Kterak ho Blahoslavená Panenka Marya v svém panenském životě bez těžkosti nesla? Kterak se Krystus Pán unesl, když v rukách Apoštolům se podával?*⁸⁹

Narážky na jiné nekatolické konfese – pikarty, husity, kalvíny apod. – a jejich zakladatele v dialozích nenajdeme. To nás vede k několika závěrům. V 90. letech 17. století bylo luterství, nikoli utrakvismus, nejrozšířenější nekatolickou konfesí, tedy největší překážkou rekatolizace.⁹⁰ Proto nemá smysl v Táboře připomínat husitskou minulost, ani mikulášence či jiné méně početné sekty. Luterské nebezpečí přicházelo od severních hranic Čech prostřednictvím predikantů, kterým se jevil svátek Božího těla nesmyslný a přehnaně pompézní. V tom se mohli lišit od někdejších utrakvistů, kteří si Boží tělo zachovali, a jeho pobělohorská katolická podoba je nemusela tolik pohoršovat.

Táborský dialog tedy přes zjevnou indoktrinaci nejspíš už tolik nedráždil osoby, které alespoň povrchně přijaly katolictví. Není vyloučeno, že jeho autorem byl táborský školní mistr nebo přímo správce farnosti. Nabízí se zde srovnání s texty Jiřího Antonína Hanuchny, od roku 1689 děkana v Dobrušce, který sepsal veršovaný *Dialogus neb rozmlouvání Víta s Václavem na setkání o věcech k spasení potřebných*. Za tento tiskem vydaný katechetický spisek Hanuchna připojil *Verše o Převelebné svátosti Oltářní, kteréžto Páni Kantoři Pacholatům školním vypsati a jim k naučení rozdati; oni ale na Processy Božího Těla při čtyřech Oltářích (...) před lidmi říkati mohou* a nakonec příručku pro ministranty (*Spůsob, Kterak Duchovnímu při Oběti Mše Svaté se přisluhovati má*).⁹¹ Hanuchnovy *Verše* jsou ovšem

89 *Tamtéž*, f. 155v.

90 Rozlišování nekatolických konfesí praktikovali např. jezuité při své statistice počtu na víru obrácených osob; podle tohoto řádu byli nejpočetnějšími konvertity v letech 1661-1678 luteráni (v řádu desítek tisíců osob), následovaní kalvíny, husity a židy (v řádu stovek). Srov. HANZAL, Josef: *Rekatolizace v Čechách – její historický smysl a význam*, Sborník historický 37, 1990, s. 81–82. Příznačné je také svědectví deníku táborského děkana Bartoloměje Michala Zelenky, který počátkem 80. let 17. století v jižních Čechách asi již nenarážel na pozůstatky husitské reformace. Setkával se jen s nově příchozími ojedinělými luterány, které údajně zaučoval do katolické víry, když se rozhodli konvertovat, zřejmě kvůli sňatku; srov. B[ohumil] S[ouček], *Barok v pamětech Bartoloměje Michala Zelenky*, JSH XX, 1951, s. 147.

91 Hanuchnovakniha, vydaná na Starém Městě pražském roku 1695, je přístupná on-line: https://books.google.cz/books?id=DcZhAAAACAAJ&pg=PP5&hl=cs&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false (navštíveno 2. 12. 2022).

spíše didaktické než polemické, nestavějí posluchačům před oči žádného protivníka katolické víry. Jasně však ukazují zásadní význam Božího těla pro upevnění katolické identity. Co se týče Tábora, neznáme jiný text věnovaný tomuto svátku a nevíme, zda se božitélová slavnost ve městě nad Lužnicí opakovala i po roce 1690, i když se to zdá pravděpodobné.

Děkan Winkler se zasloužil také o rozvoj literátského bratrstva v Táboře.⁹² Na činnost původních utrakvistických literátů upomíná tábořský kancionál Stanislava Kantora z let 1587–1588.⁹³ Kodex obsahuje i pozdější přípisky členů literátského bratrstva z let 1627, 1629 a 1639, jež dosvědčují, že aktivita sborového duchovního zpěvu pokračovala ve městě i po zahájení rekatolizace. Předpokládané přerušení činnosti ve zmatcích třicetileté války zpochybňuje, byť nevyvrací, farářská relace z roku 1677, jež na otázku, zda tábořský děkan může uvést ve městě nějaká zbožná bratrstva, odpovídá odkazem na tábořské literáty.⁹⁴ Ryze katolický literátský kůr byl v Táboře formálně založen 11. ledna 1693 pod titulem sv. Michaela archanděla. U jeho vzniku stáli vedle Winklera a jeho kaplana V. A. Krubera císařský rychtář Ludvík Václav Hubatius, primator Václav H. Klouzal a další radní.⁹⁵ Z okolností tedy vyplývá, že dost možná nešlo o založení nového kůru. Spíše bylo obměněno dosavadní literátské bratrstvo a jen znovu formálně ukotveno ve změněných kulturních souvislostech.

92 Literátská bratrstva existovala v jižních Čechách doby baroka i v jiných městech, srov. KALISTA, Zdeněk: *Století andělů a ďáblů, Jinočany 1994*, s. 220.

93 O počátcích a rozmachu utrakvistického literátského bratrstva v Táboře naposledy VYBÍRAL, Z.: „*Viri litterati*“ a město Tábor na počátku novověku (1550-1620), *Husitský Tábor. Sborník Husitského muzea 13, 2002*, s. 461–466.

94 Viz Národní archiv Praha, fond APA I, sign. B 13/1, f. 46r: *Confraternitates nullae sunt, praeter Confraternitatem literatorum, videtur adhuc sub haereticis erecta Confraternitas literatorum, quod patet ex Regulis ei Confraternitati conscriptis, nunc autem in meliorem Ordinem redactis*. Za poskytnutí přepisu tohoto pramene jsme zavázáni vděčností paní doc. Marii Ryantové. V deníku tábořského děkana Bartoloměje Michala Zelenky ke dni 10. 12. 1681 je zmíněn rozvoj aktivity literátského kůru, který podle tábořských radních ve městě funguje již téměř 200 let (tj. vznikl by již koncem 15. století); srov. B[ohumil] S[ouček], *Barok v pamětech*, s. 107, pozn. 14: *Chorus literatorum resumit spiritum, ut ad fervorem priorem redeat. Actum est pluribus de modo... Chorus ille ex calculatione in curia facta iam prope ducentis annis erectus legitur*.

95 Ke vzniku katolického literátského bratrstva došlo podle Zdeňka Vybírala v souvislosti s novým vysvěcením děkanského kostela i jeho hlavního oltáře, srov. citaci v poznámce č. 40-, s. 463, pozn. 40. Autor dále předpokládá dočasný zánik bratrstva.

Spis, který při této příležitosti sestavil a v Praze roku 1707 vydal děkan Winkler pod názvem „*W Nowém Wěku Wěčný Nowý Poklad Taborský Bratrstwj S. Michala Arch-Angela Kůru Literátského W Králoowským Městě Hradisťě HORY TABOR...*“, obsahuje několik pozoruhodných narážek na husitskou minulost Tábora.⁹⁶ V „*Předmluvě O počátku a užitku Bratrství vůbec*“ nacházíme zmínku o tom, že ve městě existovala hereze „*bratrský plačtivý Víry*“, která má být od nynějška vyhlazena a zapomenuta.⁹⁷ Mnohem barvitější líčení kacírské minulosti Tábora představuje písňový text, zapojený do Wiklerovy publikace a nazvaný „*Píseň o Nanebevzetí Blahoslavené Panny Marie Matky Boží k poctivosti obrazu jejího v Klokootech blíž Tábora*“. Zde se nacházejí mimo jiné sloky 12. až 14., které vytvářejí v barokním umění oblíbený kontrast magnetické síly a neposkrvněné cti Matky Boží oproti hanebnému kacírství Tábora v minulosti:

12. *Sličná Krása tvá činí to / že sem rád odevšad mnohý běží do Klokot / dospíchá na svatou Pout: dáváš podnět jako magnét / všechno táhneš za sebau / jako studnice milosti / napájíš vodou živau / zvlažuješ vodou živau.*

13. *Kam se někdy scházývali Bludaři / Kacýři / lidských duší svůdcové Katolíkův zhaubcové: tam se nyní shromáždújí samé duše pobožné / Cýrkve samospasitedlné / Katoličšťi Synové / Dcerušky Katolické.*

14. *Kde se někdy Sodomnicy v dolinách a děrách / hnízdili Adamnici / as před třima sty léty: tam se nyní rozněcuje ohníček lásky Boží / pocta jeho roste vždýckny / též y jeho Matičky! Ó časové zlatičký!*⁹⁸

96 Jiří Josef WINCKLER, *W Nowém Wěku Wěčný Nowý Poklad Taborský Bratrstwj S. Michala Arch-Angela Kůru Literátského W Králoowským Městě Hradisťě HORY TABOR...*, *Staré Město Pražské 1707* (číslo Knihopisu K16995), na s. 17–18 připomíná dřívější existenci nekatolického literátského kůru...*My níže položení v Králoowským Městě Hradišťě Hory Tábor, za starodávna bývalý, nyní ale na Katolický Křestianský Spůsob Kůr Literárský pod Tytulem Svatého Michala Arch-Angela, jehožto také titulárního Města Tábora Patrona, vyzdvihujeme a obnovujeme...*

97 Tamtéž, s. 5: *Z kterýchžto jest také naše v nově ustanovené Bratrstvo S. Michala v Král. Městě Hradišťě Hory Tábor k vyhlazení a zapomenutí věčnému někdejší bratrský plačtivý Víry /neb raději Kacýřskýho Bludu tu vůkol byvalýho / Bratrství totižto S. Michala Arch-Anděla Páně Kůru Literátského tak nazvané a od Nejvyšší Duchovní Vrchnosti schválené též znamenitými Odpustkami obdařené, jakož doleji doloženo bude.*

98 Tamtéž, s. 159-160. Za upozornění na tyto pasáže autoři děkují panu doc. PhDr.

Písně oslavující Pannu Marii a ryze barokního světce Jana Nepomuckého ostatně pronikly také do někdy utrakvistického kancionálu Stanislava Kantora, který byl zřejmě nadále užíván. Do starého kodexu byly vloženy několik nových listů. Doplněná strana Vb obsahuje píseň o sv. Anně a je opatřena věnováním: „*Pro pány počestného kůru literátského královského města Hradiště hory Tábor.*“ O písni je pak připsán tento dodatek: „*Vypsána od velebného patera Františka Jahody, děkana tábořského*“ a ještě doplněno „*Usnul v Pánu dne 19. Julii 1726*“. Doplněná strana IV. přináší píseň o sv. Janu Nepomuckém o čtyřech strofách s incipitem: „*Plápolá láskou již ve mně srdce, táhne mě maknet na hrad Pražský...*“. Oboustranně napsaná mariánská píseň o třinácti strofách „*Tisíckrát buď pozdravena, Maria Klokotská, milionkrát zvelebená královno andělská*“ se nachází na doplněné straně III., při čemž dole bylo připsáno vrocení: „*psáno léta 1748*“. Katolická reforma tedy v tábořském prostředí starší utrakvistický kancionál využila pro své cíle a někteří tábořští děkani do něj doplnili nové písně, přinášející explicitně barokní spiritualitu.⁹⁹

Před polovinou 18. století máme doložen ještě další katolický verbální výpad, směřující proti někdejší heretické minulosti Hradiště hory Tábor, a to z úst nejmenovaného tábořského augustiniána. Tento výpad byl pronesen v rámci českého kázání 6. července (někdejší Husův svátek!) roku 1740 ke stoleté oslavě založení tábořského řeholního konventu. Klášter byl připodobněn ke zřítelnici oka, které střežilo město, do něhož byl od Boha umístěn. Toto město, od svého počátku naplněné kacířstvím, je připodobněno ke ztracené ovci a ztracenému groši. Čím déle však Tábor setrval ve svých bludech, tím větší radost prý Bohu přineslo, když byl navrácen pravé víře. Boží radost nad obrácením Tábora se podle kazatele projevovala zvláštními znameními: nad klášterem se prý ukázal blesk ve tvaru kříže a „*viděti se přitom dávali i za bílého dne často pod místem tohoto kláštera černý duchovní v černých kuklích*“.

Vrcholným výkonem při využití husitské minulosti v tomto barokním kázání byla důvtipně formulovaná antiteze Jana Žižky jako zakladatele města a sv. Augustina jako zakladatele řehole. Český vojevůdce

Michalu Šroňkovi, CSc.

⁹⁹ Anonymní strojopis „*Tábořský kancionál Stanislava Kantora z let 1587-1588*“ uložený v SOKA Tábor, Sbirka rukopisů, autoři snad František Crkovský a/nebo J. Kouba, s. 23.

prý byl svým vždy vítězným mečem strašlivým nepřítelem vůči katolické církvi, zatímco církevní otec bojoval za pravou víru naostřeným perem. Antiteze je vedena mezi nástroji obou mužů: zatímco meč způsobuje rány tělu, „*pero pak zostřené sladkým namluvením*“, tedy účinná teologická argumentace, působí rány „*i v hlubokosti duše*“. Poté kazatel, s odvoláním na nejmenované historiky, antitezi mezi oběma muži zakončil: „*Nicméně co smejšlejší historici pravda jest, kdyby byl Žiška užíval svého tak vtípného meče a učinlivost k zastání církve, jako potom Augustin své pero k té službě obrátil, takovou slávu a jméno byl by Žiška mezi vojanskýma vůdci sobě způsobil, jako Augustin nalezl mezi všemi učiteli, a takovou vznešenost byl by tomuto měst, které založil, dědičně zanechal, kterou ani Remus a Remulus města Říma zakladatelé zanechat od svých skutkův nemohli.*“¹⁰⁰

Žižkova válečná horlivost byla v očích katolického kazatele slepou uličkou hereze a promarněnou příležitostí. Kdyby totiž byl Jan Žižka bojoval ve službě pravé církvi, byl by zanechal městu Táboru takovou slávu, která by překonala i proslulost zakladatelů Říma, bratrů Romula a Rema. Kazatelovo hodnocení Jana Žižky je rafinované a ambivalentní: obsahuje respekt, ba i pochvalu, v závěru však jednoznačné odsouzení, zcela v duchu barokního hodnocení husitství. Promluva byla přesně zacílena na tábořské posluchačstvo a návštěvníky z okolí města. Husitskou tradici, zejména osobnost Jana Žižky, sice nešlo z paměti obyvatel Tábora vykořenit, bylo však možné ji zasadit do dějin církve a spásy v takovém kontextu, který z ní činil odstrašující a zavržení hodnou postavu.

Téma Jana Žižky tedy spojuje zakladatelskou dobu tábořské městské obce s dokonáním proměny její historické paměti na sklonku předmoderní doby. Pohled na tábořské duchovní a konfesní dějiny optikou tří století osvětluje i další zajímavé rysy ve vývoji města, jeho vztahu ke konfesijním proměnám v Českém království, i ke světské moci. Husitský „mýtus“, vytvářený velmi brzy po skončení husitských válek, představoval středobod i pozdějšího historického myšlení pobělohorské doby, jež ovšem usilovalo o převrácení hodnotových měřítek v nazírání husitského původu Tábora.

100 SOA Třeboň, fond Řád augustiniánů-bosáků Tábor, kniha 4: *Historia Conventus Taboriensis Ab A[n]no 1640 usque ad A[n]num 1762*, s. 126. Za upozornění na tyto pasáže autoři děkují panu PhDr. Janu Ivanegovi, Ph.D.

Changes in the confessional identity of the town of Tábor at the turn of the middle ages and the modern era - difficulties of research

ZDENĚK VYBÍRAL – ZDENĚK ŽALUD

The paper deals with gradual changes of confessional identity of the Tábor community. It was inevitable to focus on changes of collective confessional identity because of difficulties in research of individual confessional identity and religious feeling. Tábor community was religiously and socially radical community settled on the site of the former royal town of Hradiště (subsequently called Hradiště on Mount Tábor, and today called Tábor, South Bohemia) in spring 1420. The authors keep track of gradual modification of an illegal community of radicals into a legal municipality with non-conform religious practice. The community had to abandon its specific religious practice after 1452 and to join the prevailing Utraquism. However, it granted asylum for religious non-conformists (sects) before 1628, namely the (Czech) Unity of Brothers, so-called *mikulášenci* etc. But this tolerance of unallowed confessions in the royal town was not unquestionable; we know about complaints about Christian sects in 1548 and 1591, a persecution of the Unity in Tábor in 1567, a dispute over use of sacral vestments in worship in 1610. In the course of this process, the historical memory is followed, i.e. how the phenomenon of the Hussite radical Tábor was perceived in the historical awareness of subsequent generations. The memory was presented in fine arts and in architecture in Tábor, in written documents, in sigillography, within illegal Christian sects and in changes of the religious practice. A key symbol of the Hussite movement and the Utraquism was the chalice, sometimes complemented by other figures or persons. Hussite ideas were personified in pictures portraying Jan Hus and Jerome of Prague, Prokop Holý and primarily Jan Žižka.

The perception of Žižka's legacy kept changing depending on the confession situation in Tábor. In 1621-1628, the town of Tábor was forced to adopt the only legal, i.e. the Catholic religion. At that time, the religious feeling of Tábor's citizens was no more hussite and radical, but utraquist. Some of them left their country, most of them converted to Roman Catholicism. Under the influence of the Order of Discalced Augustinians (from 1640) and energetic parish priests of Tábor (e.g. Premonstratensians

Anselm Cramsi and Dominik Urtika, Jiří Josef Winkler) the citizens became accustomed to Catholic confession and religiosity. The Tábor's parish priests promoted cult of Virgin Mary and supported development of pilgrimage church in Klokoty in the vicinity of town. A catholic propaganda was present at Tábor's feasts of Corpus Christi in 1690 as well as by restoration of the literati brotherhood in Tábor at 1693. The decline and gradual 'abandoning' of the Tábor Hussite tradition is documented by festive preachings of preachers of the Order of Discalced Augustinians. This religious order claimed credit for purification of Tábor from the Hussite heresy after their settlement in the recatholized town. In the sermons and pictures of the end of 17th century, the personality of Jan Žižka functions in a totally different symbolic context: as a deterrent example of fanaticism and heresy, not only for members of religious orders, but also for citizens.

Reálné mzdy obyvatel královských měst na Moravě: Olomouc, Brno a Znojmo v letech 1540–1620

ROMAN ZAORAL

Abstract:

*Regarding the Czech lands, there is no published edition on prices and nominal wages at disposal. The complete data suitable for real wage calculation come from Moravia thanks to the initiative of Jaroslav Novotný. He excerpted data of this kind from all Moravian archives and recorded them on about 50,000 price cards deposited in the Moravian Land Archives in Brno. Using these data, in combination with data published in cyclostyled workbooks *Ceny, mzdy a měna* [Prices, Wages, and Currency] during the 1960s, it was possible to create a database for real wages calculation based on nominal wages and consumer price index defined by Robert Allen which serves as a deflator. In this way, the welfare ratio of labourers and craftsmen based in 1540–1620 in three Moravian royal towns of Olomouc, Brno, and Znojmo was calculated. The paper offers a comparison of living standards*

with some other towns of Central and Western Europe (Vienna, Cracow, Amsterdam, and London). For this reason, all data were recalculated in grams of silver. Attention is paid to the quality of circulated petty coins as an important factor for setting up prices. The results show that differences in real wages between Central and Western Europe deepened during the price revolution of the second half of the 16th and early 17th century. The relationship between money supply and the price level is examined by Fisher's equation of exchange. Using the simplifying assumption that the total volume of money transactions was depending on the velocity of money made it possible to keep an eye on the relationship between the amount of money in circulation and the price level.

Key words:

welfare ratio, consumer basket, nominal and real wages, price revolution, Moravia

Prameny a metody výzkumu

Studium cen a mezd je jednou z opomíjených oblastí bádání v současné české historiografii, třebaže ve světě dnes toto téma patří k velmi frekventovaným. Souvislé cenové řady umožňují pomocí výpočtů měřit životní úroveň jednotlivých sociálních vrstev a na základě předem definovaných kritérií provádět mezinárodní srovnání. I když pro české země nebyla na rozdíl od většiny evropských zemí dosud vydána žádná edice cen a nominálních mezd, je možné využít výsledky práce pražské a brněnské skupiny Komise pro dějiny cen a mezd, které v šedesátých letech 20. století publikovaly řadu cenných dat v cyklostylovaných sešitech pro Čechy¹ a Moravu.² Naprostá většina těchto dat zahrnuje období raného novověku (16.–18. století). Souvislé údaje z prostředí pozdně středověkých

* Tato studie vznikla v roce 2022 v rámci programu Cooperatio HIST na Fakultě humanitních studií UK. Výzkum probíhal v týmu s mými studenty Adamem Širokým a Ondřejem Štimplem a s mým synem Filipem Zaoralem.

1 *Materiály pracovní skupiny pro dějiny cen a mezd* 1, 1959 – 12, 1971. Praha: Katedra československých dějin a archivního studia FF UK, Praha 1971.

2 *Ceny, mzdy a měna* 1, 1962 – 21, 1969. Brno: Komise pro dějiny cen, mezd a měny, Brno 1969.

měst vhodné pro výpočty životní úrovně jejich obyvatel se v českých zemích dochovaly pouze z Chebu, a to nejen pro město samotné, ale i pro venkov jako součást chebského městského státu. Kromě městských a zemských berních knih a rejstříků se jedná zejména o knihy vydání a knihy příjmů, které poskytují téměř úplné cenové řady pro období 1441 (1442) – 1765.³ Nejstarší cenové záznamy z moravských královských měst jsou známy ze Znojma; ty však na rozdíl od Chebu tvoří jen ojedinělé údaje z let 1408, 1421, 1425–1427, 1441–1442, 1453, 1466, 1468, které pro výpočet reálných příjmů nejsou dostatečné.

Zvláštní pozornost cenám a mzdám ve středověku věnoval František Graus, který jim ve své monografii o městské chudině vyhradil dvě samostatné kapitoly.⁴ Graus shromáždil z řady vydaných i nevydaných pramenů údaje o mzdách nádeníků a tovaryšů, na něž se soustředil především, a pokusil se je porovnat s tržními cenami v Praze, které rozdělil do skupin podle komodit (poživatiny a píciny, nápoje, dobytek a drůbež, uhlí a stavební hmoty, kov a kovové předměty, kožené výrobky a sukna, bavlna, hedvábí) a připojil i několik úředně stanovených maximálních cen svědčících o jejich regulaci ze strany městské rady. Zastoupení základních komodit spotřebního koše je ovšem velmi mezerovité a v těch případech, kdy prameny neuvádějí množství dané komodity, ani konkrétní rok, jsou data navíc vzájemně nesrovnatelná. Přesto z nich lze alespoň rámcově vyvodit, že ceny potravin a obilí rostly v letech 1372–1418 rychleji než ceny nápojů. Graus zároveň předpokládá, že více než růst cen zhoršovalo životní podmínky nízkopříjmových sociálních vrstev snižování kvality drobné mince. S touto tezí je vcelku možné souhlasit, podobně jako i s tvrzením, že přebytek volné pracovní síly tlačoval ve druhé polovině 14. století mzdy na minimum.⁵ Problém je spíš v Grausově zaujetí apriorních stanovisek, k nimž se snažil dohledat konkrétní data. Jeho monografie v mnohém dnešní výzkum měření životní úrovně předjímala, nevyvaroval se však omylů plynoucích z nekomplexního přístupu

3 Knihy výdajů (Ausgabebücher), Státní okresní archiv (SOkA) Cheb, Archiv města Chebu, Knihy, č. 2423–2511; Knihy příjmů (Umgeldbücher), SOkA Cheb, Archiv města Chebu, Knihy, č. 2144–2224.

4 František GRAUS, *Chudina městská v době předhusitské*. Praha 1949, s. 70–84, 174–195.

5 F. GRAUS, *Chudina městská*, s. 77–78, 83–84, 188–189.

k pramenům, jak potvrdila nová kritická analýza svatovítských stavebních účtů.⁶ Metoda měření životní úrovně na základě stanovené skladby spotřebního koše nebyla v době, kdy Graus knihu psal, ještě dostatečně rozpracovaná, a prvním pokusům o ni Graus nedůvěřoval.⁷

Životními podmínkami řemeslníků se zabýval také Jaroslav Čechura, který na základě stavebních účtů spočítal průměrný pracovní týden na ca. 5 pracovních dnů.⁸ Zaznamenal, že lidem stejné profese byla vyplácena různě vysoká týdenní mzda, což ho vedlo k opodstatněnému závěru, že sazba se odvíjela od počtu svátků v týdnu. Týdenní tarif právě tuto skutečnost zohledňoval a částečně volné dny v týdnu řemeslníkům kompenzoval. Přepočty na denní sazbu, se kterou se v literatuře obvykle pracuje, jsou tedy moderní konstrukcí. Denní odměňování, s nímž se setkáme v případě tovaryšů a nádeníků, bylo nejméně výhodné.⁹ Usuzovat na životní úroveň pouze z týdenních nominálních mezd, jak Graus i Čechura činí, není přesné. Jak upozornil Suchý, je třeba brát v potaz, že kvalifikované i nekvalifikované pracovní síly dostávaly kromě mzdy na stavbě také stravu a další prémie: mistři příspěvek na ošacení, tovaryši a nádeníci na pivo a veřejné lázně, a že příjem z jedné činnosti nemusel být nutně jejich jediným zdrojem příjmů.¹⁰ U nižších sociálních vrstev je rovněž na místě uvažovat o alternativních, levnějších substitutech základních komodit spotřebního koše.

Předkládaná studie využívá nejstarší souvislé cenové řady, které jsou pro moravská královská města Olomouc, Brno a Znojmo k dispozici, tj. pro období po roce 1540. Lepší dostupnost cenových údajů z Moravy než z Čech je výsledkem mnohaleté badatelské iniciativy Jaroslava Novotného, který excerpoval účetní data ze všech relevantních moravských archivních fondů a zaznamenal je na zhruba 50 000 cenových lístků uložených dnes v Moravském zemském archivu v Brně.¹¹ Tento mimořádný

6 Marek SUCHÝ, *Solutio Hebdomadaria Pro structura Templi Pragensis. Stavba svatovítské katedrály v letech 1372–1378, I. díl*. Praha 2003, s. 11.

7 F. GRAUS, *Chudina městská*, s. 82, pozn. 34.

8 Jaroslav ČECHURA, *Počet pracovních dnů v Čechách v pozdním středověku*. Časopis Národního muzea – řada historická 158, s. 157–169.

9 M. SUCHÝ, *Solutio Hebdomadaria Pro structura Templi Pragensis. Stavba svatovítské katedrály v letech 1372–1378, II. díl*. Praha 2021, s. 69–79.

10 M. SUCHÝ, *Solutio Hebdomadaria, I. díl*, s. 45.

11 Moravský zemský archiv (MZA) Brno, fond Novotný Jaroslav, PhDr., sign. G 371, k. 43–53.

soubor dat o cenách mnoha různých komodit a lidské práce v časovém rozpětí od 15. do 18. století nebyl dosud plně využit. Škála písemných pramenů, z nichž Novotný výpisky pořizoval, je široká a dostatečně reprezentativní. Jedná se konkrétně o městské účty, účty špitálů, kostelů a škol, účty vrchnostenských úřadů, účetní knihy soukromých obchodníků, knihy testamentů, sirotčí inventáře a rychtářské knihy, účty řemeslnických cechů, kroniky a paměti. Nejvíce dat se mu podařilo získat z účetních knih Olomouce, Brna, Znojma a částečně i z Jihlavy, které zachycují nákup potřeb pro městské hospodářství na městských statcích a na trhu, údaje o pracovních silách a o mzdě denní a úkolové. Kombinací těchto dat s daty publikovanými ve výše zmíněných cyklostylovaných sešitech se podařilo vytvořit databázi pro výpočet reálných mezd.

Ke srovnání životní úrovně lidí v čase a prostoru nelze v tomto případě pro nedostatek dat uplatnit dnes nejčastěji používaný ukazatel hrubého domácího produktu (HDP). Konstrukce jeho výpočtu je závislá na znalosti celkové spotřeby domácností (C), investic (I), vládních výdajů (G) a exportu a importu (N_x). Tyto údaje nejsou v předstatistickém období k dispozici. Ke komparaci se však hodí jiný ukazatel, s nímž pracuje Robert Allen. Jedná se o „index blahobytu“ (*welfare ratio*), který vychází z nominálních mezd a případných benefitů na jedné straně a z cen základních životních potřeb v rámci předem definovaného spotřebního koše, sloužícího jako deflátor, na straně druhé.¹²

Allen vypočítává index blahobytu pro čtyřčlennou rodinu: otce, matku a dvě děti. Životní potřeby takové rodiny stanovuje jako tři výše uvedené spotřební koše a činí zjednodušující předpoklad, že na náklady spojené s bydlením (nájem) by připadlo 5 % nákladů na spotřební koš. Tak se Allen vypořádává s faktem, že ve spotřebním koši není nájem obsažen vzhledem k nedostupnosti cenových záznamů. Allenův výpočet indexu blahobytu tedy vypadá takto:

$$\text{denní mzda} * 250 \text{ dnů} / \text{cena spotřebního koše} * 3 * 1,05$$

12 Robert C. ALLEN, *The Great Divergence in European Wages and Prices from the Middle Ages to the First World War*, *Explorations in Economic History* 38, 2001, s. 411–447, zde s. 425.

Míru blahobytu určuje hodnota indexu pohybující se kolem jedné. Hodnota menší než 1 naznačuje, že čtyřčlenná rodina s jedním příjmem na zajištění základních potřeb nevystačí, výsledek větší než 1 naopak dokládá, že si rodina může dovolit výdaje nad rámec základních potřeb.

Složení a množství spotřebního koše definované Robertem Allenem na základě Laspeyersova cenového indexu vychází z životních podmínek ve Velké Británii (Tab. 1). Z komparativních důvodů je tato podoba spotřebního koše všeobecně přijímána jako závazná, i když kvantitativní rozměr jednotlivých složek se v různých zemích přirozeně lišil.

Tab. 1: Složení spotřebního koše podle Roberta Allena

komodita	množství na osobu a rok	cena v gramech stříbra za jednotku ¹³	podíl výdajů v procentech
chléb	182 kg	0,693	30,4
fazole/hrách	52 litrů	0,477	6,0
maso	26 kg	2,213	13,9
mléko	5,2 kg	3,470	4,3
sýr	5,2 kg	2,843	3,6
vejce	52 kusů	0,010	1,3
pivo	182 litrů	0,470	20,6
mýdlo	2,6 kg	2,880	1,8
plátno	5 metrů	4,369	5,3
svíčky	2,6 kg	4,980	3,1
olej do lampy	2,6 litrů	7,545	4,7
palivo	5 milionů BTU ¹⁴	4,164	5,0
celkem		414,899	100,0

Zdroj: R. C. ALLEN. *The Great Divergence*, s. 421.

13 Ceny odpovídají průměrné cenové hladině platné ve Štrasburku v letech 1745–1754, tj. v době před průmyslovou revolucí.

14 1 britská termální jednotka (BTU) je takové množství tepla, které přibližně odpovídá 1,054 až 1,060 kJ, resp. 0,29278 až 0,29444 W·h, neboli 252 až 253 kaloriím.

Pokud to bylo možné, byla data uspořádána do časových řad zvlášť pro každé ze zkoumaných měst (Olomouc, Brno, Znojmo) a přepočtena z původních peněžních a měrných jednotek na gramy stříbra a metrické jednotky používané při konstrukci spotřebního koše. Pokud pro daný rok bylo k dispozici více srovnatelných cenových záznamů, byly za použití aritmetického průměru sloučeny do jednoho. Ceny a mzdy uváděné v konkrétních nominálech byly na základě příslušných mincovních instrukcí převedeny na gramy stříbra. Podle těchto instrukcí měl pražský groš v letech 1540–1547 obsahovat 1,187 g čistého stříbra; po zavedení tolarové měny v srpnu 1547 došlo k výraznému poklesu obsahu stříbra v groši na 0,846 g.¹⁵

Vzhledem k tomu, že se ve vytvořených časových řadách vyskytují roky, pro které cenové záznamy chybí, byly vypočteny průměry cen každé komodity v pětiletých intervalech. Výjimkou je období 40. let 16. století, během něhož došlo v roce 1547 ke změně měnového systému. V tomto případě byly výpočty prováděny v rámci dvou nanejvýš dlouhých časových intervalů 1540–1547 a 1547–1550. Chybějící cenové údaje byly doplněny třemi způsoby. Ceny byly buď v rámci stejného intervalu interpolovány z jiného ze tří zkoumaných měst, a to v těch případech, kdy se i v jiných obdobích vyvíjely velmi podobně, nebo byly vztaženy k ceně jiné komodity, pokud bylo možné předpokládat její analogický vývoj. V několika případech bylo k vyrovnání neúplných časových řad využito lineárního regresního modelu.¹⁶

S problémem chybějících záznamů v časových řadách se potýkal i Robert Allen, který doplňoval cenové údaje všech komodit kromě chleba srovnatelným způsobem, tedy interpolací na základě dostupných dat či převzetím cen z jiných měst v regionu. Allen však nepoužívá pětileté průměry, ale dopočítává data pro každý jednotlivý rok v časové řadě. Podle mého názoru jsou oba postupy srovnatelné: do jisté míry sice rozměňují

15 Emanuela NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Alena MALÁ, Lubomír NEMEŠKAL, Zdeněk JELÍNEK, *Numismatické příspěvky k dějinám cen a mezd údobí 1469–1615*, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia filosofické fakulty Karlovy university 6, 1962, s. 62.

16 K vyrovnávání neúplných časových řad srov. Karel KUBIŠ, *Kvantitativní metody a historická statistika*, in: Miroslav HROCH a kol., *Úvod do studia dějepisu*. Praha 1985, s. 219–221.

význam každoročních fluktuací cen, obecné trendy vývoje a relativní úrovně cen však zůstávají zachovány.¹⁷

Často diskutovaným problémem je počet pracovních dnů v roce. Allen předpokládá, že rok měl 250 pracovních dnů (5 dnů týdně po padesát týdnů), a nebere v potaz, že řada pracovních příležitostí měla spíše sezónní či nárazový charakter a že u mnoha činností se vyplácela úkolová mzda podle druhu odvedené práce,¹⁸ nikoli podle délky pracovní doby. Jane Humphriesová a Jacob Weisdorf stanovili počet pracovních dnů v roce podle počtu dnů, které by musel odpracovat dělník s denní mzdou, aby vydělal stejně jako dělník vyplácený ročně na základě zaměstnaneckých kontraktů.¹⁹ Tímto způsobem docházejí k počtu 174 pracovních dnů v roce, což je pravděpodobně realističtější odhad, než jaký uvádí Allen, hned ze dvou důvodů: lidé neměli tolik pracovních příležitostí a navíc se během roku slavilo poměrně velké množství svátků.

Kromě výše zmíněných problémů naráží studium cen a mezd na řadu dalších úskalí. Je třeba počítat s prostorovou a časovou nesoučasností typickou pro starší historická období i s tím, že ceny nebyly pevné a stálé, proto data v institucionálních pramenech nemusela odpovídat realitě. Při přepočítávání cen na drahý kov můžeme sice zjistit klesající hodnotu mincí, nevíme však, kdy do vědomí lidí přešlo poznání o horší kvalitě mincí a kdy se podle této kvality začaly mince užívat. Vzhledem k velké proměnlivosti cen obilí a dalšího sezónního zboží je sice vhodnější počítat s cenou chleba, problém je ovšem v tom, že mnoho lidí si peklo chleba doma, a tak údajů o cenách chleba je málo. Nominální mzdy zpravidla nepředstavují veškerý příjem pracujících lidí, v potaz je třeba vzít různé benefity, popřípadě i další pracovní příležitosti, o jejichž rozsahu a velikosti však nic nevíme. Ze všech těchto důvodů nelze brát konkrétní data za směrodatná; podstatná je makrohistorická vývojová tendence, která z interpretačního hlediska nabývá na významu zejména při aplikaci komparativní perspektivy.

17 R. C. ALLEN, *The Great Divergence*, s. 420.

18 Jaroslav NOVOTNÝ, *Cena pracovních sil a hlavních životních potřeb v Brně v 16. a 17. stol.* Sborník Matice moravské 82, 1963, 1, s. 74.

19 Jane HUMPHRIES, Jacob WEISDORE, *Unreal Wages? A New Empirical Foundation for the Study of Living Standards and Economic Growth in England, 1260–1860*, CAGE Online Working Paper Series, No. 310, Warwick: Centre for Competitive Advantage in the Global Economy (CAGE) 2016. https://warwick.ac.uk/fac/soc/economics/research/centres/cage/manage/publications/310-2016_weisdorf.pdf [cit. 17-10-2022].

Vývoj cen a mezd ve středověku

V období před Černou smrtí, vyznačujícím se ještě plně nerozvinutým stupněm monetizace, byly rozdíly v cenové hladině mezi evropskými regiony vcelku malé. Cena krávy se v Anglii podobně jako v Sasku pohybovala kolem 80 denárů, tažného koně bylo možné pořídit za 180–240 denárů. Shodnou cenu lze doložit i pro postav sukna: v Londýně se v šedesátých a sedmdesátých letech 13. století pohybovala na stejné úrovni jako v Praze devadesátých let, tj. v rozmezí od 3 do 6 hřiven.²⁰ Kolem roku 1280 došlo rovněž ve více regionech ke zvýšení cen, v jehož důsledku se například za 1 denár dalo pořídit místo dřívějších 50 jen 30 vajec.²¹ Výrazné však byly rozdíly v cenách mezi městem a venkovem reflektující odlišnou kupní sílu obyvatel, jak je to patrné z hodnoty depotu mincí ukrytého do země v Levínské Olešnici kolem roku 1285. Mince obsažené v tomto pokladu (836 brakteátů o průměrné váze 0,800 g) dávají v celkovém součtu zhruba 2,6 hřivny stříbra.²² S odkazem na výše zmíněné cenové údaje je možné dovodit, že obsah nálezu odpovídal zhruba hodnotě tří až čtyř koní nebo stádu deseti krav, respektive dvou pluhů či ročnímu platu za 2,5 lánu. Ve venkovském prostředí šlo tedy bezpochyby o značný majetek. Tato suma však nestačila k nákupu ani jednoho postavu flanderského sukna na pražském tržišti.

Tomu odpovídal i vývoj mezd, který se vždy za cenami opožďoval. Ve druhé polovině 12. století se mzda kvalifikované pracovní síly zvýšila z 1 na 2 denáry a v této výši (2 hřivny stříbra ročně) setrvala i ve 13. století, kdy se obsah stříbra ve dvou brakteátech pohyboval kolem 1,5 gramu. Kvalifikovaný dělník musel na obnos ve výši zmíněného depotu (836

20 Tyto cenové relace zmiňují následující prameny: *Druzí Pokračovatelé Kosmovi. Fontes rerum Bohemicarum*, sv. 2, (eds.) Josef Emler a Václav Vladivoj Tomek. Praha 1874; *Das Meißner Rechtsbuch. Historischer Kontext, linguistische Analyse, Edition*, (eds.) Vladimír Spáčil a Libuše Spáčilová. Olomouc 2010; *Das St. Pauler Formular. Briefe und Urkunden aus der Zeit König Wenzel II.*, (ed.) Johann Loserth. Prag 1896 a edice cen James E. Thorold ROGERS. *A History of Agriculture and Prices in England*, vol. 1. Oxford 1866.

21 Podrobněji k tomu Roman ZAORAL, *Ceny a mzdy ve středověku*, in: *Příběhy starých mincí*, (eds.) Michal Mašek, Zdeněk Petrář, Michal Lutovský, Praha 2019, s. 146–151

22 Petr SCHNEIDER a kol., *Levínská Olešnice. Nález mincí ze 13. století*. Praha 2018.

denárů) pracovat déle než jeden a půl roku, bereme-li v potaz, že rok měl maximálně 250 pracovních dní. Obdobná odměna je doložena v závěti olomouckého biskupa Bruna z roku 1267, podle níž týdenní plat vyplácený kněžím činil 12 denárů.²³ K výraznější diverzifikaci cen a mezd došlo teprve v průběhu 14. století; zejména po vlně morových epidemií se začaly ceny a za nimi se zpožděním i mzdy postupně zvyšovat.

Existenční minimum se ve 14. století pohybovalo na úrovni 6 kop (360 gr.) za rok, tj. 0,9 – 1 groš na den. Stavební řemesla patřila mezi chudší, a tak výdělky tesařských tovaryšů a námezdních dělníků nebyly příliš vzdáleny životnímu minimu. Naproti tomu kmenovým kameníkům a mistrům stavebních řemesel (tesař, kovář), jejichž mzda dosahovala zhruba dvojnásobku existenčního minima, tj. 12 kop (720 gr.) ročně, pravidelný příjem zajišťoval velmi slušné živobytí, nikoliv však ve smyslu srovnatelné dosažitelnosti luxusních komodit.²⁴ Mistr tesař si v přepočtu vydělal denně 3–4 groše, tovaryš 2–3 groše a nádeník 4–6 grošů za týden s tím, že vyšší částky platí pro léto, kdy byla pracovní doba delší. Kupní síla obyvatel byla ovšem závislá i na kupní síle mince. Obsah stříbra v pražském groši se totiž v průběhu 14. století postupně snižoval: zatímco v roce 1378, tj. na počátku vlády Václava IV., zrno groše vážilo asi 3,2 gramy stříbra, v letech 1407–1419 se váha zrna snížila na pouhých 1,6 gramu.²⁵ Zatímco ceny v 15. století podléhaly značným výkyvům, dražota se střídala s lácí²⁶, mzdy stagnovaly nebo rostly jen velmi pomalu. Zvýšení životní úrovně po roce 1480 bylo důsledkem překonání finanční krize 15. století a nastartování nové etapy hospodářského růstu.

23 *Závěť olomouckého biskupa Bruna z roku 1267*, (ed.) Jindřich Šebánek, Ostrava 1967, s. 17, 25.

24 M. SUCHÝ, *Solutio Hebdomadaria, I. díl*, s. 45–46 ve srovnání s životními náklady putující aristokratické domácnosti na podzim roku 1392 a s cestovními náklady poutníků různého sociálního statutu. Srv. M. SUCHÝ, „*Na cestě*“ in *partibus Boemie. Svědectví cestovních účtů Jindřicha z Derby z roku 1392*, Numismatický sborník 22, 2007, s. 133–135 a R. ZAORAL, *Poutníci a jejich peníze na cestě do Říma: zamýšlení nad edicí Il Libro del pellegrino (Siena, 1382–1446)*, *Theatrum historiae* 6, 2010, 191–206.

25 Paweł MILEJSKI, *Weight debasement of Prague groschen of Wenceslas IV (1378–1419)*, in: *From Ore to Money, Mining, Trading, Minting*, (eds.) Georges Depeyrot, Ivar Leimus, Wetteren 2018, s. 100.

26 J. ČECHURA, *České země v letech 1437 – 1526, I. díl*, Praha 2010, s. 162–167.

Dominantní tendencí vedoucí k divergenci v raně novověké Evropě byly rozdíly v příjmech. Již v 15. století měly Anglie a Nizozemí vyšší reálné mzdy, než jaké byly ve zbytku Evropy, ale tyto rozdíly byly stále ještě poměrně malé. K jejich prohloubení došlo v následujících třech stoletích, kdy reálné mzdy ve většině zemí na kontinentu klesly na polovinu, zatímco v severozápadní Evropě se udržely v relativně konstantní výši. Tím došlo k zvětšení rozdílu mezi oběma částmi Evropy.

Hospodářské a sociální poměry moravských královských měst

16. století bývá v historiografii označováno jako „zlatá doba“ českých měst.²⁷ Minimálně pro první polovinu 16. století je charakteristická hospodářská prosperita a rozvoj. Situace mezi většinou utrakvistickými městy v Čechách a katolickými městy na Moravě se však přece jen od sebe lišila. Moravských měst se s výjimkou Jihlavy netýkaly hospodářské sankce uvalené na ta česká města, která se aktivně účastnila neúspěšného stavovského odboje proti králi Ferdinandu I. v roce 1547.²⁸ Nerovnoměrný vývoj mezi oběma hlavními městy Moravy – Brnem a Olomoucí (v obou zasedaly zemské sněmy) byl dán daňovým zvýhodněním Olomouce před Brnem. Zatímco Olomouc ve druhé polovině 16. století hospodářsky sílila, o něco nepříznivější poměry v Brně vedly k dočasné stagnaci.²⁹ Tato skutečnost, jak se pokusím ukázat, se promítala i do indexu blahobytu obyvatel obou měst. Třetí ze sledovaných měst – Znojmo – profitovalo ze své polohy na rakouské hranici, která městu umožňovala provozovat živé obchodní přeshraniční styky.

V 16. století hrozilo na Moravě všudypřítomné nebezpečí tureckých útoků. I když Turci na Moravu nevpadli, protiturecké války vedené Habsburky moravská královská města zatěžovaly vysokou berní, na druhou stranu pro řemeslníky ve zbrojařském odvětví mohly být příležitostí

27 Zikmund WINTER, *Zlatá doba měst českých*, 2. vyd., Praha 1991.

28 Zdeněk KAŠPAR, *V době předbělohorské*, in: Olomouc – Malé dějiny města, Olomouc 2002, s. 95.

29 Nejnověji k tomu Hana JORDÁNKOVÁ, Ludmila SULITKOVÁ, *Předbělohorské Brno: hospodářský potenciál města a sociální situace jeho obyvatel*. Brno 2020, s. 185–196; srov. též Jaroslav DŘÍMAL, *Od husitství k Bílé hoře (1436–1618)*, in: Dějiny města Brna, 1. díl, Brno 1969, s. 121.

k vyšším výdělkům.³⁰ Další problém představovaly spory mezi městskými radami a řadovými měšťany o veřejnou kontrolu nad hospodařením města. Rozbor berních příznání města Brna ukázal, že obavy měšťanů mohly mít jisté opodstatnění.³¹ Odevzdávané množství berních peněz totiž nedosahovalo výše sumy vybírané pro berní účely od obyvatel města. Finanční přebytek z rozdílu mezi skutečným a přiznaným počtem domů podléhajících dani zůstal zřejmě v rukou konšelů, přičemž není zřejmé, k jakému účelu byly tyto peníze využívány. K podobným nesrovnalostem docházelo i ve Znojmě. Vzbouřená obec v Olomouci zpočátku boj o větší otevřenost městské rady prohrávala, ve druhé polovině 16. století však začaly získávat přístup do rady méně majetné řemeslnické vrstvy obyvatelstva na úkor tradičních politických elit – bohatých kupců a kramářů. Tato sociální propustnost, byť omezená, zaručovala Olomouci dynamičtější hospodářský rozvoj města.³²

Olomouc jako vzdělanostní a kulturní centrum Moravy se značným množstvím ekonomicky neproduktivních obyvatel z řad kléru a inteligence byla městem spotřebního typu. Sídlilo zde biskupství, v roce 1573 byly jezuitské školy přeměněny na univerzitu, více než polovina knih vycházejících na Moravě se tiskla v Olomouci. Zasedaly zde zemské sněmy, i když početně jich mezi lety 1526 a 1620 bylo o něco méně než v Brně. Roku 1550 měla Olomouc asi 7700 obyvatel a roku 1600 patrně 7900,³³ což z ní činilo nejlidnatější město na Moravě. Hospodářskou vyspělost města dokládá značná majetková diferenciacie jeho obyvatel. Podle rejstříku turecké berně zde v 16. století žilo více než 50,5% berních poplatníků chudých, 22,5% středně bohatých, 11,4 % zámožných a 1,4 % nejbohatších. Podruhů, tedy obvykle námezdních pracovníků žijících v nájmu, bylo 14,2 %. Do rejstříku není zahrnuta městská chudina, která daň neodváděla.³⁴ O dynamickém hospodářském růstu města svědčí i fakt, že ve druhé polovině 16. století byla v Olomouci zastoupena asi

30 Z. KAŠPAR, *V době předbělohorské*, s. 97.

31 Tomáš STERNECK, *Město, válka a daň. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593–1606)*, Praha 2006, s. 105–106.

32 Z. KAŠPAR, *V době předbělohorské*, s. 104–105.

33 J. DŘÍMAL, *Od husitství k Bílé hoře*, s. 122.

34 Ludovít SZABÓ, *Majetková diferenciacie olomouckého obyvatelstva v polovině 16. století*, Okresní archiv Olomouc 1982, s. 57–72.

stovka řemesel, mezi nimiž důležitou úlohu hrálo soukenictví, a počet samostatných cechů se zvýšil z 26 v roce 1564 na 39 na počátku 17. století.³⁵ Město rozšiřovalo hospodaření ve vlastní režii, a to nejen na svém statku; příjmy mělo rovněž z velkých rybníků, čtyř mlýnů, papírny, brusírny, valchy, lesů, z piva, vína a z mýta.³⁶ Rostl význam dálkového obchodu s Lincem, Vídní, Vratislaví a s dalšími oblastmi Slezska, Polska, Uher a Rakouska.

V polovině 16. století mělo Brno asi 4400 obyvatel, od poslední třetiny 16. století počet obyvatel rostl a před stavovským povstáním dosáhl asi 5500 osob. Kromě nevýhodné daňové zátěže město oslabovaly i morové epidemie, které vypukly v letech 1558, 1571, 1584, 1597 a 1600, takže počet usedlíků rostl zejména díky přistěhovalcům. Roku 1590 Brno postihlo zemětřesení, roku 1593 jej poškodila ničivá bouře a v roce 1598 se potýkalo s velkou neúrodou. Podle berního rejstříku z roku 1509 chudina v Brně čítala 26,3 % obyvatel s 0,8 % majetku, střední vrstva 62,6 % se 44,9 % majetku a nejbohatších 11,1 % vlastnilo 54,3 % majetku.³⁷ Počet brněnských poplatníků a jejich sociální rozvrstvení se v průběhu 16. století podstatně nezměnily, neboť město procházelo stagnací: trh byl nasycen a řemesla se dále nerozvíjela. V letech 1504–1576 je v Brně doloženo asi 70 druhů řemesel, jejichž počet se ke konci 16. století už nezvětšoval. Brněnští kupci rozvíjeli živé obchodní kontakty zejména s Rakouskem, Uhrami a Polskem.

Znojmo bylo v první polovině 16. století městem, na něž doléhala řada protitureckých opatření. V roce 1528, kdy turecká armáda pronikla až k branám Vídně, bylo na sněmu zvoleno za hlavní město moravské obrany a v roce 1542 zde byla zřízena stálá a pevná obrana. I přes značné válečné výdaje však jeho příjmy byly poměrně vysoké: roku 1588 činily zhruba 17 000 zlatých.³⁸ S tím zřejmě koresponduje i fakt, že, jak níže uvedené výpočty dokládají, index blahobytu nekvalifikované pracovní síly byl v první polovině 80. let 16. století ze tří sledovaných moravských měst právě ve Znojmě nejvyšší. Sociální skladba obyvatel Znojma nebyla dosud

35 Z. KAŠPAR, *V době předbělohorské*, s. 104.

36 Jaroslav NOVOTNÝ, *Mzdy v Olomouci v 16. a 17. století*, *Ceny, mzdy a měna* 7, 1964, s. 31.

37 J. DŘÍMAL, *Od husitství k Bílé hoře (1436–1618)*, s. 120–121.

38 Lubomír E. HAVLÍK, *Znojmo: z minulosti města a jeho památek*, Brno 1956, s. 74.

dostatečně prozkoumána. Kolem roku 1500 mělo Znojmo asi 2500 obyvatel.³⁹ Prosperita města byla do značné míry dána trhy, jež profitovaly z blízkosti rakouské hranice. Týdenní a výroční trhy se neustále rozšiřovaly, na výročních trzích se objevovaly stánky s cizokrajným zbožím, ve kterých se prodávalo hedvábí, jižní ovoce a zámořské komodity. Tento region byl považován především za oblast zemědělskou, kde docházelo k prodeji zemědělských produktů jak obyvatelům Moravy, tak přilehlých Rakous.

Cenová revoluce

K prvnímu výraznému růstu cen a za nimi zaostávajícímu růstu mezd došlo v období tzv. cenové revoluce. Dosavadní studium středoevropských poměrů ukázalo, že pouze inflací nelze hlavní příčinu cenové revoluce vysvětlit, neboť ryze vyšších mincovních nominálů obíhajících ve druhé polovině 16. století v českých zemích byla poměrně stabilní. Její příčiny bývají nejčastěji spojovány s přílivem levného drahého kovu z jihoamerických nalezišť do Evropy, přičemž největší objem zlata a stříbra se kumuloval v Anglii a ve španělském Nizozemí.

Zvýšení cenové hladiny se v českých zemích projevilo ve třech vlnách: první ve 30.–40. letech, druhá v 60.–70. letech a třetí, nejsilnější na přelomu 16. a 17. století.⁴⁰ Nelze ji vysvětlit jen kvantitativní teorií, tj. jako důsledek zvětšení rezerv raženého drahého kovu v oběhu, resp. znehodnocováním drobných mincí.⁴¹ Šlo o mnohem komplexnější proces. Zlaté a stříbrné poklady nahromaděné původním americkým obyvatelstvem byly poměrně rychle převezeny do Evropy, kde z nich byly raženy mince. Tímto způsobem se americký drahý kov rozšířil po celé Evropě, včetně českých zemí.⁴² Dokladem toho jsou i časté sněmovní výnosy

39 J. DŘÍMAL, *Od husitství k Bílé hoře (1436–1618)*, s. 124. Počet 6000 obyvatel, který pro konec 16. století uvádí Havlík, je i ve vztahu k počtu obyvatel Brna a Olomouce nadsazený.

40 Josef PETRÁŇ, *K problémům tzv. „cenové revoluce“*, Numismatický sborník 8, 1964, s. 50.

41 Josef JANÁČEK, *Rudolfínské drahotní řády*, Rozpravy ČSAV 67/4, Praha 1957, s. 51.

42 Podle svědectví nálezů mincí téměř polovinu veškerého oběživa tvořila v Čechách ve druhé polovině 16. století cizí mince. Srov. Eduard ŠIMEK, *Česká mince v peněžním oběhu 2. poloviny 16. století*, Praha 1972, s. 14–15.

a panovnická nařízení o zákazu oběhu cizí mince, doplňované zákazy vývozu peněz a drahých kovů.⁴³

Na rozdíl od zlata, které si udržovalo poměrně stabilní hodnotu, za „zlevněním“ amerického stříbra stálo několik faktorů: objev bohatých ložisek v Peru, nová technologie tavby stříbra (amalgamizace za studena) a v neposlední řadě i velmi levná pracovní síla.⁴⁴ Stříbro z českých a moravských dolů nemohlo cenou americkému stříbru konkurovat. Zdejší těžba byla finančně náročnější jak kvůli nutnosti provádět hlubinné vrty, které hrozily zatopením dolů, tak kvůli vyšším výdajům za odvedenou práci. K zavírání dolů a k prudkému růstu cen došlo v českých zemích zejména v důsledku rozsáhlých obchodních aktivit norimberského kupce Bartoloměje Albrechta, který v letech 1581–1606 zásoboval pražskou a vídeňskou mincovnu velkým množstvím levného amerického zlatého a stříbrného pagamentu.⁴⁵

V zemích s největší kumulací kapitálu (Anglie a Nizozemsko) bylo možné vysoké ceny kompenzovat výrazným navýšením mezd, zatímco ve zbytku Evropy byl růst reálných příjmů podstatně pomalejší.⁴⁶ Neobyčejně vysoké ceny v Nizozemsku a Anglii dosvědčuje mimo jiné zpráva M. Szepesi Csombora, který v letech 1616–1618 cestoval po západní Evropě. Naopak od Francie směrem na východ až do Prahy byly ceny stále nižší. Podobně se o láci chleba v Čechách ve srovnání s Anglií zmiňuje anglický cestovatel Fynes Moryson.⁴⁷

Odhaduje se, že roční produkce zlata v Evropě, Americe a Africe vzrostla během 16. století téměř na dvojnásobek, zatímco těžba stříbra se zvýšila asi devětkrát.⁴⁸ Tento „převrat v míře hodnot“ způsobený dovozem

43 Václav RYNEŠ, *Česká zemská zřízení 16. století o minci*, Numismatické listy 6, 1960, s. 174.

44 J. PETRÁŇ, *K problémům tzv. „cenové revoluce“*, s. 54.

45 E. ŠIMEK, *Česká mince*, s. 48–49.

46 R. C. ALLEN, *The Great Divergence*, s. 427.

47 Obě svědectví uvádí J. PETRÁŇ, *K problémům tzv. „cenové revoluce“*, s. 62.

48 Joachim SCHÜTTENHELM, *Der Geldumlauf im südwestdeutschen Raum vom Riedlinger Münzvertrag 1423 bis zur ersten Kipperzeit 1618. Eine statistische Münzfundanalyse unter Anwendung der elektronischen Datenverarbeitung*, Stuttgart 1987, s. 520–521. J. PETRÁŇ, *K problémům tzv. „cenové revoluce“* zmiňuje odhady, podle kterých se roční produkce stříbra zvýšila dokonce dvacetkrát.

zámořských kovů urychlil podle Petráně již dříve započaté procesy, nebyl však jejich příčinou, ale důsledkem.⁴⁹

Skutečnou příčinou těchto procesů nebyla kupní síla samotných mincí, ale demografické změny, které způsobily, že ceny základních životních potřeb stoupaly rychleji než ceny ostatního zboží. Ještě důležitější než samotný růst populace byly změny v sociální skladbě obyvatelstva a v dělbě práce. Přibývalo lidí, kteří se uplatnili v průmyslu namísto tradičního zemědělství, a tyto lidi bylo třeba živit. Proto rostl spotřební potenciál zemědělských výrobků pro průmysl. Zvýšená poptávka vedla ke specializaci v zemědělství. A protože v oblastech s hustou sítí měst nebyl dostatečný prostor pro zemědělskou výrobu, vzrůstala poptávka po dovozu levného obilí, jež se vozilo převážně z Polska. Není pochyb o tom, že změny v poměru nabídky a poptávky se odrazily v ceně zemědělských komodit, které převýšily ceny jiných produktů.⁵⁰

Vedle toho působila na úroveň cenové hladiny řada dalších specifických i obecných faktorů souvisejících s politickou situací, zdravotním stavem obyvatelstva či s vývojem klimatu. Růst některých druhů zboží způsobovaly v 16. století turecké války, jež znesnadňovaly fungování dálkového obchodu. To se projevilo například v rostoucích cenách dobytka, jehož dovoz z Uher do českých zemí musel být na určitou dobu přerušen.⁵¹ Druhou příčinou vysokých cen dobytka byla morová epidemie skotu v letech 1599–1601, jež ve střední Evropě ovlivnila trh s dobytkem na řadu let.⁵² Jiným důvodem byla mimořádně vysoká spotřeba potravin a spotřebního zboží ve velkých městech, což souviselo se zvyšováním životních nároků jejich obyvatel. Platí to zejména o Praze jako sídelním městě císaře Rudolfa II., ale v menší míře i o některých dalších městech (Kutná Hora, Brno, Olomouc). Nezanedbatelný význam mělo také zvyšování daní.

Základním ekonomickým konceptem tvorby cen je, že vznikají na trhu střetnutím poptávky a nabídky. Konkrétně jsou ceny ovlivňovány celou řadou faktorů: demografickým vývojem, ekonomickou organizací a technologií výroby, množstvím peněz v oběhu, zásobami peněz

49 J. PETRÁŇ, *K problémům tzv. „cenové revoluce“*, s. 58.

50 R. C. ALLEN, *The Great Divergence*, s. 430.

51 J. JANÁČEK, *Rudolfínské drahotní řády*, s. 9.

52 J. PETRÁŇ, *K problémům tzv. „cenové revoluce“*, s. 68–69.

a reálných investic, situací na domácím i zahraničním trhu, formou konkurence na trhu, politickými regulacemi, fluktuacemi zemědělské úrody a dalšími ukazateli. Seznam těchto cenotvorných faktorů nemůže být nikdy úplný, neboť podrobná data nejsou k dispozici.

Stoupající množství peněz v oběhu vytvářelo inflaci a snižovalo jejich hodnotu. Důsledkem byl růst cen, který v 16. a na počátku 17. století provázal člověka ve všech sférách života. Tempo růstu však nebylo u všech komodit stejné. Za příklad nerovnoměrného růstu cen může sloužit srovnání cen libry masa a páru bot v přepočtu na gramy stříbra (Tab. 2).

Tab. 2: Ceny libry masa a páru bot v letech 1543, 1594 a 1618–1620

komodita / rok	1543	procentuální změna	1594	procentuální změna	1618–1620	procentuální změna
libra masa	0,5 groše (0,42 g)	100 %	1,5 groše (1,27 g)	300 %	6 krejcarů (2,24 g)	360 %
pár bot	10 grošů (8,44 g)	100 %	18 grošů (15,12 g)	180 %	30 grošů (25,38 g)	300 %

1 krejcar = 0,3 groše. V závorce je vždy uvedeno množství stříbra obsaženého v ekvivalentním počtu mincí.

Zdroj: Jiří SEJBAL, *Základy peněžního vývoje*, Brno 1997, s. 211–212; vlastní přepočty.

Z těchto cen přepočtených podle množství stříbra na toлары je zřejmé, že za tolar bylo možné v roce 1543 koupit asi 30 kg (60 liber) masa nebo tři páry bot, v roce 1594 10 kg masa a v letech 1618–1620 už jen asi 5,6 kg masa nebo jeden pár bot. Cena masa tedy stoupla rychleji než cena bot: cena páru bot v roce 1543 odpovídala ceně 10 kg masa, zatímco v letech 1618–1620 bylo možno v cenové relaci páru bot koupit jen asi 5,6 kg masa. Problém je v tom, že nižší sociální vrstvy byly za práci vypláceny v drobné, často znehodnocené minci. Součet její skutečné kupní síly odvislé od obsahu drahého kovu byl nižší než podle směnného kurzu s mincí vyšší jakosti. Množství drahého kovu je proto pro přepočet cen spolehlivějším indikátorem než oficiální směnný kurz. Drobné mince byl navíc

dlouhodobě nedostatek, neboť mincovny upřednostňovaly ražbu hrubé mince, což bylo způsobeno zvýšenou poptávkou po tolarech v zahraničí a nižšími náklady na jejich výrobu.

Rozdíly v kupní síle peněz ovlivňují kupní sílu obyvatel, jež je definována jako množství peněz (drahého kovu), které mají lidé k dispozici pro nákup zboží na trhu. Bezprostředním důsledkem cenové revoluce byla mincovní krize ve střední Evropě, označovaná jako období „dlouhé mince“ na začátku třicetileté války (1621–1623), jež nejvíc postihla právě drobnou minci.⁵³ Ještě závažnější byl však dlouhodobý účinek nerovnoměrné distribuce drahého kovu ze zámoří, který výrazně prohloubil rozdíly ve výši reálných mezd v severozápadní (velká divergence) a kontinentální Evropě (malá divergence).⁵⁴

Rostoucí drahota vyvolávala tlak na regulaci cen ve většině zemí. Problém drahoty v Praze byl při tvorbě regulačních opatření pojat jako problém vysokých cen řemeslníků, zčásti v důsledku zájmů producentů obilí a dobytka, což vedlo k rychlému růstu cen zejména v potravinářském odvětví. Proto se základem drahotních (a také policejních) řádů zveřejněných v letech 1578 a 1604 staly soubory nařízení prodejních cen pro řemeslníky, kterými byli nejvíce postiženi pivovarníci, řezníci a také příslušníci řemesel závislých na cenách dobytka (například výrobci mýdel či svíčkaři). Tato opatření proti drahotě nebyla a ani nemohla být příliš účinná, protože řemeslníkům se zvyšovaly ceny výrobních vstupů. Drahotní řády byly sice vydány jen pro Prahu,⁵⁵ nicméně i v jiných městech jsou doloženy pekařské taxy a nařízení regulující ceny masa,⁵⁶ což svědčí o existenci městských opatření upravujících přinejmenším ceny a hmotnost základních potravin.

53 E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Dlouhá mince v Čechách v letech 1621–1623*, Numismatické listy 1, 1946, s. 31.

54 R. C. ALLEN, *The Great Divergence*, s. 427.

55 J. JANÁČEK, *Rudolfínské drahotní řády*, s. 29.

56 K cenovým regulacím v Brně srov. J. NOVOTNÝ, *Cena pracovních sil*, s. 81.

Měnové poměry

Ve sledovaném období 1540–1620 si hospodářské a společenské změny vyžádaly zavedení nové měnové a mincovní soustavy, takže docházelo k prolínání grošového a tolarového peněžního systému. Roku 1547 byla zavedena tolarová měna jako součást snah Ferdinanda I. o mincovní jednotu habsburských a německých zemí. Prosadit se jí podařilo až po potlačení protihabsburského povstání. V důsledku toho se přestal razit pražský groš starého typu a byl nahrazen bílým grošem redukované hmotnosti a stejné ryzosti, který byl navržen tak, aby zapadal do nově nařízeného směnného kurzu: tolar = 30 grošů = 210 bílých penízů.⁵⁷ Roku 1561 byla zavedena zlatníková měna o 60 krejcarech (1 zlatník = 60 krejcarů = 180 penízů = 360 malých penízů), která měla nahradit tolar, nicméně pro odpor stavů a obyvatel českých zemí byl Maxmilián II. přinucen obnovit roku 1573 tolarovou měnu s parametry z roku 1547. V roce 1539 byl jako početní jednotka zaveden bílý groš o 7 bílých peněžích. Na Moravě se počítalo na moravskou hřivnu po 32 bílých groších. Nová tolarová soustava dala vznik nové početní jednotce, moravskému zlatému po 30 groších, který se v podobě mince nikdy nerazil a sloužil pouze pro účetní účely. Počítalo se také na vídeňskou kopy, která měla 40 bílých grošů.⁵⁸

Záhy po svém nástupu na český trůn odebral Ferdinand I. Šlikům mincovní právo, na jehož základě začali příslušníci tohoto rodu razit v Jáchymově v roce 1520 jako první v Evropě hrubé mince vysoké ryzosti – toлары o váze 29,23 g při obsahu 27,41 g čistého stříbra, a obnovil jejich ražbu vlastním jménem.⁵⁹ Mince se v českých zemích během 16. století razily ve čtyřech mincovnách: Kutná Hora, Jáchymov, Praha a České Budějovice. Na Moravě tehdy nebyla v provozu žádná mincovna. K obnovení mincovní činnosti tu došlo až v roce 1608, kdy František kardinál Ditrichštejn na základě mincovního oprávnění pro olomoucké biskupy začal v kroměřížské mincovně razit toлары. Během stavovského povstání (1618–1620) byly v roce 1619 zřízeny mincovny v Brně a Olomouci.

Pro potřeby výpočtu indexu blahobytu jsem zvolil denár, tedy tu drobnou minci, za kterou se většina nákupů každodenních potřeb

57 J. SEJBAL, *Základy peněžního vývoje*, s. 195.

58 J. SEJBAL, *Dějiny peněz na Moravě*, Brno 1979, s. 66.

59 J. SEJBAL, *Základy peněžního vývoje*, s. 189.

uskutečňovala. Z tabulky je zřejmé, kolik stříbra v kterém období denár obsahoval (Tab. 3).

Tab. 3: Obsah stříbra v denáru v letech 1540–1620

období	gramů stříbra v denáru
1540–1547	0,155
1548–1560	0,119
1561–1575	0,122
1576–1620	0,120

Zdroj: E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, A. MALÁ, L. NEMEŠKAL, Z. JELÍNEK, *Numismatické příspěvky k dějinám cen a mezd*, s. 62–65.

Nominální mzdy

Předkládaná data se vztahují jak k nekvalifikované (nádeníci, stavební dělníci), tak ke kvalifikované pracovní síle (tovaryši a mistři). Z komparativních důvodů jsou nejhodnější údaje o mzdách dlouhodobě zaměstnaných pracovníků, kteří byli při saturaci svých základních životních potřeb plně závislí na trhu. Taková data však nejsou dochována v dostatečně reprezentativním počtu. Navíc, jak uvádí Jaroslav Novotný, ani údaje o mzdách mistrů jednotlivých cechů nejsou zcela věrohodné, protože tito lidé pobírali kromě finanční odměny ještě různé benefity ve formě naturálních statků a jiných aktiv.⁶⁰ Bonus v podobě stravy na stavbě často ke svému platu dostávali i nádeníci. S tímto faktem je třeba při finální interpretaci dat počítat. U některých měšťanů je také nutno vzít v potaz určitou formu doplňkového samozásobitelství při obhospodařování vlastních pozemků ležících za městskými hradbami.

V pramenech se často rozlišuje mezi mzdou v letních a zimních měsících. Údaje o letním období jsou dostupné téměř v nepřetržité řadě, zatímco pro zimu některá data chybí, neboť pracovních příležitostí bylo

60 J. NOVOTNÝ, *Cena pracovních sil*, s. 73.

v zimě podstatně méně. Chybějící data byla dopočítána na základě korelace mezi blízkými veličinami a s ní spojené regresní analýzy. Některé mzdy jsou v pramenech uváděny formou rozpětí, nikoli konkrétní částkou. Novotný si to vysvětluje různorodostí práce nádeníků a tovaryšů (tesař, zedník, pokrývač, dlaždič).⁶¹ Tyto intervaly byly zprůměrovány a použity výsledné hodnoty.

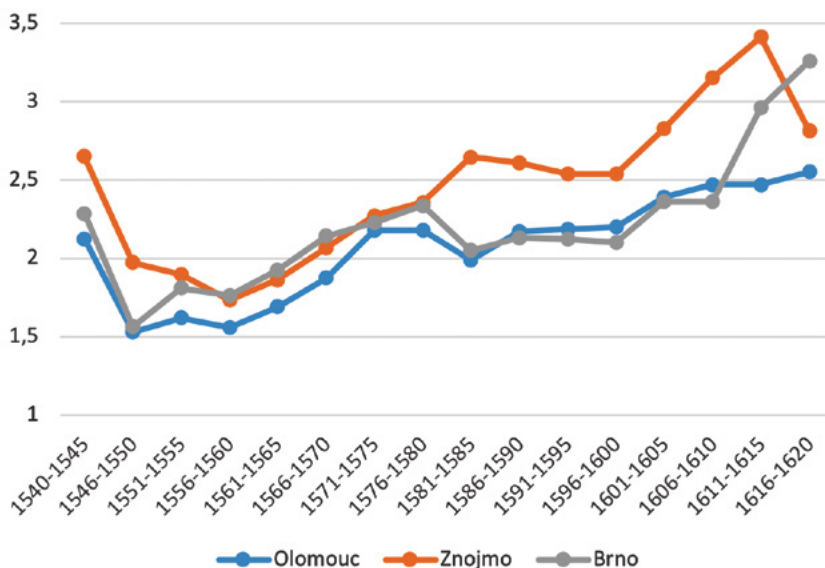
Průměrná denní mzda nádeníků se ve sledovaném období pohybovala v tomto rozmezí (přepočteno na gramy stříbra):⁶²

Olomouc:	1,531 g (1546–1550) – 2,551 g (1616–1620)
Brno:	1,565 g (1546–1550) – 3,259 g (1616–1620)
Znojmo:	1,733 g (1556–1560) – 3,410 g (1611–1615)

Z Grafu č. 1 je patrné, že mzdy nádeníků po roce 1547 prudce poklesly, což bylo způsobeno snížením obsahu drahého kovu v drobné minci. V následujícím období rostly mzdy ve všech třech sledovaných městech poměrně stejným tempem, a to až do konce 70. let, kdy dosáhly úrovně z roku 1540. K výraznější divergenci mezi Znojmem na jedné a Brnem a Olomoucí na druhé straně došlo v 80. letech. Růst mezd v rámci třetí vlny cenové revoluce na přelomu 16. a 17. století byl zpočátku nejrychlejší ve Znojmě, po roce 1610 ho však v tempu růstu předstihlo Brno, zatímco mzdy ve Znojmě začaly naopak prudce klesat. V Olomouci rostly nominální mzdy velmi pomalu (v letech 1616–1620 se proti výchozímu stavu v první polovině 40. let navýšily jen 1,1×). Dynamika růstu mezd byla o něco výraznější v Brně (nárůst zhruba 1,4×) a ve Znojmě (nárůst zhruba 1,3×).

61 J. NOVOTNÝ, *Mzdy a ceny ve Znojmě v době předbělohorské*, Ceny, mzdy a měna 2, 1963, s. 2.

62 Kompletní data uvádí v nepublikované diplomové práci Filip ZAORAL, *Ceny a mzdy v předindustriální (1540–1620) a současné Evropě (2004–2020): komparace reálných příjmů*. Olomouc 2022, s. 68, tab. 17.

Graf 1: Průměrná denní mzda nekvalifikované pracovní síly v gramech stříbra

Zdroj: F. Zaoral, *Ceny a mzdy*, s. 69, graf 12

Složitější než v případě nádeníků, pro něž byla mzda spolu s nevelkými benefity hlavním zdrojem příjmů, je situace u kvalifikovaných pracovních sil najímaných městem na sezónní stavby nových a udržování starých domů a vodovodu, na opravu hradeb či obranu města. Jejich denní mzda totiž představovala jen jednu, různě velkou část celkových příjmů, o nichž nejsme podrobněji zpraveni. Patřily k nim i v nepravidelném rytmu poskytované naturální benefity ve formě masa, piva, soli, koření, oděvů nebo obuvi. Bylo častým jevem, že mzda pro tovaryše byla vyplácena přímo mistrovi, který tovaryšovi poskytoval práci, ubytování, stravu i nářadí. Tovaryš tak dostával zapláceno za práci, kterou vykonal pro mistra.⁶³

K výraznějšímu zvýšení mezd tovaryšů došlo v Olomouci na konci 70. let a znovu na přelomu 16. a 17. století, kdy se jejich úroveň přiblížila

63 J. NOVOTNÝ, *Cena pracovních sil*, s. 74.

výši mezd ve Znojmě vycházejících v roce 1540 z vyššího základu.⁶⁴ Čilý stavební ruch dokládají i brněnské stavební účty.⁶⁵ Nominální mzdy v Brně předstihovaly v letech 1570–1620 svou výší denní mzdy vypláčené tovaryšům ve Znojmě i Olomouci. Poměrně podrobné údaje nabízí obsáhlý rejstřík příjmů a vydání města Znojma. I zde se nejčastěji objevují jak denní, tak úkolové mzdy zástupců stavebních řemesel, konkrétně tesaře, zedníka a lamače kamene.⁶⁶

Ve srovnání s denními mzdami nádeníků byly mzdy tesařských tovaryšů v průměru 1,6× vyšší. Ve sledovaném období oscilovaly v těchto pásmech (přepočteno na gramy stříbra):⁶⁷

Olomouc:	2,490 g (1547–1560) – 4,500 g (1611–1615)
Brno:	2,730 g (1547–1550) – 5,040 g (1611–1620)
Znojmo:	3,030 g (1550–1560) – 4,680 g (1616–1620)

Mzda tesařských tovaryšů z Olomouce a Znojma se od roku 1580 pohybovala přibližně v podobných hodnotách, nepatrně vyšší byly po roce 1570 částky vypláčené v Brně. Dynamika růstu mezd byla v letech 1540–1620 v Brně a Olomouci obdobná (navýšení zhruba 1,8×), mírně za nimi zaostávalo Znojmo (navýšení 1,5×). Z hlediska poměru denní mzdy tesařských tovaryšů k denní mzdě nádeníků došlo k jeho růstu pouze v Olomouci, a sice z 1,6:1 na 1,8:1. V Brně i ve Znojmě tento poměr naopak klesl, a sice z 1,7:1 na 1,5:1 pro Brno a z 1,7:1 na 1,4:1 pro Znojmo. Z těchto dat je zřejmé, že materiální podmínky tovaryšů ve vztahu k nádeníkům se na konci sledovaného období mírně zlepšily jen v Olomouci. Nejvíce se naopak nominální mzda tovaryšů blížila nominální mzdě nádeníků ve Znojmě, kde ji v letech 1616–1620 převyšovala pouze 1,4krát.

Mzdy zednických tovaryšů se pohybovaly v těchto pásmech (přepočteno na gramy stříbra):

64 J. NOVOTNÝ, *Mzdy v Olomouci*, s. 31–53.

65 J. NOVOTNÝ, *Cena pracovních sil*, s. 73.

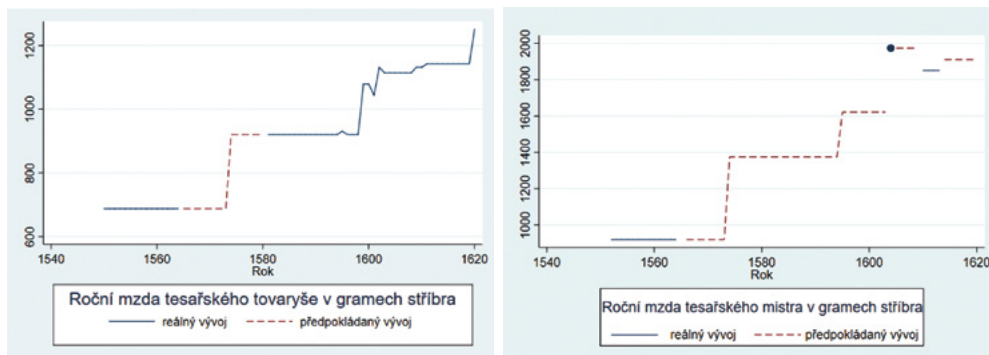
66 J. NOVOTNÝ, *Mzdy a ceny ve Znojmě*, s. 1–17.

67 Kompletní údaje uvádí v nepublikované bakalářské práci Ondřej ŠTIMPL, *Reálné mzdy tovaryšů v předindustriální Evropě: Morava 1540–1620*, Praha 2022, s. 21–25.

Olomouc:	2,490 g (1547–1560) – 6,400 g (1616–1620)
Brno:	3,090 g (1551–1555) – 7,350 g (1616–1620)
Znojmo:	2,850 g (1556–1560) – 5,760 g (1611–1615)

Nejdynamičtěji se tyto mzdy vyvíjely v Olomouci (navýšení v rámci sledovaného období 2,6×), o něco pomalejší byl jejich růst v Brně (navýšení 2,4×) a nejpomalejší ve Znojmě (navýšení 2×). Poměr mezd zednických tovaryšů ke mzdám nekvalifikovaných nádeníků vzrůstal nejrychleji v Olomouci, a to z 1,6:1 (1547–1560) na 2,5:1 (1616–1620). Nepatrně pomalejší dynamiku měl růst této relace v Brně z 1,6:1 (1540–1547) na 2,3:1 (1616–1620) a zdaleka nejpomaleji se vyvíjel ve Znojmě, kde lze zaznamenat nárůst z 1,5:1 (1540–1547) na 1,9:1 (1616–1620). Mzdy tesařských a zednických profesí byly na počátku sledovaného období ve všech třech městech víceméně shodné, ve druhé polovině 16. století však rychleji rostly mzdy zedníků. Růst tohoto korelačního koeficientu se významněji projevil v Brně a Olomouci (zhruba 1,5:1 v letech 1616–1620), zatímco ve Znojmě byl v podstatě zanedbatelný (zhruba 1,2:1 v letech 1616–1620).

Údajů o mzdách mistrů je bohužel k dispozici ještě méně než v případě mezd tovaryšů. Spíš než o reálné výši nominálních mezd mistrů si lze z torzovitých dat pro Olomouc udělat hrubou představu o poměru roční mzdy tesařského mistra a tovaryše, který se nejčastěji pohyboval kolem 3:2; konkrétně se ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století postupně zvyšoval z 1,3:1 kolem roku 1550 na 1,8:1 kolem roku 1620 (Graf č. 2). Zatímco roční mzda tovaryše (720–1250 gramů stříbra) víceméně kopírovala rostoucí cenu spotřebního koše (750–1200 gramů stříbra, viz níže), mzda mistra rostla rychleji (900–2000 gramů stříbra).

Graf 2: Roční mzda tesařského tovaryše a mistra v gramech stříbra v Olomouci v letech 1540–1620

Zdroj: J. NOVOTNÝ, *Mzdy v Olomouci*, s. 31–53; vlastní výpočty.

Cena spotřebního koše

Průměrnou úroveň cen spotřebního koše vyjadřuje index spotřebitelských cen (*consumer price index*, *CPI*), který je obvykle počítán jako Laspeyresův cenový index. Vzhledem k tomu, že tento index nezahrnuje substituční efekt při změnách relativních cen, je růst cen systematicky nadhodnocen. Tato skutečnost se promítá do výpočtu indexu blahobytu, který se u nekvalifikovaných pracovních sil pohybuje setrvale pod hranicí existenčního minima. Z toho je zřejmé, že tato sociální vrstva se bez substitutů neobešla.

Z dat o cenách jednotlivých složek spotřebního koše v Olomouci, Brně a Znojmě byla vypočtena celková nominální cena Allenem definovaného spotřebního koše, přičemž chybějící údaje byly dopočítány pomocí ročních průměrů z dat okolních let. Touto cestou bylo zjištěno, že vývoj této nominální ceny byl ve všech sledovaných městech podobný: v období 1540–1620 se pohyboval v rozmezí 750–1200 gramů stříbra za rok, což představuje růst zhruba v poměru 1:1,6 (Tab. 4). Cena koše v 50. letech proti výchozímu stavu v roce 1540 mírně poklesla a po určité stagnaci začala na přelomu 60. a 70. let pozvolna růst. Na úroveň roku 1540 se dostala na počátku 90. let a poté až do roku 1620 prudce stoupala, s krátkodobou stagnací na počátku 17. století.

Tab. 4: Cena spotřebního koše v gramech stříbra ve vybraných městech
1540–1545

	množství	jednotka	cena v gramech stříbra za jednotku	celkem
Chléb	182	kg	0,5935	108,017
Luštěniny	52	l	0,503962638	26,20606
Maso	26	kg	1,695714286	44,08857
Mléko	5,2	kg	0,373	1,9396
Sýr	5,2	kg	4,748	24,6896
Vejce	52	kusů	0,032228571	1,675886
Pivo	182	l	0,13587044	24,72842
Mýdlo	2,6	kg	8,139428571	21,16251
Plátno	5	m	1,6215	8,1075
Svíčky	2,6	kg	3,900142857	10,14037
Olej	2,6	l	2,374	6,1724
Palivo	5 000	BTU	1,16E-06	0,005802
Total				276,9337
Vůči cenám období 1540-45				1

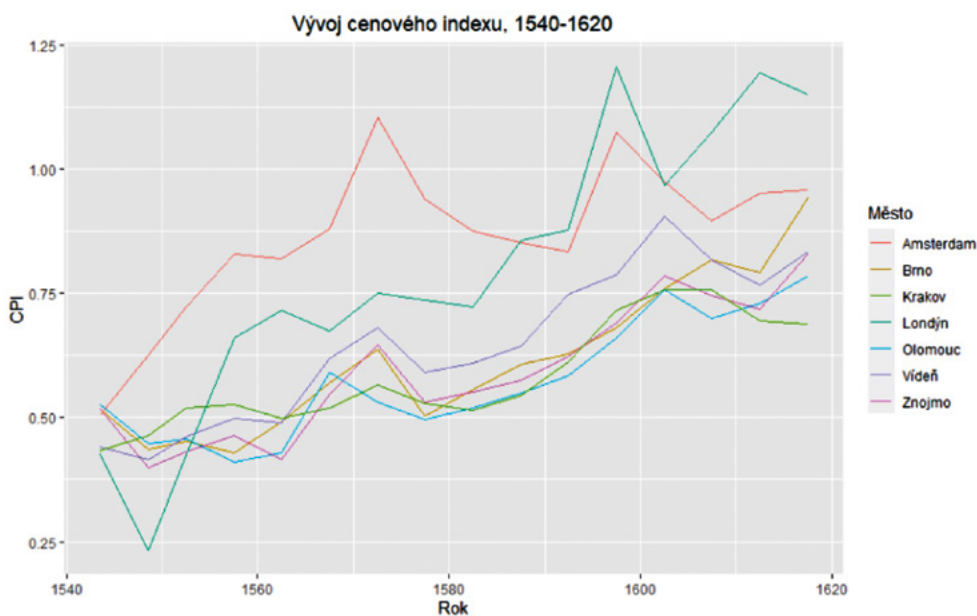
1615–1620

	množství	jednotka	cena v gramech stříbra za jednotku	celkem
Chléb	182	kg	1,269	230,958
Luštěniny	52	l	0,359184829	18,67761
Maso	26	kg	2,417142857	62,84571
Mléko	5,2	kg	0,373	1,9396
Sýr	5,2	kg	1,99656	10,38211
Vejce	52	kusů	0,060428571	3,142286
Pivo	182	l	0,1692	30,7944
Mýdlo	2,6	kg	5,801142857	15,08297
Plátno	5	m	7,767589286	38,83795
Svíčky	2,6	kg	6,526285714	16,96834
Olej	2,6	l	4,169571429	10,84089
Palivo	5 000	BTU	2,24E-06	0,011182
Total				440,4811
Vůči cenám období 1540-45				1,590565

Zdroj: podkladová data sestavená v rámci přípravy bakalářské práce; Adam ŠIROKÝ, *Ceny a mzdy v předindustriální Evropě: Morava, 1540–1620*, Praha 2020.

Mezinárodní srovnání nabízí Graf č. 3, který zachycuje vývoj cenového indexu (nominálních cen spotřebního koše v porovnání s cenami ve Štrasburku v letech 1745–1754) ve výběru evropských měst. Je z něj zřejmé, že náklady na základní životní potřeby ve městech střední Evropy dosahovaly obdobné výše, zatímco ve městech západní Evropy byly podstatně vyšší. Hodnoty v grafu zachycují průběh druhé a třetí vlny cenové revoluce a názorně tak dokládají, že k obecnému zvýšení nominálních cen, byť z rozdílného základu, došlo ve městech střední i západní Evropy v 60. a na počátku 70. let a znovu pak na přelomu 16. a 17. století.

Graf 3: Vývoj cenového indexu
(nominální ceny spotřebního koše v porovnání s cenami ve Štrasburku 1745–1754)

Zdroj: A. ŠIROKÝ, *Ceny a mzdy*, s. 48, graf 32.

Index blahobytu

Tabulka 5 ukazuje, že nádeník činný v průměru 174 pracovní dny v roce, by ze svého výdělků čtyřčlennou rodinu neuzivil, neboť jeho index blahobytu byl během celého zkoumaného období menší než 1. To však platí pouze v případě, pokud by rodina spotřebovávala stejné komodity v takovém množství, které jsou obsaženy ve spotřebním koši. Reálně lze předpokládat, že konzument při zdražení určitých komodit přešel ke spotřebě substitutů tak, aby jeho kalorické potřeby zůstaly naplněny. Navíc ve mzdách nádeníků není zahrnuta strava, která jim bývala poskytnuta při práci a s níž je třeba počítat. I tak ale lze bezpečně tvrdit, že nádeníci si nemohli dovolit výdaje nad rámec základních potřeb, zatímco nároky na blahobyt se obecně ve městech zvyšovaly a rostla poptávka po dováženém zboží. V datech lze rozkrýt určité tendence sociálního vývoje, které naznačují, že v letech 1547–1550, 1565–1575 a 1595–1618 panovala přinejmenším pro nekvalifikované dělníky drahota a že naopak nejlepší byla jejich sociální situace v letech 1575–1580 (Brno a Olomouc), respektive v letech 1580–1585 (Znojmo), kde už však nedosáhla hodnot ze 40. let. Celkově vzato životní úroveň nádeníků v čase klesala ve všech třech městech, ať počítáme se 174 (Graf 4) nebo 250 pracovními dny v roce (Graf 5).

Brno, Olomouc a Znojmo vykazují podobný vývoj indexu blahobytu nekvalifikovaných pracovních sil. Nejvyšší hodnoty vycházejí v průměru pro Znojmo. Prudký a dlouhodobý propad životní úrovně pocítili nádeníci v Brně v letech 1581–1605, kdy se naopak zlepšily jejich životní podmínky v Olomouci.

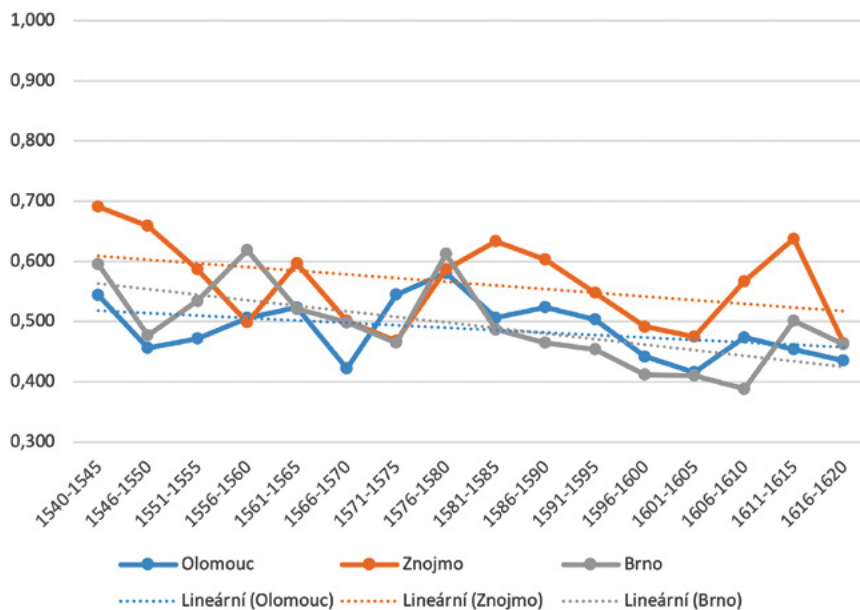
Tab. 5: Index blahobytu nekvalifikované pracovní síly (174 pracovních dnů)

Roky/město	Olomouc	Znojmo	Brno
1540–1545	0,544	0,691	0,595
1546–1550	0,456	0,659	0,477
1551–1555	0,471	0,587	0,534
1556–1560	0,506	0,499	0,618
1561–1565	0,523	0,597	0,521

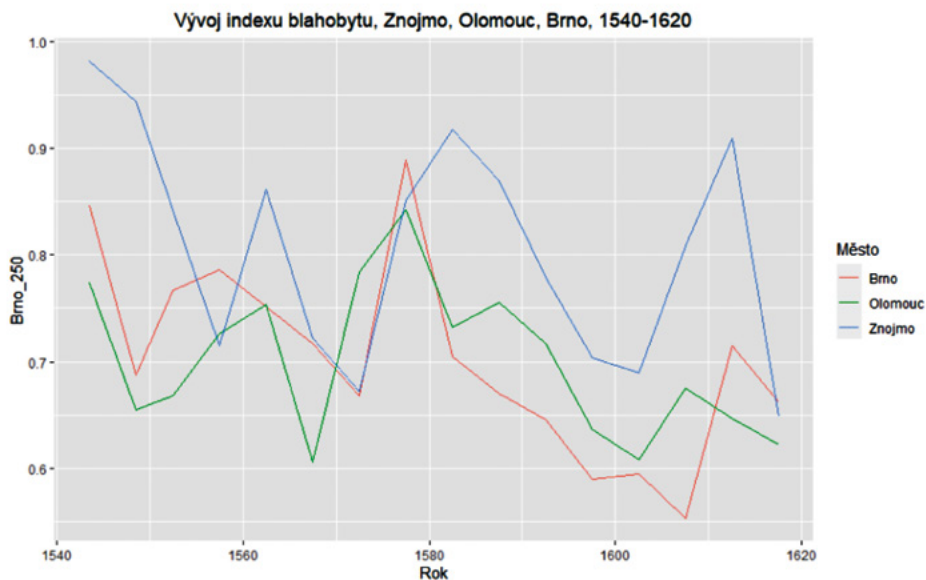
1566–1570	0,422	0,501	0,498
1571–1575	0,545	0,468	0,464
1576–1580	0,581	0,587	0,613
1581–1585	0,506	0,634	0,487
1586–1590	0,524	0,603	0,465
1591–1595	0,503	0,548	0,454
1596–1600	0,442	0,491	0,412
1601–1605	0,416	0,475	0,410
1606–1610	0,474	0,567	0,388
1611–1615	0,454	0,637	0,501
1616–1620	0,435	0,464	0,463

Zdroj: F. ZAORAL, *Ceny a mzdy*, s. 70

Graf 4: Index blahobytu nekvalifikované pracovní síly (174 pracovních dnů)

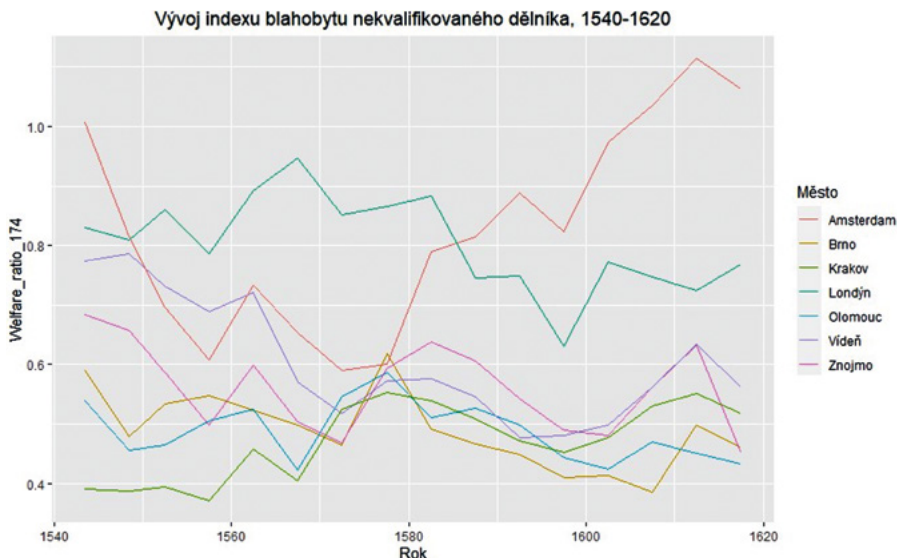
Zdroj: F. ZAORAL, *Ceny a mzdy*, s. 71.

Graf 5: Index blahobytu nekvalifikované pracovní síly (250 pracovních dnů)

Zdroj: A. ŠÍROKÝ, *Ceny a mzdy*, s. 46, graf 31.

Mezinárodní srovnání nabízí Graf 6. Nominální cenová hladina i index blahobytu nádeníků se v moravských městech vyvíjely podobně s Krakovem a Vídní. Ve Vídni byla na počátku sledovaného období jejich životní úroveň sice o něco vyšší, avšak v průběhu 16. století se propadla na úroveň moravských měst. Opačný vývoj zaznamenal Krakov, kde se materiální podmínky kvůli velmi nízkým hodnotám na počátku sledovaného období mírně zvýšily. V Amsterdamu a Londýně byly o poznání vyšší ceny, ale zároveň výrazně vyšší mzdy, které si díky kumulaci kapitálu mohla tato města dovolit vyplácet sociálně nejslabším vrstvám. Potvrzuje se tak Allenova teze o divergenci mezi reálnými mzdami severozápadní a kontinentální Evropy.

Graf 6: Index blahobytu nekvalifikované pracovní síly v mezinárodní perspektivě (174 pracovních dnů)

Zdroj zahraničních dat: Bob Allen – Research Pages, Nuffield College, University of Oxford [online]. [cit. 17-10-2022]. Dostupné z <https://www.nuffield.ox.ac.uk/people/sites/allen-research-pages/>

Index blahobytu tesařských tovaryšů orientačně vymezující velikost jejich reálných příjmů se pohyboval nad hranicí chudoby, nicméně v některých letech se blížil standardu nádeníků. Je vypočítán pro 250 pracovních dnů v roce vzhledem k tomu, že kvalifikované pracovní síly měly o něco více pracovních příležitostí než nájemní dělníci. Mezi lety 1575 a 1580 došlo k dočasnému zlepšení, ale po prudkém zvýšení cen na přelomu 16. a 17. století začala jejich životní úroveň klesat.⁶⁸

Pásma indexu blahobytu tesařských tovaryšů (přepočteno na gramy stříbra):

Olomouc: téměř po celou dobu kolem 1,00 s poklesem na 0,84 (1566–1570) a vzrůstem na 1,20 (1591–1595) Brno: v průměru kolem 1,20 s krátkodobými vrcholy 1,70 (1561–1565) a 1,60 (1585–1590) a následným prudkým propadem na 1,03 (1616–1620) Znojmo: postupný pokles z hodnoty 1,67 (1540–1547) až na 1,00 (1570–1577) a poté malý růst na 1,11 (1616–1620)

⁶⁸ Kompletní údaje uvádí v nepublikované bakalářské práci Ondřej ŠTIMPL, *Reálné mzdy tovaryšů v předindustriální Evropě: Morava 1540–1620*, Praha 2022, s. 21–25.

V Brně a Znojmě docházelo v reálných mzdách tesařských tovaryšů k poměrně velkým výkyvům, jen v Olomouci byla úroveň indexu blahobytu vyrovnaná, i když se v průměru pohybovala na nižších hodnotách než v Brně a Znojmě: 1,07 (1547–1550) – 1,09 (1616–1620). Mezinárodní srovnání ukazuje, že životní úroveň této sociální skupiny se ve Vídni z poměrně vysokých hodnot ve 40. letech, které byly nakrátko dokonce vyšší než v Londýně a srovnatelné s poměry ve Znojmě, neustále propadala a od 90. let 16. století byla nižší než v moravských královských městech (Tab. 6). V průměru vyšší reálné příjmy tesařů v západní Evropě poprvé překročily hranici indexu 2 v Londýně na konci 70. let a téhož indexu dosáhly také v Amsterdamu v letech 1605–1610 a 1615–1620, tedy v době, kdy reálné příjmy ve střední Evropě naopak klesaly.

Tab. 6: Index blahobytu tesařů v mezinárodní perspektivě (250 pracovních dnů)

Rok	Brno	Olomouc	Znojmo	Amsterdam	Londýn	Vídeň
1540–1547	1,36		1,67	1,74	1,60	1,66
1547–1550	1,21	1,07	1,55	1,85	1,21	1,66
1550–1555	1,22	1,05	1,35	1,56	1,67	1,50
1555–1560	1,34	1,17	1,25	1,36	1,77	1,42
1560–1565	1,17	1,12	1,6	1,46	1,81	1,42
1565–1570	1,21	0,84	1,25	1,49	1,96	1,12
1570–1577	1,21	0,96	1,02	1,19	1,78	1,13
1577–1580	1,53	1,19	1,27	1,44	2,07	1,30
1580–1585	1,29	1,19	1,18	1,73	1,96	1,27
1585–1590	1,26	1,08	1,23	1,65	1,77	1,19
1590–1595	1,32	1,2	1,18	1,91	1,65	1,07
1595–1600	1,19	1,05	1,08	1,67	1,39	0,92
1600–1605	1,18	1,14	1,09	1,95	1,72	0,98
1605–1610	1,13	1,13	1,06	2,02	1,58	1,11
1610–1615	1,23	1,19	1,21	1,97	1,48	1,09
1615–1620	1,03	1,09	1,11	2,00	1,65	1,01

Zdroj zahraničních dat: Bob Allen – Research Pages, Nuffield College, University of Oxford [online]. [cit. 17-10-2022]. Dostupné z <https://www.nuffield.ox.ac.uk/people/sites/allen-research-pages/>

Rozdíl mezi životní úrovní tesařských a zednických tovaryšů se ve druhé polovině 16. století zvětšoval ve prospěch zedníků v souladu se zvyšováním jejich nominální mzdy.⁶⁹ Nejvýraznější vzestup je doložen v Olomouci, a sice z 1,13 (1547–1550) na 1,59 (1615–1620), s propadem 1,05 (1550–1555) a s vrcholy 1,74 (1590–1595) a 1,81 (1605–1610). Růst mezd zedníků v Brně byl pomalejší (z 1,46 v letech 1540–1547 na 1,5 v letech 1615 – 1620 s vrcholy 1,68 v první polovině 60. let a 1,60 ve druhé polovině 90. let a s propadem 1,27 na počátku 70. let) a ve Znojmě se jejich mzdy naopak postupně propadaly z 1,64 (1540–1547) na 1,28 (1615–1620). V první polovině 80. let byl tento propad ve Znojmě nakrátko přibrzděn výkyvem k nejvyšší dosažené hodnotě na Moravě 1,88, což zřejmě souviselo s vysokými příjmy města v těchto letech.

Závěr

Závěrem lze shrnout, že 1,6násobnému zvýšení ceny spotřebního koše v moravských královských městech neodpovídalo pomalejší zvýšení nominálních mezd nádeníků, jejichž index blahobytu se setrvalo pohyboval pod hranicí 1. V průběhu cenové revoluce se životní standard nekvalifikovaných pracovních sil postupně snižoval, tak jako tomu bylo i v jiných evropských zemích s výjimkou Nizozemska. Podobně se v Brně a Znojmě propadala životní úroveň tesařských tovaryšů, jen v Olomouci setrvala po celou dobu na zhruba stejné, v průměru nižší úrovni. Materiální podmínky zednických tovaryšů v porovnání s tesaři byly zejména ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století o něco vyšší ve všech sledovaných městech. Index blahobytu zedníků výrazněji rostl v Olomouci, velmi mírně v Brně a ve Znojmě se naopak propadal. Výjimkou byl dočasný krátkodobý vrchol v 80. letech. Reálné příjmy nesporně stoupaly mistrům, u tesařů nejspíš až k indexu blahobytu 2, v případě zedníků ještě o něco výše; podrobnější data však nejsou k dispozici. Tomu odpovídá dobové svědectví Bartoloměje Paprockého z Hlohov, který psal z pozice vyšších sociálních vrstev. Ve svém díle vydaném v roce 1593 vystihl tehdejší život ve Znojmě následujícími slovy: „Toho času když jsem já tuto knihu psal to město ve všem šťastné bylo a velké svobody a pravé aurea

69 Kompletní údaje uvádí v nepublikované bakalářské práci Ondřej ŠTIMPL, *Reálné mzdy tovaryšů v předindustriální Evropě: Morava 1540–1620*, Praha 2022, s. 53–54.

secula mělo.“ O Olomouci píše jako o městě, které „na ten čas nejpřednější jest v tomto Markrabství Moravském“, zatímco v případě Brna, které v jeho době procházelo určitou stagnací, vyzdvihuje víc jeho minulost („město veliké dávnosti a vzácnosti“).⁷⁰

Z mezinárodního srovnání je zřejmé, že Olomouc měla svými celkově nižšími hodnotami nominálních mezd a indexu blahobytu blíž ke Krakovu, kdežto Brno a zejména Znojmo byly víc závislé na Vídni. Relativně vysoký životní standard ve 40. letech 16. století se ve Znojmě u všech zkoumaných profesí blížil poměrům ve Vídni a podobně jako ve Vídni se během cenové revoluce postupně propadal. Naopak rostoucí hospodářský potenciál Olomouce umožňoval městu životní úroveň kvalifikovaných pracovních sil mírně zvyšovat, nebo ji aspoň držet na víceméně stejné úrovni, mzdy nádeníků však klesaly i tam. O značných problémech města svědčí data z Brna, jehož indexy blahobytu sice dosahují v průměru o něco vyšších hodnot než v Olomouci, byly však velmi nestabilní. Větší výkyvy příznačné pro vývoj v Brně a ve Znojmě v tomto smyslu kontrastují se situací v Olomouci. Ve srovnání s poměry v západní Evropě však rozdíly mezi jednotlivými středoevropskými městy nejsou nijak zásadní.

Platnost naznačené tendence vývoje lze zpětně ověřit pomocí kvantitativní teorie peněz, konkrétně Fisherovy rovnice směny, která je zjednodušeně formulována jako $M \cdot V = P \cdot Q$, kde M je množství peněz v oběhu, V označuje oběžnou rychlost peněz, tedy průměrnou frekvenci, s níž se jednotka peněz utratí, P značí cenovou hladinu a Q množství směňované produkce. Vzhledem k tomu, že proměnné této rovnice jsou historickými prameny 16. století obtížně doložitelné, vystačíme se zjednodušujícím předpokladem, že když stoupá či klesá oběžná rychlost peněz, stejně se mění i množství směňované produkce. Tento předpoklad nemusí platit vždy,⁷¹ většinou je však opodstatněný a umožňuje zaměřit se na sledování vztahu mezi množstvím peněz v oběhu (M) a cenovou hladinou (P).

Nakolik se tedy promítalo celkové množství drahých kovů v oběhu do změn v cenové a mzdové hladině? V prvních třiceti letech 16. století

70 Bartoloměj PAPROCKÝ z Hlohol a Paprocké Vůle, *Zrcadlo Slavného Margkrabství Moravského*. Olomouc 1593, s. 890–903.

71 Jim BOLTON, *Money in the Medieval English Economy: 973–1489*, Manchester 2012, s. 13.

tvorily české ražby téměř tři čtvrtiny domácího oběživa, v němž převážoval pražský groš;⁷² do druhé poloviny 16. století se však už podíl domácí a zahraniční mince vyrovnal.⁷³ Nominální cenová hladina v předbělohorském období rostla a produkce českých mincoven nestačila na uspokojení domácí poptávky po penězích. Zvětšoval se proto podíl cizí mince v oběhu. Kritická situace nastala v okamžiku, kdy do českých mincoven začaly proudit masivní dodávky mincovního pagamentu původem z Ameriky, tj. od 80. let 16. století. Není náhodou, že právě tehdy pokles indexu blahobytu nekvalifikované pracovní síly nabral v moravských městech na dynamice.

72 Lubomír NEMEŠKAL, *K struktuře oběživa v letech 1500–1530 v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Numismatický sborník 7, 1962, s. 210.

73 Eduard ŠIMEK, *Česká mince v peněžním oběhu 2. poloviny 16. století*, Praha 1972, s. 14–15.

Real Wages of the Inhabitants of Royal Towns in Moravia: Olomouc, Brno and Znojmo in 1540–1620**ROMAN ZAORAL**

In the period before the Black Death, which is characterized by insufficiently developed monetization, the differences in price levels among European regions were relatively small. However, the differences between towns and the countryside, which reflected the different purchasing power of their inhabitants, were well-marked. Rather than the price growth, the worsening of the living conditions of low-income social strata in the second half of the 14th century was caused by the decreasing quality of small coins. At the same time, the surfeit of a free labour force brought wages down. The living wage in pre-Hussite Bohemia was around 6 shocks (360 Prague groschen) a year, i.e. 0,9 – 1 Prague groschen a day. The earnings of carpenter journeymen and wage labourers were not far from the living wage. By contrast, the wage of stonemasons and the masters of building crafts reached about twice the amount of the living wage, i.e. 12 shocks (720 Prague groschen) a year. It is, however, necessary to take into account that the silver content in Prague groschen was decreasing: in 1378 the groschen contained about 3.2 grams of silver but in 1407–1419 1.6 grams only.

The main part of research aimed at the Moravian towns in the period of 1540–1620 proved that unqualified labourers in Moravia lived under borderline poverty status during the price revolution and that their economic potential was even slightly decreasing. Nevertheless, it is necessary to take into account that neither benefits to wages, which are not provable in historical sources, could be included in calculations, nor the possibility to replace some commodities of the consumer basket with cheaper substitutes. The international comparison shows that the situation in Brno, Olomouc, and Znojmo was similar to that in other Central European towns (Cracow, Vienna), while prices and wages in Western Europe (particularly in Amsterdam and London) were considerably growing. It was a consequence of the uneven distribution of South American precious metals in Europe which resulted in the Great Divergence (high prices – high wages) in England and the Netherlands, while the Small Divergence (low prices – low wages) was, due to limited sources, typical for most countries in the European continent.

Prameny:

Moravský zemský archiv (MZA) Brno, fond Novotný Jaroslav, PhDr., sign. G 371, k. 43–53.

Bob Allen – Research Pages, Nuffield College, University of Oxford [online]. [cit. 17-10-2022]. Dostupné z <https://www.nuffield.ox.ac.uk/people/sites/allen-research-pages/>

Bartoloměj PAPROCKÝ z Hlohola a Paprocké Vůle, *Zrcadlo Slawného Margkrabstwij Morawského*. Olomouc 1593.

Literatura:

Robert C. ALLEN, *The Great Divergence in European Wages and Prices from the Middle Ages to the First World War*, *Explorations in Economic History* 38, 2001, s. 411–447.

Jim BOLTON, *Money in the Medieval English Economy: 973–1489*, Manchester 2012.

Jaroslav DRÍMAL, *Od husitství k Bílé hoře (1436–1618)*, in: *Dějiny města Brna*, 1. díl, Brno 1969, s. 103–148.

Lubomír E. HAVLÍK, *Znojmo: z minulosti města a jeho památek*, Brno 1956.

Jane HUMPHRIES, Jacob WEISDORF, *Unreal Wages? A New Empirical Foundation for the Study of Living Standards and Economic Growth in England, 1260–1860*, CAGE Online Working Paper Series, No. 310, Warwick: Centre for Competitive Advantage in the Global Economy (CAGE) 2016.

<https://warwick.ac.uk/fac/soc/economics/research/centres/cage/manage/>

[publications/310-2016_weisdorf.pdf](#) [cit. 17-10-2022].

Josef JANÁČEK, *Rudolfínské drahotní řády*, *Rozpravy ČSAV* 67/4, Praha 1957.

Hana JORDÁNKOVÁ, Ludmila SULITKOVÁ, *Předbělohorské Brno: hospodářský potenciál města a sociální situace jeho obyvatel*. Brno 2020.

Zdeněk KAŠPAR, *V době předbělohorské*, in: *Olomouc – Malé dějiny města*, Olomouc 2002, s. 93–110.

Karel KUBIŠ, *Kvantitativní metody a historická statistika*, in: Miroslav HROCH a kol. *Úvod do studia dějepisu*. Praha 1985, s. 215–222.

Paweł MILEJSKI, *Weight debase-ment of Prague groschen of Wenceslas IV (1378–1419)*, in: *From Ore to Money, Mining, Trading, Minting*, (eds.) Georges Depeyrot, Ivar Leimus, Wetteren 2018, s. 99–115.

Lubomír NEMEŠKAL, *K struktuře oběživa v letech 1500–1530*

- v *Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Numismatický sborník 7, 1962, s. 193–214.
- Emanuela NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ**, *Dlouhá mince v Čechách v letech 1621–1623*, Numismatické listy 1, 1946, s. 29–36.
- Emanuela NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ**, **Alena MALÁ**, **Lubomír NEMĚŠKAL**, **Zdeněk JELÍNEK**, *Numismatické příspěvky k dějinám cen a mezd údobí 1469–1615*, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia filosofické fakulty Karlovy university 6, 1962, s. 45–102.
- Jaroslav NOVOTNÝ**, *Cena pracovních sil a hlavních životních potřeb v Brně v 16. a 17. stol.* Sborník Matice moravské 82, 1963, 1, s. 70–104.
- Jaroslav NOVOTNÝ**, *Mzdy a ceny ve Znojmě v době předbělohorské*, *Ceny, mzdy a měna* 2, 1963, s. 1–17.
- Jaroslav NOVOTNÝ**, *Mzdy v Olomouci v 16. a 17. století*, *Ceny, mzdy a měna* 7, 1964, s. 31–53.
- Josef PETRÁŇ**, *K problémům tzv. „cenové revoluce“*, Numismatický sborník 8, 1964, s. 47–74.
- Václav RYNEŠ**, *Česká zemská zřízení 16. století o minci*, Numismatické listy 6, 1960, s. 172–176.
- Jiří SEJBAL**, *Dějiny peněz na Moravě*, Brno 1979.
- Jiří SEJBAL**, *Základy peněžního vývoje*, Brno 1997.
- Joachim SCHÜTTENHELM**, *Der Geldumlauf im südwestdeutschen Raum vom Riedlinger Münzvertrag 1423 bis zur ersten Kipperzeit 1618. Eine statistische Münzfundanalyse unter Anwendung der elektronischen Datenverarbeitung*, Stuttgart 1987.
- Tomáš STERNECK**, *Město, válka a daně. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593–1606)*, Praha 2006.
- Marek SUCHÝ**, *Solutio Hebdomadaria Pro Structura templi Pragensis. Stavba svatovítské katedrály v letech 1372–1378, 2. díl*, Praha 2021.
- Ludovít SZABÓ**, *Majetková diference olomouckého obyvatelstva v polovině 16. století*, Okresní archiv Olomouc 1982, s. 57–72.
- Eduard ŠIMEK**, *Česká mince v peněžním oběhu 2. poloviny 16. století*, Praha 1972.
- Adam ŠIROKÝ**, *Ceny a mzdy v předindustriální Evropě: Morava, 1540–1620*. Bakalářská práce. Praha 2020.
- Ondřej ŠTIMPL**, *Reálné mzdy tovaryšů v předindustriální Evropě: Morava 1540–1620*. Bakalářská práce. Praha 2022.
- Zikmund WINTER**, *Zlatá doba měst českých*, 2. vyd. Praha 1991.
- Filip ZAORAL**, *Ceny a mzdy v předindustriální (1540–1620) a současné Evropě (2004–2020): komparace reálných příjmů*. Diplomová práce. Olomouc 2022.
- Roman ZAORAL**, *Ceny a mzdy ve středověku*, in: Příběhy starých mincí, (eds.) Michal Mašek, Zdeněk Petráň, Michal Lutovský, Praha 2019, s. 146–151.

II. DISKUSE A RECENZE (DISCUSSIONS AND REVIEWS)

Ondřej Schmidt,

*Briefe vom Kaserhof. Die letzten Luxemburger
in der diplomatischen Korrespondenz aus dem
Archiv der Gonzaga von Mantua (1380–1436),*

Masaryk University Press, Brno 2022, 180 stran,

ISBN 978-80-280-0015-8, 180 s.

ZDENĚK ŽALUD

Mladý badatel Ondřej Schmidt upozornil na sebe českou historickou obec již knihou Jan z Moravy, v níž zpracoval kritický životopis Lucemburka nemanželského původu, který v letech 1387/88–1394 zasedl na stolec aquilejských patriarchů. Jeho práce v italských archivech přináší na světlo nové objevy, kterými Schmidt doplňuje zahraniční produkci, zejména z pera Marie-Luise Favreau-Lilie a Pétera E. Kováče.¹ Podařilo se mu např. osvětlit okolnosti druhého uvěznění Václava IV. roku 1402,

1 Ondřej SCHMIDT, *Jan z Moravy: zapomenutý Lucemburk na aquilejském stolci*, Praha 2016; Marie-Luise FAVREAU-LILIE, *König Wenzel und Reichsitalien. Beobachtungen zu Inhalt, Form und Organisation politischer Kommunikation zwischen dem Reich und Italien im ausgehenden Mittelalter*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Bd. 109 (2001), s. 315-345; Péter E. KOVÁCS, *Kaiser Sigismund in Mantua; týž, Der Bericht Simone da Cremas, des Botschafters von Mantua, über den Prager Einzug Sigismunds* (obojí v tisku).

kteře souviselo s Lucemburkovými plány na římskou jízdu.² Na knižní trh se v prosinci 2022 dostala také Schmidtova disertace pod názvem *Diplomacie v éře posledních Lucemburků – Svatá říše římská, císařský dvůr a Mantova (1378-1437)* (Nakladatelství Lidové Noviny, Praha 2022). Ještě předtím však vydal kritickou edici diplomatické korespondence, z níž jako historik vycházel. Jedná se o 52 dokumentů, zejména dopisů a mandátů, kterými se Václav IV. a Zikmund Lucemburský spolu se svými diplomaty snažili působit na své politické partnery v Mantově, říšské vikáře Ludovika, Francesca a Gianfrancesca Gonzagy, ale též o dopisy gonzagských diplomatů Bonifacia delle Coppe da Montefalco, Cristofora de Valle a Simona da Crema. S prvním z této trojice se čeští historici seznámili díky Rudolfovi Knottovi a F. M. Bartošovi, kteří mantovskou depeši o poměrech na Václavově dvoře roku 1383 použili k ilustrování nezájmu českého krále o vládnutí a zkorumpovanosti jeho předních rádců.³ Některé další mantovské dopisy byly využity v zahraničních edicích, např. v *Deutschen Reichstagsakten*, často však neúplně. České bádání se navíc pramenům italských archivů věnuje jen nárazově.⁴ Ondřej Schmidt ovšem připravil německy čtoucím badatelům materiál, který sleduje říšsko-mantovské vztahy kontinuálně a v souvislostech celoevropské diplomacie 14. a 15. století.

Struktura publikace je tradiční: po důkladné předmluvě o diplomatické korespondenci jak v souvislostech politických, tak v rámci středověké diplomatiky, autor vysvětluje své ediční zásady a fotografickou přílohou prezentuje fyzickou podobu editovaných pramenů. K rychlé orientaci v tomto materiálu slouží chronologický přehled vydaných dokumentů. Následuje edice, která vedle regestu a informací o dochování

2 Ondřej SCHMIDT, *Nejpodivnější římská jízda středověku? Václav IV., Zikmund Lucemburský a Itálie v roce 1402*, *Dějiny a současnost*, roč. 41, č. 7 (2019), s. 14-17; podrobněji též, *Druhé zajetí Václava IV. z italské perspektivy*, *Studia mediaevalia Bohemica*, roč. 9, č. 2 (2017), s. 163-214.

3 Rudolf KNOTT, *Ein mantuanischer Gesandtschaftsbericht aus Prag vom Jahre 1383*, *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, Bd. 37 (1899), s. 337-357; František M. BARTOŠ, *Čechy v době Husově, České dějiny II*, část 6, Praha 1947.

4 Např. Ivan HLAVÁČEK, *Ohlas prvního zajetí Václava IV. v roce 1394 v Padově*. In: *Ad vitam et honorem: profesor Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Brno 2003, s. 481-490.

přináší vedle textu pramene (v italštině nebo latině) i důkladné textově-kritické a věcné poznámky, to vše v němčině. V závěru knihy najdeme seznam zkratk, bibliografii, rejstřík vlastních a místních jmen.

Z obsahového hlediska je nesporné, že edice prohlubuje naše znalosti role Itálie ve strukturách Svaté říše římské a poznání předmoderní diplomacie. Václav IV. zejména v 80. letech 14. století prováděl aktivní italskou politiku, směřující k podpoře papeže Urbana VI. a diplomatické přípravě své římské jízdy. Jako poslové mu v této fázi sloužili pan Půta z Častolovic, bamberský biskup Lamprecht z Brunnu, Lutz z Landau, Mikuláš z Zedlitz, Přemysl vévoda těšínský a Kraft z Hohenlohe, přičemž edice přináší také jména relátorů, kteří zlistinění panovnických záměrů řídili. Z mantovské strany se na této zaalpské diplomacii podíleli kromě zmíněného Bonifacia také benediktinský opat Antonio Nerli, boloňský právník Lambertino Canetoli, kteří se na Václavův dvůr vydali právě v době, kdy byl král v zajetí české šlechty (1394). Poslední Václavův list členům dynastie Gonzaga připadá na leden 1401, kdy říšského vikáře Francesca ubezpečuje, že skupinu odbojných rýnských kurfiřtů v čele s Ruprechtem Falckým, která jej roku 1400 sesadila, exemplárně potrestá. Další dění na pražském dvoře můžeme sledovat z depeší mantovského diplomata Simona da Crema, který se pohybuje nejen v Praze, ale lucemburské bratry následuje také do Vlašimi, Českého Krumlova či hornorakouského Schaunbergu. Právě z tohoto hradu je odeslán první dopis Zikmunda Lucemburského do Mantovy, který záhy následován listem Simona da Crema, jenž vedl se Zikmundem osobní rozhovor. V komunikaci s Gonzagy nyní nastává pauza; styky se Zikmundem v letech 1412-1414 udržuje jistý Gaspare da Mantova, který se zúčastnil šesti diplomatických misí k tomuto panovníkovi, aby posléze skončil v mantovském vězení. Kvůli Zikmundově obchodní válce s Benátkami se Gianfrancesco Gonzaga dostává vůči hlavě Římské říše do obtížné pozice „dvojí loajality“, která vrcholí v letech 1432-1433, když jej Lucemburk během své italské jízdy povýší na markrabího. Od roku 1432 se do říšské komunikace s Gianfrancescem zapojují také Zikmundovi rádci a sekretáři Hermann Hecht a proslulý Kašpar Šlik. Od 34. dopisu do konce edice převládají depeše Simona da Crema adresované do Mantovy nejen z Itálie (Perugia, Ferrara), ale především z Basileje, kde do korespondence pronikají také zprávy z Čech. Simone se např. v březnu 1434 zmiňuje o nebezpečí ze strany husitů (maledeti Ussi de Boemi) a situaci obležených Plzeňanů (boni Boemi

dela città de Pilsena).⁵ V Basileji mantovský vyslanec projednává několik italských záležitostí, bystře si však všímá i příjezdů a odjezdů významných politických činitelů, zejména kardinálů a papežských vyslanců. Je pochopitelné, že Simone se zajímá především o řešení italských záležitostí, které jsou ovšem někdy navázané na basilejský koncil (např. vztahy Aquilieje a Benátek). Pro české badatele jsou nesporně zajímavé poslední dva dopisy, odeslané Simonem z Jihlavy 18. srpna a z Prahy 31. srpna 1436. Mantovský diplomat si v Jihlavě všímá zejména intenzivních festivit císařského dvora, které doprovázejí vyhlášení kompaktát (zostrare, balare, cantare e menare grande feste...)⁶, inspekce korunovační klenotů, které přivezl kancléř Kašpar Šlik, českými šlechtici (o níž se stručně zmiňuje také Johannes Turonis) a přípravy na cestu do Prahy. Simon podrobně popisuje i císařův vjezd do Prahy, ceremonii na Staroměstském náměstí a také Zikmundův proslov určený shromážděným Pražanům. Lucemburk se v ní prezentuje jako obětavý mírotvůrce, který prý nechal stranou své Uherské království a mnohé další podniky pro Říši jen proto, abych přijel vyjednat mír s Čechy. Ve svém vystoupení údajně upozornil na své stáří a dnou podlomené zdraví, takže nedoufal, že bude ještě dlouho žít, nicméně prý usilovně pracoval na záchraně zničeného českého království a pro záchranu všech jeho obyvatel. Simone má pro Zikmunda jen slova obdivu a co se týče religiozity utrakvistů, doufá, „že je řečený svatý majestát brzy přivede zcela zpět a že zanechají své skutky a způsoby, které jsou velmi hloupé. A větší část z nich si to již uvědomila a zanechává svých mší a chodí na naše.“⁷ Těchto několik ukázek jen potvrzuje, že studium středověké diplomacie má přesah i do dějin politické reprezentace či vnímání religiozní jinakosti vzdělanými cizinci. Kvalitní edice Ondřeje Schmidta tedy přispívá nejen k našemu poznání politiky lucemburských bratří Václava a Zikmunda vůči Mantově, ale i doplňuje střípky do mozaiky ukončení husitských válek v Jihlavě a Praze.

5 Recenzovaná edice, s. 120.

6 Tamtéž, s. 147.

7 Tamtéž, s. 153; český překlad Ondřej SCHMIDT, *Co si Italové mysleli o husitských Čechách: stereotypy a divergence*. In: Bronislav Chocholáč – Jiří Malíř – Lukáš Reitingner – Martin Wihoda (eds.), *Pro pana profesora Libora Jana k životnímu jubileu*, Brno 2020, s. 531.

Gotteskrieger – Der Kampf um den rechten Glauben rund um Wien im 15. Jahrhundert.

Begleitband zur Ausstellung im Stift Klosterneuburg von 28. April bis 15. November 2022, herausgegeben von Maria Theisen, Edition Stift Klosterneuburg im Delta X Verlag, ISBN: 978-3-903229-39-6, 223 s.

ZDENĚK ŽALUD

V květnu 1422 se jediná dědička uherského, českého a římského krále Zikmunda Lucemburského Alžběta provdala za rakouského vévodu Albrechta V., který se již dříve aktivně zapojoval do politiky svého nastávajícího tchána. Krátce před zmíněnou slavností ovšem Albrecht přispěl k vyvolání pogromu na rakouské Židy, z jejichž bohatství pak financoval války proti husitům. 600 let po této události se sešli čeští a rakouští odborníci, aby v Klosterneuburgu uspořádali vědeckou konferenci *Herzog Albrecht V. von Österreich und die Auswirkungen der Hussitenkriege – neue Aspekte* a posléze také výstavu *Gotteskrieger*, k níž připravili obsáhlou doprovodnou publikaci. Husitská perioda nahlížená z vídeňské a klosterneuburské perspektivy jim nabídla řadu zajímavých témat s přesahy do dějin umění, judaistiky, dějin obchodu a dalších oblastí.

Recenzovaný svazek sestává ze šesti částí, z čehož pět oddílů zahrnuje odborné studie a poslední oddíl je katalogem exponátů. První část nazvaná *Zurück zur Urkirche: Erlösung oder Sakrileg?* uvádí čtenáře s příkladnou didaktičností do problematiky pozdně středověké

duchovní krize. Anton Höslinger si ve studii *Disput um Auslegung und Auslegungshoheit* klade otázku, jak si středověké křesťanské autority představovaly přístup laiků k Písmu Svatému, v čem viděly rizika jejich vlastní četby a výkladu Bible. Autor se zamýšlí nad rolí tradice v katolickém teologickém myšlení a ukazuje, jak se od této tradice odkláněli John Wyclif či Jan Hus, kteří se odvolávali na svobodný výklad Písma. Höslinger otázku výkladu sleduje ještě dále, k usnesením tridentského a druhého vatikánského koncilu, s připomínkou výroku sv. Pavla, že existence názorových rozkolů (*hereses*) je v církvi jak přirozená, tak i řešitelná. Osobnost Jana Husa představil Karel Hruza především rakouskému a německému publiku, pro které nemusí být plně pochopitelné, jak se z neúspěšného reformátora církve a odsouzeného heretika stal český národní hrdina. Hruzův výklad je v rámci vymezeného rozsahu vyvážený, byť ne vždy spolehlivý (např. opakuje neprokázanou hypotézu o Husově autorství spisu *De orthographia Bohemica*). Studie *Die Sehnsucht nach der Autorität* Martina Haltricha se snaží sledovat postupné oslabování papežské autority od konfliktu Bonifáce VIII. s Filipem IV. až do ukončení Velkého schizmatu v Kostnici. Zajímavá je Haltrichova závěrečná úvaha o postojích Zikmunda Lucemburského a Jana Husa v Kostnici, kde v závěru soudního procesu oba taktizovali s perspektivou dalšího dění v českém království a na koncilní scéně. Jiří Petrášek se podrobně věnuje vzniku a vývoji čtyř pražských artikulů, které se v době svého vzniku jevily jako smělý zásah do katolické praxe, avšak s nástupem německé reformace upadly do bezvýznamnosti. Odbornice na vídeňskou teologickou opozici vůči husitským myšlenkám Christina Traxler se věnuje písemné produkci šířící se z tohoto protihusitského centra, s důrazem na roku 1424 sepsaný *Tractatus contra articulos Hussitarum*, jehož komentovanou edici připravila. Přehledový text o osobnosti a vládě Albrechta V. Habsburského přináší Sabine Miesgang. Podtitul *Der Krieger im Namen Gottes und des Kaisers* naznačuje akcenty jejího výkladu: Albrechtovu zeměpanskou církevní politiku, úzkou spolupráci se Zikmundem Lucemburským a také protihusitské bojové aktivity, v nichž se roku 1431 konečně dočkal úspěchu.

Oddíl *Reformbestrebungen in Kirche und Reich* zahajuje Christina Traxler výkladem o obou klíčových všeobecných církevních koncilech 15. století, kostnickém a basilejském. Pro českého čtenáře je

přínosnější málo známé téma reformního procesu v rakouských kláštorech benediktinů a augustiniánů kanovníků zahájeného v letech 1418/19. Podle Clemense Galbana byla tato klášterní reforma, založená na vizitacích a aplikaci upravených pravidel (*Consuetudines*), s využitím statut ze Subiaca a z Roudnice nad Labem, podporována Albrechtem V. a vídeňskou univerzitou, pod záštitou Martina V. Nešlo ovšem o žádná převratná opatření. Statuta klosterneuburského probošta Georga Muestingera prezentovala starší místní zvyklosti upravené podle roudnického vzoru. Tento probošt ostatně ztělesňoval symbiózu kultivované učenosti a zbožnosti a v neklidných dobách válek inicioval ve své kanonii významné přestavby i rozvoj knižní kultury. Polovičatá reforma ponechávala klášterům jejich nezávislost. Na bazelejském koncilu se Albrecht V. zasazoval o ještě důraznější reformu, avšak konzervativní Muestinger se postavil proti nové vizitaci a dalším zásahům uvnitř svého kláštera, který se novým statutům bránil až do roku 1456. Mimořádně přínosný byl průzkum protihusitských rukopisů klosterneuburské knihovny, z něž vychází studie Pavla Soukupa *Antihussitisches Schrifttum in der Stiftsbibliothek und die sog. Vulpecula*. Vedle spisů, které Soukup označuje za klasické texty tohoto žánru, rozšířené v mnoha opisech, se v Klosterneuburgu nachází spis *Sanctilogium sive Vulpecula* (Soubor svatých výroků neboli Lištička), který současné bádání z jiných knihoven nezná. Sbíрка výroků církevních otců, citátů z kanonického práva a dalších pramenů vybavená rejstříkem už svým názvem odkazuje na zápas proti heretikům. Český explicit rukopisu CCI 497 vedl Franze Lacknera k hypotéze o českém původu tohoto spisu, přičemž osobou, která měla z Klosterneuburgu vazbu na třeboňské augustiniány, měl být v letech 1439-1440 řeholník Matthias Klinsler. Vzhledem k nedostatku dalších dokladů je autor studie k tomuto mínění poněkud skeptický. Bohemikální stopy v textu jsou nesporné a odkazují především na období 1414-1419, avšak Pavel Soukup naznačuje spíše vazbu *Vulpeculy* ke sbírce výroků autorit připsané Štěpánovi z Pálče a uložené v olomoucké kapitulní knihovně.

Třetí část nazvaná *Einsatz der Gotteskrieger* je věnována především násilným aktům husitského období včetně válek a nucené emigrace. Tento oddíl zahajuje pozoruhodná studie Petra Elbela und Wolframa Zieglera věnovaná celorakouskému pogromu, známému jako

Vídeňská Gesera (*Die österreichischen Juden als Opfer von religiösem Fanatismus – oder eines machtpolitischen Kalküls? Der Verlauf und die Hintergründe der Wiener Gesera (1420/21)*). Autoři dospívají k závěru, že Židé se nestali obětí Albrechtova náboženského fanatismu, nýbrž že pogrom byl důsledkem enormních finančních požadavků na obvěnění Alžběty Lucemburské (100 000 uherských zlatých) a protihusitské kruciáty, přestože měl tento zásah, spojený s násilným pokřtěním, podporu i mezi teology vídeňské univerzity. Přitom se proti násilnému křtění Židů postavil i papež Martin V., což Albrechtovi nezabránilo, aby oloupené nešťastníky odmítající křest ve Vídni v březnu 1421 neupálil. V komparativní perspektivě si Petr Elbel všímá i Albrechtova vztahu k Židům moravských měst (po roce 1424), kde se rakouský vévoda (vyjma Jihlavy) nenechal přimět k podobným násilnostem. Následující dvě studie – *Albrechts Hussitenfeldzüge in Böhmen und Mähren* Petra Elbela a *Hussitenkriege in Österreich in den 1420er und 1430er Jahren* Herberta Krammera – jsou věnovány válečnému dění, v prvním případě převážně s iniciativou vévody Albrechta, ve druhém z podnětu husitů. Přehledné a chronologicky strukturované texty vycházejí z poměrně známé faktografie, kterou před nimi již shrnuli (kromě českých badatelů) zejména G. E. Friess, Ferdinand Stöller a Silvia Petrin.¹ Příspěvek Alexandry Kaar „*Kauft nicht bei Ketzern!*“ – *Wirtschaftssanktionen gegen die Hussiten* je věnován hospodářským sankcím proti husitskému obyvatelstvu Čech a Moravy. Autorka poukazuje na slabé místo protihusitského zákazu obchodu: obyvatelé království, kteří zůstali věrní římské církvi, byli z embarga vyňati. Z rakouského pohledu bylo zvláště důležité, že jih Čech kolem Českých Budějovic a Českého Krumova zůstal z velké části v katolických rukou, stejně jako velká moravská města Brno, Znojmo a Jihlava. V rozporu s rozšířeným přesvědčením se tedy zdá, že obchod solí, vínem a obilím mezi oběma zeměmi pokračoval vcelku nerušeně, přestože ceny rakouského vína výrazně vzrostly. V běžném styku často nešlo rozlišit, zda se český obchodní

1 Gottfried Edmund FRIESS, *Herzog Albrecht V. von Österreich und die Hussiten*, in: XVII. Programm des k. k. Ober-Gymnasiums der Benedictiner zu Seitenstetten, Linz 1883, s. 3–77; Ferdinand STÖLLER, *Österreich im Kriege gegen die Hussiten 1420-1436*, Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich, roč. 22, 1929, s. 1–87; Silvia PETRIN, *Der österreichische Hussitenkrieg 1420-1434*, Wien 1982.

partner hlásí ke katolické církvi nebo k husitství a zda sůl či víno do-
dávané do katolických pohraničních měst nejsou odtud prodávány dál
do husitského vnitrozemí. Další zajímavé dílčí téma zpracoval Ondřej
Vodička pod názvem *Flüchtlinge auf Böhmen und Mähren in Österre-
ich*. Jeho studie je bohužel až příliš stručná; zaměřuje se hlavně na du-
chovenstvo a na hlavní centrum česko-moravského exilu, kterým byla
Vídeň.

Čtvrtý oddíl katalogu nazvaný *Kunst und Kult im Glaubenskrieg* za-
hájuje Daniela Rywíková studií *Eucharistielehre und ihre Reflexion in der
Kunst*. Téma eucharistie je zde rozšířeno o výtvarný typ bolestného Kris-
ta, kde Rywíková navazuje na výzkumy Mileny Bartlové. Maria Theisen
se následně věnuje výtvarnému umění za vlády Albrechta V. Přestože
rakouský vévoda nemohl na výtvarnou reprezentaci vynakládat velké
sumy, lze říci, že umění v jeho časech vzkvétalo. Kromě pokračování vý-
stavby Stephansdomu a vídeňského kostela P. Marie am Gestade je nejzná-
mější výtvarnou památkou této doby Velký Albrechtův oltář (Der Grosse
Albrechtsaltar) z karmelitánského kostela Unsere liebe Frau zu den
neun Engelschören ve Vídni, datovaný kolem let 1435/40.

Volně připojený, do jisté míry závěrečný oddíl *Nachwirkungen* se
věnuje třem osobnostem, které se v dané době zapsaly do dějin Klos-
terneuburgu, Vídně a Rakouska. Sarah Deichstetter upozorňuje na sto-
py slavného františkánského kazatele Jana Kapistrána (kritika českých
„heretiků“, Židů a Turků) ve Vídni (pomník u severního chóru katedrá-
ly z 18. století) a v Klosterneuburgu (františkánský klášter sv. Jakuba,
opisy jeho kázání a mešní kalich). Spisům klosterneuburského rodá-
ka a mistra vídeňské univerzity augustiniána Thomase Hardera, po-
věřeného roku 1467 kázáním kruciáty proti Jiřímu z Poděbrad, se vě-
noval Pavel Soukup. Harderova kázání jsou pozoruhodným dokladem
vnímání husitů a jejich údajně křivopřísežného krále mezi rakouským
duchovenstvem, které zakoušelo vpády „heretiků“ již během 20. a 30.
let 15. století. Autorská dvojice Sabine Miesgang a Julia Anna Schön
se věnují údajnému zázraku, jímž sv. Leopold uzdravil zraněného Jo-
hanna Hasse, který se v žoldu Matyáše Korvína vydal na kruciátu pro-
ti Jiřímu z Poděbrad. Při svém svatořečení roku 1485 byl tento světec
situován do role ochránce habsburské dynastie a rakouských zemí, ze-
jména pro války s kacíři a nevěřícími (osmanskými Turky). Po tomto
drobném příspěvku jsou závěrečné strany svazku věnovány katalogu

77 vystavených exponátů, bibliografii a původu všech vyobrazení. Bohemikálních exponátů zde najdeme minimum, převládají předměty z Rakouska, v naprosté většině kvalitně restaurované originály. Šťastná kooperace rakouských a českých autorů, bohatá škála otevřených témat ve zdařilém, bohatě ilustrovaném grafickém provedení činí z tohoto katalogu trvalý příspěvek k výzkumu česko-rakouských vztahů pozdního středověku.

Do 27. čísla Husitského Tábora přispěli
(Vol. 27 – List of authors)

RNDr. Daniel Abazid

Husitské muzeum v Táboře
abazid@husitskemuzeum.cz

Mgr. Adam Pálka, Ph.D.

Centrum medievistických studií, Praha
adam.palka@centrum.cz

PhDr. Zdeněk Vybíral, Ph.D.

Husitské muzeum v Táboře
vybiral@husitskemuzeum.cz

PhDr. Roman Zaoral

Fakulta humanitních studií, UK Praha
zaoral@post.cz

Mgr. Zdeněk Žalud, Ph.D.

Husitské muzeum v Táboře
zalud@husitskemuzeum.cz

**HUSITSKÉ
MUZEUM
V TÁBOŘE**

VEDOUCÍ REDAKCE (EDITOR-IN-CHIEF): ZDENĚK VYBÍRAL

VÝKONNÁ REDAKCE (MANAGING EDITORS):

JAKUB SMRČKA, ZDENĚK VYBÍRAL

ADRESA REDAKCE (ADDRESS OF EDITORIAL BOARD):

HUSITSKÉ MUZEUM V TÁBOŘE

NÁM. MIKULÁŠE Z HUSI 44, 390 01 TÁBOR

WWW.HUSITSKEMUZEUM.CZ/HUSITSKY-TABOR/

E-MAIL: VYBIRAL@HUSITSKEMUZEUM.CZ

TEL.: +420 739 468 408

K VYDÁNÍ PŘIPRAVILO HUSITSKÉ MUZEUM V TÁBOŘE

(PUBLISHED BY THE HUSSITE MUSEUM IN TÁBOR)

ROKU 2022

JAKO ELEKTRONICKOU PUBLIKACI

GRAFICKÝ NÁVRH OBÁLKY (COVER DESIGN): GUSTAV FIFKA

SAZBA (LAYOUT): VIVA DESIGN s.r.o., TÁBOR

ISBN 978-80-87516-81-2

ISSN 0231-6080